

67551

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ÇELTİKTE UYGULANAN ÜRETİM, FİYAT VE
PAZAR POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Okan GAYTANCIOĞLU

DOKTORA TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN

TEKİRDAĞ
1997

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE ÇELTİKTE UYGULANAN ÜRETİM, FİYAT VE
PAZAR POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Okan GAYTANCIOĞLU

DOKTORA TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu tez 03.11.1997 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından 90... (....Doksan.....)
not takdir edilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN

Doç. Dr. Hasan GÜNGÖR

ÖZET

Doktora Tezi

TÜRKİYE'DE ÇELTİKTE UYGULANAN ÜRETİM, FİYAT ve PAZAR POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Okan GAYTANCIOĞLU

Trakya Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
Danışman : Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN
1997, Sayfa : 154
Jüri : Prof.Dr.Gülcan ERAKTAN
Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN
Doç.Dr.Hasan GÜNGÖR

Araştırmanın amacı, pirinçte her geçen yıl artan ithalat ve döviz miktarını azaltıcı, kendine yeterlilik düzeyini arttırıcı politikaları oluşturmaktır. Buradan hareketle yerli pirinç üretiminin arttırılması için, mevcut politikaları inceleyerek yeni üretim, fiyat ve pazar politikaları geliştirmektir.

Araştırmaya esas olan veriler Türkiye genelinde;

- Çeltik tarımı yapan 294 çeltik üreticisinden,
- Çeşitli kapasitelere sahip 32 çeltik fabrikasından,
- Türkiye nüfusunun 1/8'inin yaşadığı İstanbul'dan 600 pirinç tüketicisinden,
- Yurtiçi ve yurtdışı pirinç ticaretini yapan 8 adet toptancı ve ithalatçıdan anket yoluyla elde edilen bilgilerden oluşturulmuştur.

Türkiye'de çeltikte uygulanan mevcut tarım politikaları incelenmiş, yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Tezde, AB, ABD ve çeltik tarımı yapan diğer dünya ülkelerindeki çeltik politikaları da incelenmiştir.

Saha araştırmasından elde edilen veriler üretici, sanayici, tüketici ve toptancılar düzeyinde çeşitli kalitatif ve kantitatif analizlere tabi tutularak yorumlanmıştır.

Türkiye'de hızla artan nüfus, gıda talebini de artırmaktadır. Türkiye'de üretilen pirinç miktarı kadar pirinç yurtdışından ithalat yoluyla gelmektedir. Dolayısıyla artan pirinç talebini karşılayabilmek için tutarlı tarım politikaları uygulanmalıdır. % 70'ler gibi atıl bir çeltik fabrikası kapasitesi bulunan Türkiye'de kısa vadede pirinç ithalatı yerine çeltik ithalatı teşvik edilmeli, ayrıca üretim kayıplarını önleyici ve maliyeti düşürücü tedbirler alınmalıdır. Fazla gübre ve tarımsal ilaç tüketimini azaltıcı yayım çalışmaları ve üreticilerin ürünlerini daha iyi koşullarda pazarlamasını sağlamak için kooperatifçilik teşvik edilmelidir. Uzun vadede ise çeltik ve pirinç ithalatını azaltıcı, yurtiçi çeltik üretimini teşvik edici tarım politikaları uygulanmalıdır.

ANAHTAR KELİMELER : Çeltik, pirinç, pirinç tüketimi, üretim politikaları, fiyat politikaları, pazar politikaları,

SUMMARY

Doctoral Thesis

THE EVALUATION OF PRODUCTION, PRICE AND MARKET POLICIES APPLIED ON PADDY IN TURKEY

Okan GAYTANCIOĞLU

The University of Thrace The Faculty of Agriculture in Tekirdağ

Dept.of Agricultural Economics

Consultant : Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN

1997, Page : 154

Jury : Prof.Dr.Gülcan ERAKTAN

Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN

Doç.Dr.Hasan GÜNGÖR

The objective of this research is to decrease the past year increased import and foreign exchanged quantity and to manipulate the policies for raising the level of rice (O.S) crop to country's requirement. From this dynamic scheme, the improvement for the exiting new production, price and marketing policies is developed for rising the local rice production.

The research data was collected from entire Turkey which was based on information got on the following criteria ;

- From 294 rice producers involving in rice agricultural business,
- From 32 rice millers of various capacities,
- From 600 rice consumers being lived in İstanbul which is 1/8 th of the total Turkish population.
- From 8 whole sellers and exporters who are under taking their rice enterprise in and out of the country.

The existing agricultural policies were examined, interpreted and evaluated being employed with regard to rice crop in Turkey.

The rice agricultural policies being undertaken in EC and U.S.A in particular and the other countries, in general were also discussed.

The data obtained from the places for research trough the rice producer, industrialists consumers and whole sellers level were analysed qualitatively and quantitatively and were interpreted.

In Turkey the rapid growth of population has also raised the demand of food. The quantity of rice at par with the country's production is being imported in Turkey. It is, therefore, required that the definite agricultural policies must be employed against the possible demand of rice increase. It must be recommended to import, the paddy rice instead of consumable rice to make unfunctional into functional about 70 % of the total rice mills in short duration basis. Despite this, the lost produce must be checked and be suggested to decrease the price cost of paddy rice. To enhance the cooperation for marketing of agricultural produce under suitable conditions and also for excessive fertilizer check and to decrease the agricultural pesticides, the extension working activities must be provided. In long term, some agricultural policies should be employed to decrease the import of paddy and rice and to encourage the inland produce.

KEY WORDS : Paddy, rice, rice consumption, production policies, price policies, marketing policies

**TÜRKİYE'DE ÇELTİK'TE UYGULANAN ÜRETİM, FİYAT ve PAZAR
POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Sayfa No

1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	4
2.1 Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	4
2.2 Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	8
3. MATERYAL ve YÖNTEM	11
3.1 Materyal	11
3.2 Yöntem	11
3.2.1 Örneklemeye ve Veri Toplama Yöntemleri	11
3.2.1.1 Çeltik Üreticilerinin Seçiminde Kullanılan Yöntem	12
3.2.1.1.1 Edirne İli Çeltik Üreticilerinin Seçimi	12
3.2.1.1.2 Diğer Bölgelerdeki Çeltik Üreticilerinin Seçimi	14
3.2.1.2 Çeltik Sanayicileri ve Piriñç Toptancılarının Seçiminde Kullanılan Yöntem	16
3.2.1.3 Piriñç Tüketicilerinin Seçiminde Kullanılan Yöntem	16
3.2.2 Ekonomik Analiz Yöntemleri	19
3.2.2.1 Üretici Düzeyindeki Verilere Uygulanan Analizler	20
3.2.2.2 Çeltik Sanayicileri ve Piriñç Toptancılarından Toplanan Bilgilerin Analizi	20
3.2.2.3 Piriñç Tüketicilerinden Sağlanan Verilerin Analizi	20
4. DÜNYADA ÇELTİK TARIMININ GENEL DURUMU	22
4.1 Dünya Çeltik ve Piriñç Üretimi	22
4.2 Dünya Piriñç Ticareti	23
4.2.1 Dünya Piriñç İhracatı	23
4.2.2 Dünya Piriñç İthalatı	24
4.3 Dünya Piriñç Fiyatları	24
4.4 Dünya Piriñç Tüketimi	26

5. ÇELTİK ÜRETİMİNİN TEKNİK YÖNÜ	28
5.1 İklim ve Toprak İstekleri	28
5.2 Toprak Hazırlığı	29
5.3 Ekim	29
5.3.1 Çeltik Ekim Yöntemleri	29
5.3.1.1 Serpme Ekim	30
5.3.1.2 Mibzerle Ekim	30
5.3.1.3 Fideleme	30
5.3.2 Ekim Zamanı	31
5.4 Bakım	31
5.4.1 Sulama	31
5.4.2 Gübreleme	32
5.4.3 Yabancı Ot Mücadelesi	33
5.5 Hasat, Harman Yapma	34
5.5.1 Hasat Zamanı	34
5.5.2 Hasat ve Harman Yapma Şekli	34
5.6 Kurutma ve Depolama	35
5.6.1 Kurutma	35
5.6.2 Depolama	35
5.7 İkinci Ürün Çeltik Yetiştiriciliği	36
5.8 Çeltikten Piriç Elde Edilmesi	36
5.9 Çeltik ve Yan Ürünlerinin Ekonomiye Katkıları	37
6. TÜRKİYE'DE ÇELTİK MEVZUATI ve PİRİNÇ STANDARTLARI	38
6.1 Çeltiğin Yetiştirilmesi İle İlgili Yasal Zorunluluklar	38
6.1.1 Çeltik Ekim Kanunu	38
6.1.2 Çeltik Komisyonu	39
6.1.3 Çeltik Ekim Protokolü	40
6.2 Çeltik ve Piriç Standartları	43
6.2.1 Çeltik Standartları	43
6.2.2 Piriç Standartları	44

7. TÜRKİYE’DE ÇELTİK ÜRETİMİ, PİRİNÇ TÜKETİM ve	
DIŞ TİCARETİ	46
7.1 Türkiye Çeltik Üretimi ve Pirinç Tüketimi	46
7.1.1 Türkiye Çeltik Üretimi	46
7.1.2 Pirinç Tüketimi	47
7.2 Türkiye’de Çeltik ve Pirinç Dış Ticareti	48
7.2.1 Çeltik ve Pirinç İthalatı	48
7.2.2 Çeltik ve Pirinç İhracatı	52
8. TÜRKİYE’DE ÇELTİK TARIMI YAPILAN BÖLGELER ve	
ÇEŞİTLER	53
8.1. Marmara Bölgesi	54
8.1.1 Trakya Kesimi	55
8.1.2 Güney Marmara Kesimi	59
8.2 Karadeniz Bölgesi	61
8.3 Güneydoğu Anadolu Bölgesi	63
8.4 Diğer Bölgeler	64
9. TÜRKİYE ÇELTİK TARIMINDA UYGULANAN TARIM	
POLİTİKALARI	65
9.1 Üretim Politikaları	65
9.1.1 Destekleme Alımları ve İlgili Kuruluşlar	65
9.1.2 Çeltik Üretimini Teşvik Politikaları	67
9.1.2.1 Tarımsal Yapı Politikası	68
9.1.2.2 Üretim Süreci Politikası	70
9.1.2.3 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi	70
9.2 Fiyat ve Pazar Politikaları	74
9.2.1 Fiyat Politikaları	74
9.2.2 Pazar Politikaları	77
9.3 Çeltik Üretimini Sınırlayan Faktörler	78
9.3.1 Yasal Sınırlamalar	78
9.3.2 Ekolojik Sınırlamalar	79
9.3.3 Özendirici Olmayan Fiyat Politikaları	80

9.3.4 İthalat Politikaları	82
9.3.5 Pazarlama ve Örgütlenme Sorunları	83
9.3.5.1 Pazarlama Sorunları	83
9.3.5.2 Örgütlenme Sorunları	86
9.4 AB Ülkeleri ve Diğer Ülkelerdeki Çeltik ve Pirinç Politikaları	87
9.4.1 AB Tarım Politikaları	87
9.4.1.2 AB Pirinç Politikalarının Özellikleri	91
9.4.1.3 Türkiye'nin AB Tarımı ve Pirinç Politikalarına Uyum	92
9.4.2 Diğer Ülkelerdeki Çeltik ve Pirinç Politikaları	94
10. SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI	95
10.1 Üreticilerden Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi	95
10.1.1 Tarımsal Girdi Kullanımı	95
10.1.1.1 Tohumluk Kullanımı	95
10.1.1.2 Tohumluk Yenileme	96
10.1.1.3 Tohumluk Temin Edilen Yerler	97
10.1.1.4 Kimyevi Gübre Temin Edilen Yerler	98
10.1.1.5 Kimyevi Gübre Alımlarında Finansman Durumu	98
10.1.1.6 Kimyevi Gübre Kullanım Durumu	99
10.1.1.7 Zirai İlaç Temin Edilen Yerler	101
10.1.1.8 Zirai İlaç Alımlarında Finansman Durumu	101
10.1.1.9 Zirai İlaç Kullanımı	102
10.1.1.10 Kredi İhtiyacı	103
10.1.2 İşgücü Temini	104
10.1.3 Çeltik Satışı Yapılan Yerler	105
10.1.4 Çeltik Üretiminde Kooperatifçilik Durumu	106
10.1.4.1 Ortak Olunan Kooperatifler	106
10.1.4.2 Çeltik Üreticilerinin Kooperatifçiliğe Bakış Açısı	107
10.1.5 Üreticilerin Çeltik Fiyatları ve Alımlarına Bakış Açıları	108
10.1.5.1 Çeltik Fiyatları Hakkındaki Düşünceler	108
10.1.5.2 Çeltik Alımları Hakkındaki Düşünceler	111

10.1.6 Diğer Özellikler	111
10.1.6.1 Ekim Nöbeti	112
10.1.6.2 Tarım Makinaları Kullanımı	113
10.1.6.3 Sulama Suyu Temin Edilen Yerler	114
10.1.6.4 Birim Alandan Verimler	115
10.1.7 Bölgelere Göre Çeltik Maliyetleri ve Rakip Ürünlere Göre Avantajları	116
10.1.7.1 Bölgelere Göre Üretim Maliyetleri	116
10.1.7.2 Çeltiğin Rakip Ürünlere Göre Avantajları	119
10.1.8 Bölgelere Göre Çeltik Tarımındaki Sorunlar	120
10.2 Çeltik İşleyen Fabrikalara Ait Bulguların Değerlendirilmesi	120
10.2.1 Mevcut Tesisler ve Kuruluş Yerleri	121
10.2.2 Çeltik İşleme Tesislerinin Genel Durumu	121
10.2.3 Kurulu ve Kullanılan Kapasiteler	123
10.2.4 Çeltik Fabrikalarının Ekonomik Yapısı Hakkında Genel Bilgiler	125
10.2.4.1 Finansman Sağlama ve Ürün Bedeli Ödeme Durumu	125
10.2.4.2 Ürün İşleme ve Pazarlamadaki Sorunlar	126
10.3 Türkiye Genelinde Pirinç Ticareti Yapan Toptancılarla İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	127
10.3.1 Toptancıların Pirinç Alım ve Satımları Hakkında Genel Bilgiler	127
10.3.2 Toptancıların Yerli ve İthal Pirinçler Hakkındaki Görüşleri	128
10.4 Pirinç Tüketicilerinden Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi	128
10.4.1 Tüketim Sıklığı	129
10.4.2 Satınalma Miktarları ve Satınalma Yerleri	129
10.4.3 Pirinç Satınalmayı Etkileyen Faktörler	131
10.4.4 Kişi Başına Pirinç Tüketimi	132
10.4.5 Sosyal Sınıf - Tüketim Arasındaki İlişki	133

10.4.6 Tüketicilerin İthal ve Yerli Pirinçler Karşısındaki Tutumları	134
10.4.6.1 Pirinç İhtiyacının Yurtiçi veya Yurtdışından Sağlandığının Bilinme Düzeyi	134
10.4.6.2 Satın Alınan Pirincin Yerli veya İthal Olmasının Bilinme Düzeyi	135
10.4.6.3 Fiyatın, Yerli ve İthal Pirinç Tercih Etme Düzeyine Etkileri	137
10.4.6.4 Pirinç Satın Alınmada Çeşit Tercih Etme Düzeyi ve Tercih Edilen Çeşitler	137
10.4.7 Tüketicilerin İthal ve Yerli Pirinç Tercih Etmelerinin Altında Yatan Temel Faktörler	138
10.4.8 Diğer Özellikler	141
10.4.8.1 TSE Belgesi Aranma Düzeyi	141
10.4.8.2 Mevsimlere Göre Pirinç Tüketiminin Durumu	142
10.4.8.3 Satın Alınan Pirinçte Pilavlık-Dolmalık Tercih Yapılma Durumu	142
10.4.8.4 Pirinç Satın Alırken Marka Tercih Yapılma Durumu	143
11. SONUÇ ve ÖNERİLER	144

ÇİZELGELER

- Çizelge 3.1 Edirne İlinde Örnekleme Kapsamına Alınan İlçelerde Yapılacak Anketler
- Çizelge 3.2 Türkiye’de Çeltik Tarımı Yapılan Diğer Bölgelere Ait Tabakalandırma Verileri
- Çizelge 3.3 Türkiye’de Çeltik Tarımı Yapılan Diğer Bölgelerde Yapılan Anket Sayıları
- Çizelge 3.4 Türkiye’de ve İstanbul’da Tüketicilerin Sosyal Sınıflara Dağılımı
- Çizelge 3.5 Örnek Hacminin İstanbul’da Değişik Sosyal Sınıflara Dağıtımını
- Çizelge 3.6 İstanbul’da Sosyal Sınıfların Ayırımında Kullanılan Kriterler
- Çizelge 4.1 1994-1997 Yılları Arası Dönemler İtibariyle Dünya Çeltik Üretimi
- Çizelge 4.2 1992-1996 Yılları Arası Dünya Pirinç İhracatı (bin /ton)
- Çizelge 4.3 1992-1996 Yılları Arasında Dünya Pirinç İthalatı (bin/ton)
- Çizelge 4.4 Dünya Pirinç Fiyatları (FOB/\$/Ton)
- Çizelge 4.5 Bazı Ülkelerde Toplam (bin ton) ve Kişi Başına Pirinç Tüketimi (kg/kişi)
- Çizelge 5.1 Çeltik Bitkisinin Yetiştirme Devrelerine Göre Sıcaklık İstekleri
- Çizelge 5.2 Gübre Çeşitlerine Göre Çeltikte Uygulanabilecek Gübreleme Miktarları (kg/da)
- Çizelge 7.1 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Ekiliş, Üretim ve Verim Miktarları
- Çizelge 7.2 Türkiye’de Yıllara Göre Pirinç Arz (ton) ve Talebi (kg/kişi)
- Çizelge 7.3 1980-1995 Yılları Arası Çeltik ve Pirinç İthalat Miktarı (bin ton) ve Değeri (\$)
- Çizelge 7.4 1995 Yılı Verilerine Göre Çeltik İthalatı Yapılan Ülkeler ve Oranları
- Çizelge 7.5 1995 Yılı Verilerine Göre Pirinç İthalatı Yapılan Ülkeler ve Oranları
- Çizelge 7.6 1993-1995 Yıllarında Türkiye Çeltik ve Pirinç İhracat Miktarı ve Değeri
- Çizelge 7.7 1995 Yılı Verilerine Göre Pirinç İhracatı Yapılan Ülkeler ve Oranları
- Çizelge 8.1 : 1996 Yılı Bölgelere Çeltik Ekiliş Alanları, Üretim ve Verimleri
- Çizelge 8.2 Marmara Bölgesinde Çeltik Tarımı Yapan İllere Ait Bilgiler
- Çizelge 8.3 Edirne İli Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)
- Çizelge 8.4 Edirne İli Çeltik Ekim Alanlarına Su Kaynakları
- Çizelge 8.5 Güney Marmara Kesimi Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)
- Çizelge 8.6 Karadeniz Bölgesi Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)
- Çizelge 9.1 1980-1996 Yılları Arasında TMO Çeltik Alımları (Ton)
- Çizelge 9.2 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Doğrultusunda Hedeflenen Amaçlar
- Çizelge 9.3 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Yatırım Tutarı Bilgileri (TL)
- Çizelge 9.4 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Gelir Kalemleri (Milyar TL)

- Çizelge 9.5 : 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik (TL/kg), Motorin (TL/lt) ve Gübrenin (TL/kg) Cari ve Reel Fiyatları
- Çizelge 9.6 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik Maliyetleri ve Fiyatları (TL/kg)
- Çizelge 9.7 1983-1994 Yılları Arası AB ve Dünya Çeltik Fiyatlarının Değişimi
- Çizelge 9.8 AB Ülkelerindeki Çeltik Ekiliş (ha), Üretim (ton) ve Verim (kg/da) Miktarları (1995)
- Çizelge 10.1 Bölgelere Göre Kullanılan Çeltik Tohumu Çeşitleri (%)
- Çizelge 10.2 Bölgelere Göre Tohumluk Yenileme Oranları (%)
- Çizelge 10.3 Bölgelere Göre Tohumluk Temin Edilen Yerler (%)
- Çizelge 10.4 Türkiye'de Çeltikte Kullanılan Gübrelerin Temin Edildiği Kuruluşlar (%)
- Çizelge 10.5 Kimyevi Gübre Alımlarında Finansman Kaynakları (%)
- Çizelge 10.6 Bölgelere Göre Kimyevi Gübre Kullanımı (Etkili Madde (kg) Cinsinden)
- Çizelge 10.7 Türkiye'de Çeltikte Kullanılan Zirai İlaçların Temin Edildiği Kuruluşlar (%)
- Çizelge 10.8 Zirai İlaç Alımlarında Finansman Kaynakları (%)
- Çizelge 10.9 Bölgelere Göre Zirai İlaç Kullanımı (Etkili Madde (cc) Cinsinden)
- Çizelge 10.10 Çeltikte Krediyeye İhtiyaç Duyulan Zaman (%)
- Çizelge 10.11 Türkiye'de Bölgelere Göre Çeltikte İşgücü Temin Edilen Kaynaklar (%)
- Çizelge 10.12 Bölgelere Göre Üreticilerce Çeltik Satışı Yapılan Yerler (%)
- Çizelge 10.13 Çeltik Üreticilerinin Ortak Oldukları Tarım Kooperatifleri (%)
- Çizelge 10.14 Çeltik Üreticilerinin Kooperatif Yönetiminde Görmek İstedikleri Kişiler (%)
- Çizelge 10.15 Bölgelere Göre Çeltik Tarımı Yapılma Nedenleri (%)
- Çizelge 10.16 Ürün Fiyatlarından Memnun Olma Düzeyi (%)
- Çizelge 10.17 Çeltik Üreticilerine Göre Fiyatı Belirlemesi Gereken Kuruluşlar (%)
- Çizelge 10.18 Bölgelere Göre Çeltik Tarımında Uygulanan Ekim Nöbeti (yıl)
- Çizelge 10.19 Bölgelere Göre Çeltikte Yeterli Zirai Alet Ekipmana Sahip Olma Düzeyi
- Çizelge 10.20 Zirai Alet-Ekipman Satın Almada Danışılan Kişi ve Kurumlar (%)
- Çizelge 10.21 : Bölgelere Göre Sulama Suyu Temin Edilen Yerler (%)
- Çizelge 10.22 Bölgelere Göre Çeltik Verimleri (kg/da)
- Çizelge 10.23 Bölgelere Göre Çeltik'te Üretim Masraflarının Dağılımı
- Çizelge 10.24 Bölgelere Göre Çeltiğin Üretim Maliyetleri (TL/kg)
- Çizelge 10.25 İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Çeltik Maliyetleri (TL/kg)
- Çizelge 10.26 Çeltiğe Rakip Olan Ürünlerin 1996 Yılı Maliyet ve Satış Fiyatları (TL)

- Çizelge 10.27 Bölgelere Göre Çeltik Tarımında Yaşanan En Önemli Sorunlar (%)
- Çizelge 10.28 Trakya Bölgesinde Bulunan Çeltik Fabrikalarının Kurulu (ton) ve 1996 Yılında Kullanılan Kapasiteleri (%)
- Çizelge 10.29 G.Marmara ve Karadeniz Bölgesindeki Çeltik Fabrikalarının Kurulu (ton) ve 1996 Yılında Kullanılan Kapasiteleri (%)
- Çizelge 10.30 : Piriç Satınalma Sıklıkları
- Çizelge 10.31 : Bir Defada Satın Alınan Piriç Miktarları (%)
- Çizelge 10.32 : Piriç Satınalma Yerleri (%)
- Çizelge 10.33 : Satın Alınan Piriçte Tercih Edilen Özellikler
- Çizelge 10.34 Değişik Sosyal Sınıflarda Kişi Başına Yıllık Piriç Tüketimi (kg/yıl)
- Çizelge 10.35 Sosyal Sınıf - Tüketim Miktarı Arasındaki Varyans Analizi Sonuçları
- Çizelge 10.36 : Türkiye Piriç İhtiyacının Bir Kısmının Yurtdışından Sağlandığının Bilinme Oranı
- Çizelge 10.37 : Piriç İhtiyacının Karşılama Yerinin Yaş ve Eğitim Düzeyi İle İlişkisi
- Çizelge 10.38 : Satın Alınan Pirincin Yerli veya İthal Olmasının Bilinme Düzeyi (%)
- Çizelge 10.39 Ayrırma Fonksiyonları ve Grup Ortalama Değerleri
- Çizelge 10.40 : Yerli pirincin fiyatı ile ithal pirincin fiyatı aynı olursa
- Çizelge 10.41 : Çeşit Tercih Etme Durumu (%)
- Çizelge 10.42 : Tercih Edilen Çeşitler (%)
- Çizelge 10.43 : Tüketicilerin İthal ve Yerli Piriç Tercih Etmelerinin Altında Yatan Temel Faktörleri Tesbit Edebilmek İçin Yöneltilen Sorular ve Yanıtları
- Çizelge 10.44 Tüketicilerin Alışverişlerde İthal ve Yerli Piriç Seçimleri İle İlgili Faktör Analizi Sonuçları
- Çizelge 10.45 : Piriç Satın Alırken TSE Belgesi Aranma Düzeyi
- Çizelge 10.47 : Mevsimlere Göre Piriç Tüketiminin Durumu
- Çizelge 10.48 : Satın Alınan Piriçte Pilavlık-Dolmalık Tercih Yapılma Durumu
- Çizelge 10.49 Piriç Satın Alırken Marka Tercih Yapılma Durumu

GRAFİKLER

- Grafik 1 : 1980-1993 Yılları Arası Dünya Piriç Fiyatları
Grafik 2 : 1980-1995 Yılları Arası Piriç İthalatı (ton)
Grafik 3 : Türkiye'nin Piriç İthalatı Yaptığı Ülkelerin Dağılımı (1995)
Grafik 4 : Türkiye'de Bölgelere Göre Çeltik Ekiliş Alanları (1996)
Grafik 5 : 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Üretimi ve TMO Alımlarının Karşılaştırılması
Grafik 6 : 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik, Motorin ve Gübrenin Reel Fiyatları (TL/kg)
Grafik 7 : 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Maliyetleri ve Satış Fiyatlarının Karşılaştırılması
Grafik 8 : 1983-1994 Yılları AB ve Dünya Çeltik Fiyatlarının \$ Cinsinden Karşılaştırılması

ŞEKİLLER

- Şekil 1 : Türkiye'de Pirincin Pazarlama Aşamaları

1. GİRİŞ

Günümüzde hızla artan dünya nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılamak için tahıl üretimi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle, yeryüzünde buğdaydan sonra en geniş ekim alanına ve üretimine sahip olan çeltik ve çeltiğin işlenmiş hali olan pirinç insan beslenmesinde temel gıda maddelerindedir.

Çeltik, M.Ö. 3000 yıllarında Güney Hindistan'dan Çin'e, M.Ö. 1000 yıllarında Java'ya doğru yayılmış, Büyük İskender'in Asya Seferleri sonunda M.Ö 300 yıllarında da Avrupa'ya tanıtılmıştır. Ülkemize girişi ise günümüzden yaklaşık olarak 500 yıl önce olmuştur. Çeltik tarımı Amerika kıtasında daha sonraları başlamıştır (Kün, 1985).

Çeltik yeryüzünün her kıtasında yetiştirilmektedir. Çin, Hindistan, Endonezya, Bangladeş, Japonya, Rusya, İtalya, Pakistan ve Amerika çeltik üretiminde önemli ülkelerdir. Dünya çeltik üretiminin büyük bir kısmı ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelere sağlanmaktadır. Ancak bu ülkelerde dekardan alınan verimler gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür.

Çeltik, iklim isteği açısından "Sıcak İklim Tahılları" grubuna giren bir bitkidir. Dünyada toplam tahıl ekilişinde % 53, üretiminde ise % 59 pay alan sıcak iklim tahılları, yurdumuzda toplam tahıl ekilişinde % 4.1, üretiminde ise % 9.8 gibi oldukça düşük bir paya sahiptir (Gençtan, vd., 1995). Özellikle çeltik, ülkemiz için önemli bir kültür bitkisi olmasına rağmen toplam tahıl ekim alanı içinde ancak % 0.31, üretiminde ise % 0.74 pay almaktadır. Ülkemizin tüm bölgeleri, çeltik tarımı için uygun ekolojiye sahip olmasına rağmen, üretim özellikle Marmara ve Karadeniz bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bu iki bölgemiz 1996 yılı rakamlarıyla Türkiye çeltik ekiliş ve üretiminin yaklaşık % 91'ini oluşturmaktadır. Bu bölgelerde üretimi yapılan çeltiğin verimi dünya ortalamasının (335 kg/da) çok üzerindedir. Ülkemizde ortalama çeltik verimi 528 kg/da'dır (Anonim, 1997).

Dekara verimi dünya ortalamasından yüksek olmasına rağmen, çeltik üretimi ülkemiz insanının ihtiyacını karşılayamamaktadır. Ülkemizde yıllara göre değişmekle birlikte yaklaşık olarak 550-600 bin dekar alanda çeltik tarımı yapılmaktadır. Üretilen yaklaşık 290-300 bin ton çeltikten 180-200 bin ton pirinç elde edilmektedir. Bu kadar pirinç Türkiye'nin ihtiyacına yetmediğinden bir o kadar daha pirinç, yurtdışından ithalat yoluyla getirilmektedir. Çeltik üretiminde uygulanan yanlış politikalar sonucu bu üründe

kendine yeterli olabilecek olan Türkiye, maalesef ithalat bağımlısı olmuş ve bunun sonucunda en fazla pirinç ithal eden ülkeler arasına girmiştir (FAO, 1995).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de serbest piyasa kuralları genel ekonomide geçerlidir. Bu piyasa düzenini benimsemiş ülkelerde, ithalata kimsenin karşı çıkmaması gerekir. Ancak halk arasında yaygın kanı, yurtdışından getirilen pirinçlerin, yerli üretim pirinçlerden lezzet açısından tercih edilmeyişidir. Bu nedenle, araştırmanın bir bölümü pirinç tüketicilerinin davranışları (eğilimleri) konusuna ayrılmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, Türk insanının damak tadına uyan yerli pirincin üretiminin arttırılabilmesi için, mevcut politikaları inceleyerek yeni üretim, fiyat ve pazar politikaları geliştirmek, çeltik tarımı yapan işletmelerin tarımsal gelirlerini yükseltecek politikalar belirlemektir.

“Türkiye’de Çeltikte Uygulanan Üretim, Fiyat ve Pazar Politikası Uygulamalarının Değerlendirilmesi” isimli bu araştırma konu itibarı ile Türkiye’de ilk defa yapıldığı ve çeltik ekilen bölgelerin tamamına yakın bir kısmını kapsadığı için çeltik bitkisinde ve pirinçte yeni üretim, fiyat ve pazar politikalarının oluşmasına katkıda bulunabilir.

Araştırma onbir bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm olan “Giriş”de araştırmanın önemi ve amacı ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde konu ile ilgili olarak yurtdışı ve yurtiçinde yapılmış diğer araştırmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

“Materyal ve Metod” bölümü olan üçüncü bölümde, araştırmada kullanılan materyalin nereden ve nasıl toplandığı ile araştırmada kullanılan metodlar açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise Dünyada çeltik tarımının durumu hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde ülkelere göre çeltik ve pirinç üretimi, ithalat ve ihracat rakamları ile birlikte tüketim rakamları verilmiştir.

“Çeltik Üretiminin Teknik Yönü” adlı beşinci bölümde ise çeltik tarımı ve çeltikten pirinç elde edilmesi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde çeltik ve yan ürünlerinin ekonomiye katkıları üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölüm, “Türkiye’de Çeltik ve Pirinç Mevzuatı”nın incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde çeltiğin yetiştirilmesi ile ilgili Türkiye’ye özgü uygulamalar ve yasal zorunluluklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca gerek çeltikte gerekse pirinçteki yasal standartlar bu bölümde incelenmiştir.

Yedinci bölümde “Türkiye’de Çeltik Üretimi, Tüketimi ve Pirinç Dış Ticareti” incelenerek, yurtiçi üretim ve tüketim miktarlarına göre oluşan arz-talep dengesi üzerinde durulmuş ithalat ve ihracatın boyutları açıklanmaya çalışılmıştır.

Sekizinci bölümde “Türkiye’de Çeltik Tarımı Yapılan Bölgeler” incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın saha bilgilerine dayanarak, Türkiye çeltik tarımının tamamına yakın bir bölümünün yapıldığı Marmara, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri çeltik tarımı hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Dokuzuncu bölüm, “Türkiye’de Çeltikte Günümüzde Uygulanmakta Olan Tarım Politikaları”nı genel olarak değerlendirmektedir. Bu bölümde özellikle Türkiye’de çeltikte uygulanan üretim, pazar ve fiyat politikaları üzerinde durulmakta, çeltik üretimini sınırlayan faktörler incelenmektedir. Ayrıca bu bölümde AB ülkelerinde çeltikte uygulanan tarım politikaları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Onuncu bölüm, yapılan saha çalışması sonucu üretici, tüketici, sanayici ve tüccarlardan elde edilen araştırma bulgularının değerlendirilip analiz ve yorumlarının yapıldığı bölümdür.

Onbirinci bölüm olan son bölümde ise, önceki bölümlerdeki bulgulara dayanılarak araştırmanın sonucu hakkında genel değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bu araştırma için yapılan literatür taramasında çeltikte uygulanan tarım politikaları ile ilgili kapsamlı bir araştırmanın yapılmadığı, sadece 1971 yılında “Türkiye Çeltik Ekonomisi” isimli bir çalışmanın yapıldığı anlaşılmıştır(Güneş, 1971).

Sözü geçen literatür taramasında dünyada pek çok ülkede özellikle çeltik tarımını yoğun olarak yapan ülkelere Japonya, Vietnam, Tayvan, Çin, ABD, Hindistan ve Pakistan vb., ülkelerde çeltik üretiminin ekonomik ve politik yönünü inceleyen araştırmalara rastlanmıştır.

Konu ile direkt ya da dolaylı ilişkisi olan araştırmalar, yurtiçi ve yurtdışında yapılmış olmalarına göre aşağıda özetlenmiştir.

2.1 Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Çeltikte uygulanan tarım politikaları ile ilgili olarak yurtdışında özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde yapılmış birçok araştırma mevcuttur. Ayrıca çeltik dışında özel olarak “üretim, fiyat ve pazar politikaları” konusunda yapılan araştırmalardan da yararlanılmıştır. Araştırmalar, yapıldığı yıla ve konularına göre aşağıda sıralanmıştır.

Simutapang, P., Djatiharti, A., Rusastra, W., Kasryno, F., isimli araştırmacılar tarafından 1989 yılında yapılan ve “Endonezya Dergisi” isimli yayında basılan, “Endonezya’da Ekonomik Verimlilik ve Pirinç Üretimini Teşvik Politikası” isimli araştırmada ; Endonezya’da yapılan çeltik tarımının ekonomik yönden diğer ürünlerle karşılaştırması yapılmıştır. Endonezya’da bulunan 7 tarım bölgesinde, çeltik tarımına yönelik ayrı ayrı bölgesel tarım politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalarda üç farklı ticaret sistemi üzerinde durulmuştur. Bu sistemler, uluslararası ticaret, ithal ikâmesi ve ihracat teşviklerini kapsamaktadır. Ülkenin pirinç ihtiyacı gözönüne alınarak ihracat politikaları üzerine çeşitli görüşler sunulmaktadır.

Rosegrant, MW., Kasryno, F., isimli araştırmacılar tarafından 1991 yılında yapılan ve “Uluslararası Gıda Politikaları” isimli yayında yer alan, “Endonezya’da Gıda Ürünleri Üretimi Üzerine Pirinç’de Uygulanan Fiyat Politikaları ve Gübre Teşviği’nin Etkisi” isimli araştırmada ; Endonezya’da gübrelere verilen devlet desteğinin (sübvansiyonlar) çeltik üretiminde ve üretici gelirlerinde nasıl bir artış meydana getirdiği incelenmiştir.

Endonezya’da gübre sübvansiyonlarının yanında devlet büyük çaplı sulama yatırımlarına da girmiştir. Gübre kullanımının artmasıyla birlikte gübreye devletçe ödenen sübvansiyon miktarı da arttığından kademeli olarak gübre teşviklerinin azaltılmasına gidilmiştir. Ayrıca yurtiçinde yapılan çeltik tarımı, üretim politikaları ile teşvik edilmiş fakat ithalat da özendirilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda ithalat yoluyla getirilen pirinçler, yurtiçinde yapılan çeltik tarımını etkilemiştir. Düşen pirinç fiyatları nedeniyle üretici gelirleri de düşmüştür. Bu nedenle yurtiçinde üretilen pirince gübre teşviği devam etmiş bunun yanında krediler ve hastalıklarla mücadelelerde daha etkili politikalar uygulanmıştır.

Fan, S., Wailes, E., Cramer, G., isimli araştırmacılar tarafından 1994 yılında yapılan ve ABD’nin Arkansas Üniversitesinde “Tarım Ekonomisi” isimli dergide yayınlanan “Çin’de Pirinç’de Devlet Müdahalelerini Kaldırmanın Çin Pirinç Sektörüne Etkileri” isimli araştırmada ; Çin’deki tarım sektörü hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çin ekonomisi 1978 yılından sonra köklü değişiklikler yapmakta ve tarım sektörü de pazar ekonomisinin kurallarına uydurulmaktadır. Çin GATT kurallarına uymayarak, özellikle pirinç ithalatını zorlaştırmaktadır. Bu araştırmada Çin’de pirinç üretiminde devletin verdiği teşviklerin ve hükümet müdahalelerinin kaldırılması durumunda, arz, talep ve fiyatlar bir model üzerinde dikkate alınarak pirinç sektörünün bundan nasıl etkileneceği incelenmektedir. Özellikle halen uygulanan politikalar ve tüm devlet müdahalelerinin kalkacağı varsayımından hareketle 2000 yılındaki durumun ne olacağı hakkında varsayımlar düşünülmektedir. Sonuç olarak, tüm devlet müdahaleleri kaldırılırsa yerli ürünlerin tüketimi fiyatların yükselmesinden dolayı azalır, üretim azalacak, buna bağlı olarak stoklar da azalacak, bunun sonucunda Çin, 2000 yılında 1.6 milyon ton pirinç ithal etmek zorunda kalabilecektir.

Krishnaji, N., isimli araştırmacı tarafından 1991 yılında yapılan ve “Hindistan Tarım Ekonomisi” isimli süreli yayında yayınlanan “Asya’da Tarımsal Fiyat Politikası” isimli araştırmada ; Filipinler ve Hindistan gibi uzun yıllar sömürge olarak yaşamış ve özgürlüğünü sonradan kazanmış ülkelerde devletin ekonomik değişmeyi sağlamada önemli bir görev aldığı vurgulanmıştır. Çünkü sömürge düzeninin bitmesiyle ülkeyi yönetenler, yaygın yoksulluk, düşük yaşam standartı ve nüfusun temel isteklerini karşılamak için hızlı bir şekilde ilerlemesi gereken normal piyasa güçlerinin yetersizliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu yetersizlikleri ortadan kaldırabilmek ve genel ekonomiye yeni bir yön

kazandırabilmek için hükümet yöneticileri tarım kesimine yönelik toprak reformlarını denemişlerse de, tam başarılı olamamışlardır. Mevcut siyasi otoritenin ve topraktaki mülkiyetin yapısında tarımsal büyümeyi gerçekleştirmek için hükümetler, kısa sürede tarımda ekonomik yönden güçlenme için fiyat teşvikleri ile çözüm arama yoluna gitmişlerdir. Kurumsal güçlülere rağmen fiyat politikası, üretim kaynaklarının daha akılcı bir kullanımını garanti etmede başarılı olmuştur. Ancak bölgeler arası fiyat farklılıkları yüksek yönde olmaya devam etmiştir. Özellikle birçok ürünün üretim rakamları incelendiğinde (pirinç, mısır, şeker kamışı ve hindistan cevizi) fiyat müdahalesinin, üretimin sürekliliği ve tarım sektörüne zarar vermemesi için düzenli olarak belirlenmesi ve tutarlı bir şekilde sürdürülmesi sonucuna varılmıştır.

“Piggott ve ark.” tarafından 1993 yılında yapılan “Endonezya’da Tarımsal Fiyat Politikası” isimli araştırmada ; tarımın Endonezya ekonomisindeki önemi açıklanmıştır. Gerek ekonomiye katkı, gerekse istihdam sağlama yönünden tarımın Endonezya ekonomisinde önemi büyüktür. 1970’li yılların başından beri Endonezya hükümeti, tarım politikasında ekonominin tamamı için sabit bir temel sağlamak için pirinç ihracat teşvikleri ile özel olarak ilgilenmiştir. Bu tarım politikasının başlıca elemanları ürünler için ihracat fiyatları ve yurtiçi fiyatlar olmuştur. Devlet tarafından yurtiçi pirinç fiyatları belirlenirken yurtdışı ihracat fiyatlarına dikkat edilmektedir. Asıl konu fiyat politikası iken çeşitli politika uygulamaları da görülmektedir. Bu uygulamalardan en önemlisi gübre teşvikleridir. Belirgin detaylarda hesaba katılarak tarımsal fiyat politikasının Endonezya tarımına olan tüm etkileri bu araştırma ile incelenmiştir.

David, C., Barker, R., isimli araştırmacılar tarafından 1994 yılında yapılan “Tarımsal Fiyat Politikası” isimli araştırma ise Vietnam’daki uygulamaları incelemektedir. Vietnam’da genel olarak pazar ekonomisi uygulanmaktadır. Pazar ekonomisi uygulansa da tarımsal fiyatların oluşturulmasında hükümetin rolü olmaktadır. Hükümetçe pirinç fiyatı belirlenir. Daha sonra belli bir değerlendirme yapılarak mevcut tarımsal fiyatlar sayesinde ekonominin büyümesi ve gelir dağılımını nasıl etkileyeceği incelenir. Son olarak sayıca çok olan yeniden yapılanmalar önerilir. Vietnam hükümeti ithalat-ihracat vergileri, ticaret kısıtlamaları ve kamu teşebbüslerinin pazar operasyonları gibi uygulamalarla tarımsal pazarlara müdahalede bulunur. Pirinçte, hükümet fiyat müdahale politikaları uygulayarak iç piyasadaki fiyatları % 25 ile % 30 civarında düşürmeye çalışmaktadır.

Sekgoma, G.A., tarafından 1994 yılında yapılan “Sierra Leone’nin Ekonomik Kalkınmasında Lagos Plânının Önemi” isimli çalışma Botswana’da çıkan “Afrikalıların Çalışmaları” isimli süreli yayında yayınlanmıştır. Lagos plânı tarımda bir dizi üretim politikası uygulamasını içeren bir plândır. Bu araştırmada pirinçte, Lagos Plânının uygulanışı ve Sierra Leone’nin gelişmesi hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre Sierra Leone’nin ulusal ekonomisinde ağırlıklı sektörler madencilik ve enerji sektörüdür. Ayrıca 1970 yılından beri tarımın da ekonomideki rolü artmıştır. Buna göre Lagos plânından çıkarılacak bir stratejiye göre, devlet pirinçte üretim artışı beklemektedir. Ancak yapılan analizler Sierra Leone’nin tarımsal mekanizasyonda istenilen oranda gelişmemiş olmasının bu üretim artışını engelleyebileceğini göstermektedir. Bu çalışmada bu durumun mutlaka düzeltilmesi gerektiği önerilmektedir. Çünkü Sierra Leone’nin ekonomisi dışa bağımlıdır. Sierra Leone bir temel ihtiyaç maddesi olan pirinçte istenilen oranda üretim artışını sağlayamazsa dışa bağımlı hale gelebilir. Bu da genel ekonomiyi olumsuz etkileyebilir.

Moodie, J.C., , Esfahani, F.Z., adlı araştırmacılar tarafından 1992 yılında yapılan “Japonya’da Pirinç Politikalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi” isimli araştırmada Japonya’da dönemler halinde izlenen pirinç politikalarından bahsedilmektedir. Özellikle ulusal ve uluslararası olaylara göre pirinç politikalarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Japonya’daki pirinç politikaları genelde iki temel ekonomik faktör üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu faktörler pirinçte düzenli bir fiyat ve ticaret politikasıdır.

Uluslararası Pirinç Araştırmaları Enstitüsü (IRRI) tarafından 16-17 Şubat 1995’de düzenlenen ve editörlüğünü R.S.Zeigler’in yaptığı “Pirinç Araştırmaları ve Kalkınma Politikaları” isimli konferansta sunulan bildirilerin toplandığı ilk katılım isimli kitapçıkta, dünyada çeltik tarımı yapılan çeşitli ülke araştırmacılarının 13 bildirisi bulunmaktadır. Bu bildirimlerde genel olarak çeltik tarımındaki araştırmaların sonuçlarının politika yürütücüleri ile diyaloglar kurularak tarım politikaları uygulamalarında yer alması, gelecekteki pirinç araştırmalarında teknolojiden yararlanmanın önemi ve GATT kurallarına göre ülkelerdeki pirinç üretim politikalarının neler olması gibi konular üzerinde çeşitli araştırmacılar tarafından bildiriler sunulmuştur.

Sürek, H., isimli Türk araştırmacı tarafından 1996 yılında FAO tarafından Fransa’da düzenlenen bir kongrede sunulan “Türkiye’de Pirinç Üretimi ve Araştırma

Faaliyetleri” isimli bildiri de, Türkiye’deki pirinç tüketimi, bölgelere göre çeltik üretimleri ile bölgelerin iklim ve toprak durumları hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye’de çeltik’te yapılan araştırma faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Dünya ülkelerinin çeltik ve pirinçle ilgili istatistiki bilgilerinin yer aldığı “World Rice Statistics” adlı bir periyodik bulunmakta ve bu periyodik Uluslararası Pirinç Araştırmaları Enstitüsü (IRRI) tarafından iki yılda bir yayınlanmaktadır. Adı geçen periyodikte dünya ülkelerindeki çeltik ve pirinç üretim, tüketim, ithalat, ihracatlar, birim maliyet ve birim alandan elde edilen gelirlerin bulunduğu istatistiki bilgiler bulunmaktadır.

2.2 Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

Çeltik ile ilgili olarak tarım ekonomisi ve özellikle tarım politikası konusunda yapılmış yurt içindeki araştırmalar sayıca çok azdır. Çeltik ve pirinç konusunda genel olarak hazırlanmış ancak içeriğinde ekonomisi ve politikası bulunan sınırlı sayıda eserler yayın yılına göre aşağıda sıralanmıştır.

Güneş, T., tarafından 1971 yılında yapılan “Türkiye Çeltik Ekonomisi” isimli araştırmada, 1970’li yıllarda Türkiye’nin 43 ilinde yapılan çeltik tarımı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca o yıllarda Türkiye çeltik tarımının % 4.2’sinin yapıldığı Ankara ve % 6.7’sinin yapıldığı Adana illerindeki çeltik işletmeleri hakkında saha araştırması yapılmıştır. Saha araştırmasında bu bölgelerde çeltik tarımı yapan işletmelerin ekonomik yapısını ortaya çıkaran incelemelere de yer verilmiştir. Ayrıca araştırmada Türkiye çeltik üretimi, çeltiğin pirince işlenmesi ve çeltiğin pazarlama kanalları hakkında oldukça kapsamlı bilgiler de yer almıştır. Son olarak dünyada ve Türkiye’de çeltik ve pirinç fiyatları hakkında bilgilere yer verilerek çeltikte izlenen fiyat politikalarından söz edilmiştir.

Açıkgöz, N., adlı araştırmacı, daha çok kendisinin olmak üzere, birçok yazarın çeltik konusundaki araştırma ve görüşlerinin yer aldığı 16-21 Nisan 1979 tarihinde Ege Üniversitesi ve Tarım Bakanlığı tarafından ortaklaşa düzenlenen “Çeltik Araştırma Tekniği” adlı kursta yapılan konuşma ve makaleleri, 1980 yılında “Türkiye’de Çeltik Sorunları” isimli 140 sayfadan oluşan bir yayında derlemiştir. Bu eserde Türkiye’de çeltik tarımının teknik yönleri, gübreleme, sulama, hasat ve hasat sonu işlemler ile çeltik hastalık ve zararlılarına karşı yapılacak işlemler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca çalışmanın

bir bölümü de Türkiye’de çeltik’te yapılan araştırma ve ıslah çalışmaları bulgularına ayrılmıştır.

Işık, E. ve Oktay, E. isimli araştırmacılar tarafından yapılan “Çeltiğin Türkiye Tarım Ekonomisindeki Yeri ve Önemi” isimli araştırma, 1979 yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi’nde yayınlanmıştır. Aynı araştırma Açıkgöz, N., tarafından 1980 yılında yapılan “Türkiye’de Çeltik Sorunları” isimli çalışmada da yer almaktadır. Bu çalışmada 1970-1975 döneminde Türkiye’de çeltiğin ekilişi, üretimi, verimi, işlenmesi, değerlendirilmesi, pazarlanması ve tüketimi konularında genel bilgiler verilmiştir. Türkiye’nin sahip olduğu tarım potansiyeli açısından çeltik üretimini karşılayabileceği gibi ihracat şansının da mevcut sorunların çözümü ile olabileceği belirtilmiştir.

Arın, S., tarafından 1987 yılında yapılan “Meriç Havzasında Yapılan Çeltik Tarımının Mekanizasyon Sorunları ve Çözüm Önerileri” isimli çalışmada daha çok çeltik tarımında mekanizasyon sorunlarından söz edilmektedir. Araştırma, 1984-1986 yılları arasında Meriç Havzasında yer alan 13 köyde yapılmıştır. Bu çalışmada, çeltik tarımında özellikle tohumluk ekiminde makina gücü yerine daha çok insan gücü kullanıldığından hasattaki gecikmelerin üretim miktarını olumsuz yönde etkilediğinden söz edilmiştir. Birçok ülkede başarıyla uygulanan fideleme sisteminin bu bölgede uygulanmasıyla hasattaki gecikmelerin önüne geçilebileceği vurgulanmıştır.

Gençtan, T., Emeklier, Y., Çölkesen M., ve Başer, İ., adlı araştırmacılar tarafından 1995 yılında yapılan “Sıcak İklim Tahılları Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri” isimli çalışma, sıcak iklim tahıllarından mısır ve çeltikteki üretim miktarları dikkate alınarak, bu iki üründe kendine yeter ve dışsatımcı konumda olunabileceğinden söz edilmekte ve önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler arasında, yetiştirme tekniği uygulamalarının modernizasyonu ve üretici eğitiminden kredi ve pazarlama sorunlarına kadar birçok konu bulunmakta ve gelecekteki üretim miktarları tahmin edilmektedir.

Beşer, N. tarafından 1996 yılında yapılan “Türkiye’de Çeltik Üretiminde Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Yolları” isimli çalışma, 1996 yılı itibarıyla Türkiye’de çeltik üretimindeki mevcut durumu ekonomik ve siyasi açıdan incelemektedir. Ayrıca çeltikte araştırma ve geliştirme çalışmaları ve teknoloji kullanımına da değinilen bu çalışmada, mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik somut çözüm önerileri getirilerek, Türkiye’de çeltik tarımının geleceği hakkında görüşler ortaya konmuştur

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1 Materyal

Araştırma materyali, birincil ve ikincil veri kaynaklarından toplanmıştır. Pirinç tüketicileri, çeltik üreticileri, çeltik işleyerek pirinç elde eden çeltik fabrikası yöneticileri, yurt çapında pirinç pazarlaması ve dış ticaretini yapan aracı ve toptancılardan elde edilen bilgiler araştırmanın birincil verilerini oluşturmaktadır. Bu verilerin tamamına yakın bir bölümü karşılıklı görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Sadece Diyarbakır ve Mardin illerinde çeltik üreticileri ile yapılan anketler, adı geçen yerlerin Tarım İl Müdürlüklerine gönderilmiş ve anketler onlar tarafından yanıtlanmıştır.

Gerek çeltik gerekse pirinç üretimi, tüketimi ve ekonomisi alanında yapılmış her türlü basılı araştırma, kitap ve istatistikler, literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Ayrıca çeşitli devlet kuruluşlarının (TMO, DİE, Tarım Bakanlığı) konu ile ilgili verileri araştırmanın ikincil veri kaynaklarını oluşturmuştur.

3.2 Yöntem

3.2.1 Örnekleme ve Veri Toplama Yöntemleri

Kapsamlı bir çalışma olduğu için araştırmanın her aşamasında ayrı ayrı örnekleme ve veri toplama yöntemleri uygulanmıştır.

- Türkiye genelinde yapılan çeltik tarımının boyutlarını ve bölgelere göre özelliklerini ortaya çıkarabilmek için çeltik üreticilerinden bilgi toplanmış,

- Türkiye pirinç tüketiminin yaklaşık yarısını karşılayan ithal pirinçlerle, yurtiçinde üretilen pirinçler hakkında tüketici eğilimlerini, saptayabilmek için pirinç tüketicilerinden bilgi toplanmış,

- Türkiye'de çeltik tarımı sonunda elde edilen ürünlerin kimler tarafından satın alınıp, işlendiği ve pazarlandığını tesbit edebilmek için çeltik fabrikalarından bilgi toplanmış,

- Türkiye'deki yurtiçi ve yurtdışı pirinç ticaretinin nasıl ve hangi koşullarda yapıldığını tespit edebilmek için de pirinç toptancıları ile ithalatçı ve ihracatçılarından bilgi toplanmıştır.

Tüm veriler, konularına uygun anketler hazırlanarak elde edilmiştir. Toplanan veriler gözden geçirilerek bilgisayarda çeşitli programlar (Excel, SPSS, vb.) yardımıyla

hazırlanan veri tabanlarına yüklenmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri aşağıdaki konu başlıkları altında gösterilmiştir.

3.2.1.1 Çeltik Üreticilerinin Seçiminde Kullanılan Yöntem

Türkiye’de 1996 yılı verilerine göre, 544 990 dekar alanda çeltik tarımı yapıldığı belirtilmektedir (Anonim, 1997). Araştırma alanı ise, 1996 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde çeltik ekiliş alanlarının % 91.3’ünü, çeltik ekiliş üretiminin % 92.7’sini meydana getiren Edirne, Samsun, Çorum, Sinop, Kastamonu, Balıkesir Çanakkale, Diyarbakır ve Mardin illerini kapsamaktadır. Bu kadar geniş bir alandan sağlıklı veriler bulabilmek ve çeltik tarımı yapan illerdeki üreticilerden uygun sayıda örnek çekebilmek için, 1996 yılında çeltik tarımı yapan iller ve ilçelerin çeltik komisyonlarına başvurulmuştur. (Çeltik komisyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi, daha sonraki bölümlerde verilecektir.) Bu komisyonlardan söz konusu ilçelerdeki yaklaşık 450 köyün çeltik arazisi miktarları elde edilmiştir. Çeltik arazisi elde edilemeyen az sayıdaki yerleşim yerleri ise örnekleme çerçevesi dışında bırakılmıştır.

Komisyonlardan elde edilen 1996 yılı ekiliş alanları bilgileri incelendiğinde, Edirne ili dışındaki illerin ekiliş alanlarının oldukça farklı arazi büyüklüklerine sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle Edirne ilinde “Basit Tesadüfi Örnekleme” yöntemi, diğer illerde ise “tabakalı örnekleme” yöntemi uygulanmıştır. Bu şekilde çeltik üreticileri ile yapılan araştırmada iki örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

3.2.1.1.1 Edirne İli Çeltik Üreticilerinin Seçimi

Edirne ili 1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik ekilişinin % 42.3’üne sahiptir. Bu ile bağlı 7 ilçede toplam 79 köyde çeltik tarımı yapılmaktadır. Bu köylerin arazi varlıkları, ilçelerde kurulan çeltik komisyonlarından elde edilerek oluşturulan sonlu popülasyona ilişkin parametreler SPSS paket programı kullanılarak hesaplanmış ve aşağıda verilmiştir.

$$N = 79$$

$$\mu = 3499.9 \text{ dekar (yerleşim yeri başına düşen ortalama çeltik arazisi)}$$

$$\sigma = 2971.5 \text{ dekar (popülasyon standart sapması)}$$

Yukarıdaki verilere göre örnek hacmi aşağıdaki formüle göre saptanmıştır (Cochran, 1963 ve McClave ve Benson, 1988).

Örnekleme hatası (veya tahmin hatası) aritmetik ortalamanın $(\mu) \pm \% 10$ 'u kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle çekilen örneğin aritmetik ortalaması populasyon ortalamasından $\pm \% 10$ farklı olabilecektir (Arıkan, 1995). Diğer yandan örnek ortalamasının bu sınır içerisine düşme olasılığı $\% 90$ olarak kabul edilmiştir.

$$n = \frac{[z_{\alpha/2} \cdot \sigma / D]^2}{1 + 1/N [z_{\alpha/2} \cdot \sigma / D]^2}$$

n = Örnek sayısı

$z_{\alpha/2}$ = z değeri (1.645)

σ = Populasyonun standart sapması

D = Örnekleme hatası ($\% 10$)

Yukarıdaki formüle göre yapılan hesaplama sonucunda 56 köyde bu araştırmanın yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Her yerleşim yerinde 3 adet üreticiyle görüşülmesi yeterli bulunmuş ve böylece 56 yerleşim yerinde 168 anket yapılması planlanmıştır. Bu 3'er üreticiden her köyden doğru bilgi verebilen bir üretici ile ayrıca görüşülerek maliyet anketi yapılmıştır. Böylece 1996 yılı için Edirne'de 1 kg çeltiğin maliyeti de ayrıca hesaplanmıştır.

56 yerleşim yeri, ilçelerin 1996 yılı çeltik ekilişlerindeki oranlarına göre, oransal örnekleme yöntemi ile dağıtılmış ve örnekleme kapsamına giren çeltik üreticileri tamamen rastgele seçilmiştir. Buna göre araştırma bölgesini oluşturan ilçelerdeki köylerden çekilen örnek sayıları Çizelge 3.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1 Edirne İlinde Örnekleme Kapsamına Alınan İlçelerde Yapılacak Anketler

İlçeler	Köy Sayısı	Çeltik Ekilişi (da)*	Ortalama Çeltik Arazisi(da/köy)	Edirne İli Çeltik Ekilişi İçindeki Payı (%)	Anket Uygulanacak Köy Sayısı
Merkez	10	21925	2192.5	9.5	5
Enez	3	5000	1666.7	2.2	1
Havsa	7	1764	252	0.8	-
İpsala	11	96488	8771	41.9	24
Keşan	4	3000	750	1.3	1
Meriç	19	62654	3297.5	27.2	15
Uzunköprü	25	39539	1581.6	17.2	10
TOPLAM	79	230370	2916.1	100.0	56✓

* Tüm çeltik ekiliş alanları (ruhsatlı ve ruhsatsız) dahil edilmiştir.

3.2.1.1.2 Diğer Bölgelerdeki Çeltik Üreticilerinin Seçilme Yöntemi

Türkiye çeltik ekilişinin % 49'unun yapıldığı Karadeniz (Sinop, Samsun, Çorum, Kastamonu) ile Güney Marmara (Balıkesir, Çanakkale) ve Güneydoğu Anadolu (Diyarbakır ve Mardin) illeri diğer bölgeler olarak örnekleme kapsamına alınmıştır. Bu bölgelerin ayrı olarak incelenme nedeni, çeltik arazilerinin oldukça geniş dağılımlar göstermesidir. Arazi genişlikleri köylere göre oldukça farklılıklar göstermektedir. Örneğin 8 da gibi çok az bir çeltik arazisi olan köy ile 6500 da çeltik arazisi olan köy de bulunmaktadır. Hatalı yorumlara varmamak ve farklı arazi genişliğine sahip köylerden örnek seçebilmek için bu bölgelerdeki köylerde "Neyman yöntemine göre tabakalı örnekleme" kullanmıştır. Ayrıca tabakalı örneklemede uç değerleri taşıyan birimlerin ayrı bir tabaka olarak ele alınıp örnekleme yapılması, iyi bir tahmine yol açabilir.

Diğer bölgelerdeki çeltik üreticilerini tesbit edebilmek için aşağıdaki formül yardımı ile % 90 güven sınırında ($z = 1.645$) ve ortalamadan 50 da sapma ile tabakalı örnekleme yapılmıştır (Çiçek ve Erkan, 1996).

$$n = \frac{\sum (N_h \cdot S_h)^2}{N^2 \cdot D^2 + \sum N_h \cdot (S_h)^2}$$

n = Örnek hacmi

N_h = h'inci tabakadaki birim sayısı (frekans)

S_h = h'inci tabakanın standart sapması

N = toplam birim sayısı (371)

D = d/Z ($50/1.645$)

d = Ortalamadan sapma

Diğer bölgelerde çeltik tarımı yapılan köylere ait tabakalandırma bilgileri Çizelge 3.2'de görülmektedir.

Çizelge 3.2 Türkiye’de Çeltik Tarımı Yapılan Diğer Bölgelere Ait Tabakalandırma Verileri

Tabaka No	Tabaka alt ve üst sınırı (da)	Tabaka ortalaması (da)	Arazi varlığı ortalaması	Tabakalardaki köy sayısı	Standart sapma (Sh)	(Nh.Sh)	Nh.(Sh) ²
1	0-150	75.0	68.5	72	41.53	2990.16	124181.3
2	151-500	325.5	331.5	91	101.91	9273.81	945094
3	501-1000	750.5	769.8	101	127.72	1289972	1647552
4	1001-2000	1500.5	1653.0	56	388.70	21767.2	8460911
5	2000-6500	4250.0	2415.8	51	695.44	35467.44	24665476
TOPLAM			5238.6	371		82398.33	35843214.7

Yukarıdaki formül kullanılmış ve 42 köyde bu araştırmanın yapılması sonucu ortaya çıkmıştır. Her yerleşim yerinde 3 adet çiftçiyle görüşülmesi ve böylece 42 yerleşim yerinde 126 anket yapılması plânlanmıştır. Bu 3’er üreticiden her köyden doğru bilgi verebilen bir üretici ile ayrıca görüşülerek maliyet anketi yapılmıştır. Böylece 1996 yılı için diğer bölgelerde 1 kg çeltiğin maliyeti de ayrıca hesaplanmıştır.

42 yerleşim yeri, ilçelerin 1996 yılı çeltik ekilişlerindeki oranlara göre, oransal örnekleme yöntemi ile dağıtılmış olup, örnekleme kapsamına giren çeltik üreticileri tamamen rastgele seçilmiştir. Buna göre araştırma bölgesini oluşturan ilçelerdeki köylerden çekilen örnek sayıları Çizelge 3.3’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.3 Türkiye’de Çeltik Tarımı Yapılan Diğer Bölgelerde Yapılan Anket Sayıları

İller	Köy Sayısı	Çeltik Ekilişi (da)*	Ortalama Çeltik Arazisi(da/köy)	Diğer Bölgeler İçindeki Çeltik Ekiliş Payı (%)	Anket Uygulanacak Köy Sayısı
Samsun	109	101717	933.2	37.3	15
Çorum	58	56900	981.0	20.9	9
Sinop	56	39034	697.0	14.3	6
Kastamonu	24	17000	708.3	6.2	3
Balıkesir	45	27810	618.0	10.2	4
Çanakkale	35	14523	414.9	5.3	2
Diyarbakır	20	12000	600	4.4	2
Mardin	13	3520	270.8	1.3	1
TOPLAM	371	272504	734.5	100.0	42✓

* Tüm çeltik ekiliş alanları (ruhsatlı ve ruhsatsız) dahil edilmiştir.

3.2.1.2 Çeltik Sanayicileri ve Pirinç Toptancılarının Seçiminde Kullanılan Yöntem

Araştırmanın bir diğer bölümü Türkiye genelinde faaliyet gösteren çeltik işleme fabrikalarıdır. Çeltik tarımı yapan illerin Ticaret ve Sanayi Odalarından bu fabrikaların sayıları ve kapasiteleri hakkında elde edilen bilgilerle çerçeve tespiti yapılmıştır. Sayı olarak bu fabrikaların seçiminde de iki yöntem uygulanmıştır. Üreticiler gibi çeltik fabrikaları da Edirne bölgesi ve diğer bölgeler olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Olanaklar elverdiğince çeltik fabrikalarının büyük bir bölümü ile karşılıklı görüşmeler yöntemi ile bilgiler toplanmıştır. Edirne bölgesinde yer alan 33 fabrika ile tam sayım yöntemi uygulanarak görüşülmek istenmiş, ancak bazı fabrikaların bilgi vermek istememesi veya yetkililerinin birkaç defa gidilmesine rağmen bulunamaması nedenlerinden dolayı ancak 22'si ile, diğer bölgelerdeki çeltik fabrikalarının ise 26'sından 10'uyla görüşülmüş ve toplam 59 adet fabrikadan 32'sine anket uygulanmıştır.

Çeltik fabrikalarında izlenen yöntem pirinç toptancılarına da uygulanmıştır. Türkiye pirinç pazarlamasının büyük bir oranda yapıldığı İstanbul Rami'deki toptancılar çarşısına gidilerek buradaki toptancı ve ithalatçıların 8 tanesi ile görüşülerek çeltik ve pirinç sektörünün yapısı ve sorunları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ancak gerek toptancıların gerekse ithalatçıların sayıları hakkında sektörden yeterli bilgi toplanamadığından tüm firmalarla görüşmek mümkün olamamıştır. Yine de toptancı ve ithalatçıların çoğunluğundan araştırma konusu ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Toplanan tüm bu bilgiler kalitatif analiz yöntemlerine göre değerlendirilmiştir.

3.2.1.3 Pirinç Tüketicilerinin Seçiminde Kullanılan Yöntem

Araştırmaya tüketicilerin de dahil edilme nedeni, 1996 yılı rakamlarıyla Türkiye pirinç tüketiminin yaklaşık yarısının yurt dışından ithal edilen pirinçlerden karşılanmasıdır. Tüketicilerin alışverişlerinde yerli ve ithal pirinç arasında tercih yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa bu nedenlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Pirinç tüketimi ile ilgili bilgileri elde etmek için, 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/8'inin yaşadığı İstanbul ili seçilmiştir. İstanbul'un seçilme nedeni Türkiye'nin her bölgesinden insanın İstanbul'da yaşamasıdır. Dolayısıyla

burada yapılacak anketler, Türkiye geneli ile ilgili daha isabetli yorumlar yapılmasına olanak verebilecektir.

Tüketici kapsamına İstanbul'da yaşayan tüm tüketiciler dahil olmakla birlikte, genelde alışverişleri bayanların yapıp yönlendirdiği ve evlerde yemekleri bayanların pişirdiği düşünülerek ev hanımları ile anket yapılmıştır.. Bir başka neden olarak da ev hanımlarının, yerli ve ithal pirinçlerin çeşitli kullanma ve pişme özelliklerine (araştırma ekinde yer alan anket formundaki sorulara) daha iyi yanıtlar verebileceğinin düşünülmesidir. Ev hanımlarının seçilmelerinin başka bir nedeni olarak da araştırma kapsamının daraltılması gösterilebilir. Çünkü pirinç sadece evlerde değil, lokantalarda, toplu halde yemek yenen kamu kurum ve kuruluşlarında da tüketilmektedir. Bu yüzden tüketici kapsamı oldukça genişlemekte ve bu tip yerlerde yemek yiyen tüketicinin tercihi pek olmamaktadır.

Araştırma amacına göre araştırma kapsamından çekilecek örneğin hacmi şu şekilde hesaplanmıştır (Güneş ve Arıkan, 1988).

$$n = \left[\frac{Z_{\alpha/2}}{D} \right]^2 p \cdot q$$

n = Örnek sayısı

p = Tüm ailelerin pirinç tüketme alışkanlığı*

q = 1-p

D = Hata Payı **

* p konusunda hiçbir ön bilgi olmadığı için 0.5 alınacaktır (Güneş ve Arıkan, 1988).

** 0.04 hata payı % 95 güvenilrlikte

İstanbul'daki tüketicilerin pirinç tüketimlerine ilişkin daha önceden yapılmış bir araştırma bulunmadığından bu tip örneklemelelerde uygulanan genel kural (p) = (q) = 0.5 kabul edilmiştir. Bu durumda sabit bir örnekleme hatası ve güvenilirlik derecesi mümkün olan en büyük örnek hacmi elde edilmektedir. Örnekleme hatasını da klasik olarak kullanılan % 5'ten % 4'e düşürdüğümüzde, örnek hacmi büyümekte ve daha fazla örnekle çalışmak mümkün olmaktadır. Örnekleme hatası (D) % 4 ve güvenilirlik derecesi % 95 ($Z_{\alpha/2} = 1.96$) kabul edilirse yapılması gereken anket sayısı (örnek hacmi),

$$n = \left[\frac{1.96}{0.04} \right]^2 0.5 \times 0.5 = 600.3 (\sim 600) \text{ olarak bulunmuştur.}$$

Demografik nitelikleri açısından oldukça heterojen bir yapı arzeden İstanbul'da hanehalklarının sosyal sınıflara dağılımı Türkiye ortalamasıyla karşılaştırmalı olarak aşağıda verilmiştir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4 Türkiye'de ve İstanbul'da Tüketicilerin Sosyal Sınıflara Dağılımı

Sosyal Sınıflar	Türkiye (%)	İstanbul (%)
A	1	5
B	4	11
C ₁	18	34
C ₂	30	32
D	32	14
E	15	4

Kaynak : Anonim, (İ.T.Ü İşletme Fakültesi İşletme Mühendisliği Bölümü kayıtlarından elde edilmiştir.)

Bu verilerin ışığı altında İstanbul'daki aileleri temsil edecek şekilde rastgele olarak çekilecek bir örneğin içinde değişik sosyal sınıflara ait hanehalklarının da yukarıdaki oranlarda bulunması gerekmektedir. İstanbul'un Çizelge 3.4'de verilen sosyal tabaka yapısı dikkate alındığında, çekilen örneğin değişik sınıf dilimlerine dağılımı Çizelge 3.5'de verilen şekilde yapılmıştır.¹

Çizelge 3.5 Örnek Hacminin İstanbul'da Değişik Sosyal Sınıflara Dağıtımı

Sosyal Sınıflar	Dağılım \cong (%)	Anket Sayısı (%)
A	4.9	30
B	11.2	67
C (C ₁ ve C ₂)	66.5	399
D ve E	17.4	104
TOPLAM	100.0	600

¹ Araştırmanın tüketicilerin sosyal sınıfları ile ilgili olan bu bölümü, Tübitak tarafından desteklenen ve araştırmacının da içinde bulunduğu, T.Ü Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi bölümü öğretim elemanlarınca yapılan "Trakya Bölgesinde Bitkisel Sıvı Yağ ve Margarin Sanayii Sektör Analizi Ekonomik Yapı, Darboğazlar ve Çözümler" isimli araştırmadan alınmıştır.

Sınıfların tanımlanması ve birbirinden ayrılmasında semt, haneye giren toplam gelir düzeyi ve gelir düzeyi hakkında destekleyici fikir veren diğer bazı göstergeler kullanılmıştır (Yurdakul ve Koç, 1995). Buna göre ;

- Bağdat Caddesi, Caddebostan, Levent vb.semtlerde oturan (araştırmanın bu bölümünün yapıldığı Nisan 96-Haziran 96 aylarında) aylık geliri 70 000 000 TL'dan fazla olan ve yazlık ve kışlık ev yanında kredi kartı, telesekreter, video kamera, bilgisayar gibi varlıklardan bazılarına sahip olan aileler A grubuna ;

- Ataköy, Şişli, Yeşilköy gibi semtlerde yaşayan, aylık gelir düzeyi 50 000 000 - 70 000 000 TL arasında bulunan, en azından bir kışlık evi (bazı durumlarda yazlık evi de) olan ve yukarıda sayılan taşınabilir eşyalardan bazılarına sahip olan aileler B grubuna ;

- Kadıköy, Bakırköy, Üsküdar, Avcılar vb. semtlerde oturan, bir kışlık evi olan ve geliri 30 000 000-50 000 000 TL arasında bulunan orta halli aileler C grubuna ;

- Bağcılar, Maltepe, Bayrampaşa, Ümraniye gibi semtlerde yaşayan aylık geliri 30 000 000'un altında olan (veya bir üst gelir grubunda görünüp de nüfusu kalabalık olan) aileler de D ve E gruplarına dahil edilmişlerdir (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6 İstanbul'da Sosyal Sınıfların Ayrımında Kullanılan Kriterler

Sınıflar	Semtler	Kışlık Ev	Yazlık Ev	Gelir Düzeyi (milyon TL)	Diğer Varlıklar
A	Caddebostan, Levent vb.	+	+	70 ve üzeri	En az 3'üne sahip
B	Ataköy, Şişli vb.	+	(+)	50 -70	En az 2'sine sahip
C ₁ -C ₂	Kadıköy, Bakırköy vb.	+	-	30 - 50	-
D - E	Ümraniye, Bayrampaşa, vb.	-	-	30'dan az	-

3.2.2 Ekonomik Analiz Yöntemleri

Çeltik üreticileri, pirinç tüketicileri, çeltik fabrikası sahipleri ile pirinç toptancı ve ithalatçılarından toplanan tüm bilgiler tek tek gözden geçirilmiş ve araştırma amacına uygun olarak bilgisayar ortamında oluşturulan veri tabanlarına yüklenmiştir. Araştırmanın tüm evrelerinde uygulanan analiz teknikleri aşağıda özetlenmiştir.

3.2.2.1 Üretici Düzeyindeki Verilere Uygulanan Analizler

Çeltik üreticilerine uygulanan toplam 294 anket için Excel 5.0 paket programında genel bir veri tabanı oluşturulmuş ve sorulan sorulara göre genel bir kodlama plânı yapılmıştır. Anketler bu kodlama plânına göre bilgisayara girilmiştir. Anketlerin bilgisayara girilmesinden sonra çeltik üreticileri bölgelerine göre ayrılarak her bir soru bölgesel düzeyde değerlendirilmiştir. Böylece Türkiye’de yapılan çeltik tarımının bölgelere göre olan özellikleri hakkında yorumlara ulaşmak mümkün olmuştur. Bazı araştırma bulgularının sonuçlarını yüzde oranlarına göre çizelgeler halinde vermek yeterli görülmüş, istatistiksel bir işleme gerek duyulmadan her bir çizelgenin yorumu yapılmıştır. Bazı araştırma sonuçlarında ise varyans ve khi-kare analizi yapılmıştır. Bu işlemler için sözkonusu veriler, Excel 5.0 paket programından SPSS paket programına aktarılmıştır.

Türkiye’de çeltik tarımı yapılan ve örnekleme kapsamına dahil olan her köyde 1996 yılı çeltik maliyeti yine Excel 5.0 paket programından yararlanılarak hesaplanmıştır. Hesaplanan maliyetler aynı paket program yardımıyla bölgelere, işletme büyüklük gruplarına göre ayrı ayrı sınıflandırılmıştır.

3.2.2.2 Çeltik Sanayicileri ve Pirinç Toptancılarından Toplanan Bilgilerin Analizi

Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde üreticilerden çeltik satın alıp işleyen 59 adet fabrikadan elde edilen veriler ile yurtiçi ve yurtdışı pirinç ticareti yapan 8 adet toptancı ve ithalatçıdan elde edilen veriler yine Excel 5.0 paket programında oluşturulan veri tabanına göre kodlanarak ve gözden geçirilerek bilgisayara girilmiştir.

Bu bölümde veri sayısının azlığı ve genel bir fikir vermek açısından istatistiki bir analiz uygulanmamıştır. Elde edilen bulgular çizelgeler halinde gösterilmiş ve yorumları yapılmıştır. Çeltik fabrikalarından elde edilen bazı verilerin (örneğin fabrikaların kurulu kapasiteleri) hatalı olduğu saptanmış ve bağlı oldukları Sanayi ve Ticaret Odalarından bu fabrikalarla ilgili bilgiler gerek yazışmalar suretiyle gerekse bizzat elde edilmiştir.

3.2.2.3 Pirinç Tüketicilerinden Sağlanan Verilerin Analizi

Araştırma kapsamına giren 600 adet tüketici ile yapılan anketler için, SPSS paket programında genel bir veri tabanı oluşturulmuş ve sorulan sorulara göre genel bir kodlama

plânu yapılmıştır. Pirinç tüketicilerince anket formunda bazı sorulara verilen cevaplar için (örneğin nereden satın aldığı, Türkiye pirinç ihtiyacının bir bölümünün ithalat yoluyla karşılandığını bilip bilmeme gibi) sadece oranlardan yararlanılmış ve çizelgeler halinde yorumlanmıştır.

Değişik sosyal sınıflar ile kişi başına pirinç tüketim miktarları arasında varolabilecek ilişkilerin araştırılmasında khi-kare testleri yapılmıştır. Tüketicilerin pirinç satın alırken ithal ve yerli pirinçleri tercih etmelerindeki özellikleri tesbit edebilmek ve kişi başına pirinç tüketiminde değişik sosyal sınıflar arasındaki farkların test edilmesi için de varyans analizinden yararlanılmıştır. Varyans analizi sonucunda saptanan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesinde ise Bonferroni testinden yararlanılmıştır. Pirinç tüketicilerinin pirinç satın alırken dolgun taneli, kırıklı olup olmama, ambalaj, marka gibi bazı özellikler hakkındaki yargılarını test ederek bu özellikleri tercih etmelerindeki nedenleri tespit edebilmek amacıyla Faktör analizinden yararlanılmıştır. Satın alınan pirincin ithal olup olmamasına dikkat eden ve etmeyen tüketiciler arasında gelir, eğitim, çeşit tercih etme, tüketim miktarı, oturduğu semt, tüketicinin yaşı ve nereden pirinç satın aldığı gibi faktörler ayırma analizi (discriminant) ile ortaya çıkarılmıştır.

4. DÜNYADA ÇELTİK TARIMININ GENEL DURUMU

4.1 Dünya Çeltik ve Pirinç Üretimi

Dünya çeltik üretiminin yaklaşık % 91'i Asya'da gerçekleşmektedir. En büyük üretici ülke durumunda olan Çin Halk Cumhuriyeti, 1996 yılı rakamlarıyla dünya çeltik üretiminin % 34.2'sine sahip olup, bu ülkeyi % 21.5'lik bir payla Hindistan izlemektedir(USDA, 1997). Bu iki ülke, dünya üretiminin yarısından fazlasına sahip oldukları halde ülke nüfusları oldukça fazla ve temel besin kaynakları pirinç olduğu için ürettikleri ürünlerin büyük bir kısmını kendi ülkelerinde tüketmektedir.

Çizelge 4.1 1994-1997 Yılları Arası Dönemler İtibariyle Dünya Çeltik Üretimi

Ülkeler	1994/95		1995/96		1996/97	
	Üretim (Bin Ton)	Verim (Kg/Da)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Kg/Da)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Kg/Da)
Çin Halk Cum.	175 930	580	185 214	585	191 000	587
Hindistan	121 752	262	119 202	277	120 012	282
Endonezya	49 743	435	50 462	438	50 462	434
Bangladeş	25 252	270	26 533	268	27 753	280
Japonya	14 977	628	13 245	458	12 930	677
Tayland	21 400	225	21 800	217	21 061	218
Vietnam	24 632	648	26 667	650	25 758	650
Brezilya	10 885	214	10 050	229	9 118	238
Filipinler	10 475	286	11 174	291	11 538	303
ABD	8 972	643	7 887	618	7 771	672
Güney Kore	6 882	631	6 386	581	7 189	608
Pakistan	5 171	197	5 905	219	6 391	211
Bağ.Dev.Topl.	1 537	359	1 433	364	1 356	370
Türkiye	200	500	230	502	250	530
Diğer Ülkeler	62 734	-	64 254	-	65 761	-
TOPLAM	540 542	357	550 542	359	558380	365

Kaynak : United States Department of Agriculture "Grain : World Markets and Trade" May, 1997

FAO Production Yearbook 1995 Vol : 48 s. 70-71

Dünya çeltik üretimi incelendiğinde, en büyük üretici ülkenin yılda yaklaşık 180-190 milyon tonluk üretimle Çin Halk Cumhuriyeti olduğu görülmektedir. Dekara verimlilik açısından ise Japonya ve ABD 670-680 kg/da'lık üretimle ilk sıralarda yer almaktadır. Çizelge 4.1'den de görüleceği gibi Türkiye çeltikte dekara verim açısından dünya ortalamasının üzerindedir. Dünya ortalaması yaklaşık 360-365 kg/da iken Türkiye ortalaması resmi rakamlara göre 530 kg/da civarındadır.

4.2 Dünya Pirinç Ticareti

4.2.1 Dünya Pirinç İhracatı

Dünya pirinç ihracatının durumu, ülkeler itibariyle Çizelge 4.2'de gösterilmiştir.

Çizelge 4.2 1992-1996 Yılları Arası Dünya Pirinç İhracatı (bin / ton)

ÜLKELER	1992	1993	1994	1995	1996
Tayland	5 100	4 798	4 734	5 931	5 280
ABD	2 100	2 644	2 794	3 073	2 624
Vietnam	1 900	1 765	2 222	2 308	3 100
Çin Halk Cum.	1 000	1 374	1 519	32	300
Pakistan	1 500	937	1 399	1 592	1 663
Hindistan	700	625	600	4 201	3 556
AB Ülkeleri	700	153	185	325	175
Avustralya	500	540	570	519	475
Diğerleri	2700	2 079	2 442	3018	2208
TOPLAM	16 200	14 915	16 465	20 999	19 381

Kaynak : United States Department of Agriculture "Grain : World Markets and Trade" May, 1997
FAO, Trade Yearbook, 1995 Vol. 48, s.96-98

Çizelge 4.2 incelendiğinde dünya'da en fazla pirinç ihracatı yapan ülkenin Tayland olduğu görülmektedir. Tayland'ı sırasıyla Hindistan, ABD, Vietnam ve Çin Halk Cumhuriyeti izlemektedir. Dünya toplam pirinç üretiminin % 2'den az bir kısmını üreten ABD'nin, Dünya pirinç ticaretinde % 13-14'lük bir paya sahip olması ilginçtir. Dünya

pirinç ihracatı 1992 yılına göre 1996 yılında yaklaşık % 20'lük bir artışla 16.2 milyon ton'dan 19.4 milyon ton'a yükselmiştir.

4.2.2 Dünya Pirinç İthalatı

Dünya pirinç ithalatının durumu, ülkeler itibariyle Çizelge 4.3'de gösterilmiştir. Çizelge 4.3 incelendiğinde, Dünya ülkeleri arasında en fazla pirinç ithal edenler İran ve Endonezya'dır. Bu ülkeleri Malezya, Singapur, Nijerya, Almanya, Fransa ve Türkiye izlemektedir. Türkiye'nin pirinç ithalatı özellikle 1984 ve 1987 yılından sonra uygulanan ekonomi politikaları sonucu artmıştır. O yıla kadar Türkiye yılda 20 bin ton pirinç ithal ederken bu rakam 1984-1987 yılları arasında 80 bin ton'a, 1987 yılından sonra da 300 bin ton'un üzerine çıkmıştır (DTM Kayıtları, 1996).

Çizelge 4.3 1992-1996 Yılları Arasında Dünya Pirinç İthalatı (bin/ton)

ÜLKELER	1992	1993	1994	1995	1996
Endonezya	600	22	1 120	3 011	1 233
İran	900	1 161	645	1 633	1 350
Malezya	400	385	317	402	572
Bengladeş	20	-	175	1 566	700
Sri Lanka	200	267	39	25	300
Brezilya	583	831	1 098	987	800
Nijerya	300	382	300	450	500
Avrupa Birliği	500	444	725	820	800
Türkiye	300	309	235	445	350
Diğerleri	12 937	11 114	11 811	11 660	12 776
TOPLAM	16 200	14 915	16 465	20 999	19 381

Kaynak : United States Department of Agriculture "Grain : World Markets and Trade" May, 1997
FAO, Trade Yearbook, 1995 Vol. 48, s.96-98

4.3 Dünya Pirinç Fiyatları

Genel olarak Dünya borsalarında işlem gören pirinçler 3 çeşittir. Bu pirinçlerden ikisi Tayland, birisi ise ABD pirincidir. Çizelge 4.4'de bu pirinçlerin fiyatları yer almaktadır.

Çizelge 4.4 Dünya Pirinç Fiyatları (FOB/\$/Ton)

Yıllar	Tayland pirinci % 100 beyaz, 2.Derece	Tayland pirinci kırık, A1, Süper	ABD uzun taneli, 2 numara, % 4 kırık
1981	440	250	503
1982	249	170	385
1983	241	169	391
1984	217	182	402
1985	188	148	361
1986	186	109	217
1987	220	154	257
1988	284	224	384
1989	305	218	330
1990	278	157	332
1991	302	178	383
1992	278	180	350
1993*	250	165	272

Kaynak : FAO, Food Outlook Statistical Supplement, Roma, 1993 s : 41

*"World Rice Statistics, 1993-94" IRRI, 1995, Filipinler (1993 yılı ilk 4 ayının ortalamasıdır.)

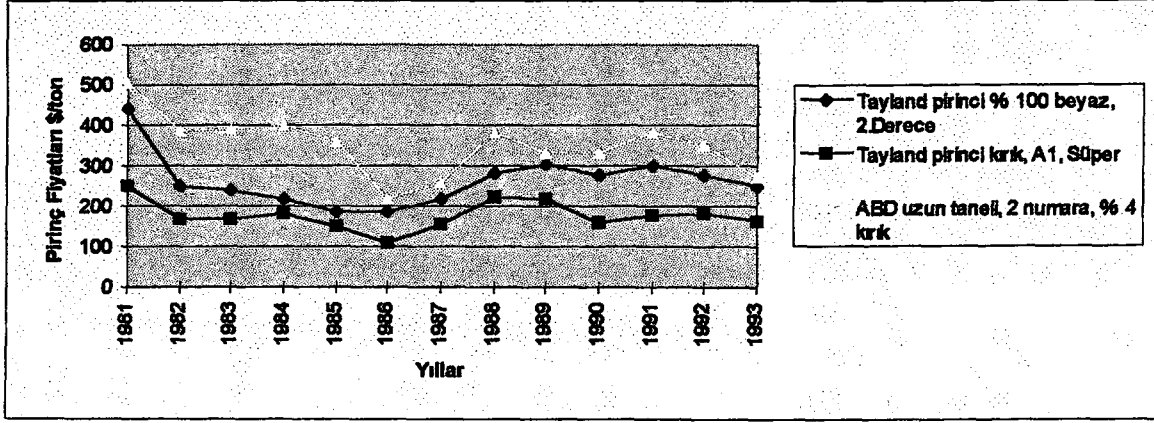
Dünya pirinç fiyatları, en büyük pirinç itharacatçısı ülke olan Tayland'ın başkenti Bangkok'da oluşmaktadır. Son yıllarda ABD'nin fiyatları da Dünya piyasalarını etkilemektedir. Çizelge 4.4'de de görüldüğü gibi, % 100 beyaz 2.derece Tayland pirincinin FOB fiyatı 1981 yılında 440 \$/ton iken ilerleyen yıllarda gittikçe azalarak 1986 yılında 186 \$/ton'a düşmüştür. Daha sonraki yıllarda artma eğilimi göstermiş ve 1989 yılında 305 \$/ton'a yükselmiştir. Bu yıldan sonra fiyatlar dalgalanmalar göstererek 1993 yılında 250 \$/ton'a düşmüştür.

Aynı şekilde kırık, A1 süper Tayland pirincinin fiyatlarında da yıllar itibariyle dalgalanmalar görülmektedir. 1981 yılında 250 \$/ton olan Bangkok FOB fiyatları 1990 yılında 157 \$/ton'a düşmüş ve 1993 yılında 165 \$/ton olmuştur.

ABD menşeli uzun taneli, 2 numara, % 4 kırık pirincin fiyatında da dalgalanmalar olduğu açıkça görülmektedir. 1981 yılından sonra düşme eğilimi gösteren fiyatlar 1984 yılında artış göstermiş ve daha sonraki üç yıl fiyatlar düşmüştür. 1988 yılında 384 \$/ton

seviyesine ulaşan fiyatlar daha sonraki yıllarda da dalgalanmış ve 1993 yılında 272 \$/ton düzeyine inmiştir. Grafik 1'de de görüldüğü gibi Dünya pirinç fiyatları 1981-1993 döneminde önemli ölçüde düşüş göstermiştir.

Grafik 1 : 1980-1993 Yılları Arası Dünya Pirinç Fiyatları

Dünya pirinç fiyatlarının sabit olmayıp sürekli dalgalanmalar göstermesinin en önemli nedeni, başlıca üretici ülkelerden Tayland, Hindistan, Çin ve Endonezya'da iklim koşullarından dolayı meydana gelen üretim eksikliği veya fazlalıklarıdır. Bunun yanısıra özellikle ABD, Avustralya ve Tayland gibi çeltik üretim maliyetleri düşük olan ülkelerin üretim azlığı olan yıllardaki spekülasyon fiyat uygulamalarıdır.

4.4 Dünya Pirinç Tüketimi

Yıllık pirinç tüketimi genellikle ülkelerin üretim, stok ve ticaret rakamları yardımıyla hesaplanmaktadır. Buna göre yılbaşı açılış stoğu, üretim ve ithalat rakamları toplamından ihracat ve yıl sonu stok miktarı düşülerek yıllık toplam pirinç tüketimi hesaplanmaktadır. Bu hesaplamadan (% 5) tohumluk için ayrılan miktar düşülmüştür. Yıllık toplam tüketimin ilgili ülke nüfusuna bölünmesiyle de kişi başına yıllık pirinç tüketimi hesaplanmaktadır. Bu yöntemle yapılan hesaplamalarda Dünya pirinç tüketiminde önde gelen ülkeler Çin, Hindistan, Endonezya, Bangladeş ve ABD'dir.

Çizelge 4.5'de bazı ülkelerde toplam ve kişi başına pirinç tüketim miktarları özetlenmiştir. Ülkelerin nüfusları yıllık nüfus artışlarına göre düşünülerek tüketim rakamları hesaplanmıştır.

Çizelge 4.5 Bazı Ülkelerde Toplam Pirinç Tüketimi(bin ton) ve Kişi Başına Pirinç Tüketimi (kg/kişi)

Ülkeler	1993		1994		1995	
	Toplam	Kişi Başı	Toplam	Kişi Başı	Toplam	Kişi Başı
Çin	169 673	15.0	170 999	15.1	177 547	15.7
Hindistan	111 947	14.2	115 327	13.6	112 262	13.5
Endonezya	45 734	40.4	44 309	39.3	47 367	41.9
Bangladeş	25 709	21.8	23 986	21.3	23 426	19.9
ABD	4 215	2.0	5 868	2.3	4 574	1.9
Yunanistan	146	6.0	188	6.0	202	6.0
İspanya	323	5.0	390	5.0	327	5.0
Avrupa Birliği	14 000	4.0	14 000	4.0	14 000	4.0
Türkiye	507	6.9	415	7.1	473	7.5

Kaynak : FAO Production Yearbook 1995 Vol : 48 s. 70-71'in ve Büyük Dünya Atlası verilerinden hazırlanmıştır.

Çizelge 4.5'de görüldüğü gibi, kişi başına tüketimin en yüksek olduğu ülke, yıllık 40 kg'lık pirinç tüketimi ile Endonezya'dır. Bunu kişi başına pirinç tüketimi 20 kg civarında olan Bangladeş izlemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde pirinç tüketimi son derecede az olup yıllık kişi başına yaklaşık 4 kg'dır. Ancak bir AB ülkesi olan Portekiz'de kişi başına yıllık pirinç tüketimi 15 kg'dır (Karabağlı ve Alpkent, 1996).

5. ÇELTİK ÜRETİMİNİN TEKNİK YÖNÜ

Çeltik, su içinde çimlenebilen ve kökleri suda erimiş oksijenden yararlanabilen tek tahıl cinsidir. Öteki tahıllar kökleri bir kaç gün su altında kaldıktan sonra, havasızlıktan ötürler. Çeltik kökleri ise suda erimiş oksijenden ve yapraklarda fotosentez sırasında açığa çıkıp köklere ulaşan oksijenden yararlanabilir. Bu nedenle yetiştirme devresini su içerisinde geçirebilen bir bitki olduğundan, suyu iyi değerlendirebilmekte, sulu alanlarda en yüksek verimi ve geliri sağlayabilen bir kültür bitkisidir.

Çeltik aynı zamanda ekim nöbetine girebilen bir bitki olduğundan işletmelerde işgücünün en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlar.

5.1 İklim ve Toprak İstekleri

Çeltik bitkisi toprak isteği bakımından seçici değildir, fakat su geçirgenliği az organik maddece zengin topraklarda daha fazla verim verir. İklim faktörleri açısından ülkemiz için en önemli olanlar hava ve su sıcaklıklarıdır. Çeltik bitkisinin değişik dönemlerdeki sıcaklık istekleri şöyledir.

Çizelge 5.1 Çeltik Bitkisinin Yetiştirme Devrelerine Göre Sıcaklık İstekleri

Yetiştirme Devresi	Kritik Sıcaklık (°C)		En Uygun Sıcaklık (°C)
	Düşük	Yüksek	
Çimlenme	16-19	45	18-40
Fide gelişme, toprağa tutunma	12-35	35	25-30
Köklenme	16	35	25-28
Yaprak uzaması	7-12	45	31
Kardeşlenme	9-16	33	25-31
Salkım oluşum başlangıcı	15	-	-
Salkım gelişmesi	15-20	30	-
Tozlanma	22	35-36	30-33
Tane Doldurma	12-18	> 30	20-29

Kaynak : Beşer, N., 1996, "Çeltik Tarımı", Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü, s.1

Çeltik yetiştirme döneminde düşük ve yüksek sıcaklıklar verimi olumsuz etkilemektedir. Düşük sıcaklıklar ; zayıf çimlenme, yavaş büyüme ve fidelerde renk

farklılaşması, cüceleşme ve az kardeşlenme, salkım çıkışının gecikmesi, salkım çıkartma bozuklukları, çiçeklenme süresinin uzaması, başakların dejenerasyonu, düzensiz olgunlaşma, kısırılık ve anormal tane oluşumu gibi etkiler yapabilmektedir.

Yüksek sıcaklığın olumsuz etkisi ise daha çok tozlanma ve tozlanmadan hemen önceki devrelerde etkili olmakta, bu devredeki yüksek sıcaklıklar başakçık kısırılığını arttırmaktadır.

5.2 Toprak Hazırlığı

Çeltik tarlası sonbaharda derin olarak sürülmelidir. Kışı öylece geçiren tarla ilkbaharda derin olmamak üzere birinciye çapraz yönde ikinciye sürülür.

Bundan sonra tohum yatağının iyi bir şekilde hazırlanması için diskaro ve tırmık geçirilir. Sedde ve tirlerle çevrili tavaların yapılmasından önce tarlanın en yüksek yerinden ana sulama kanalı ve en alçak yerinden ise ana boşaltma kanalı geçirilir. Arazide düzleme işlemi yapıldıktan sonra su dağıtma ve boşaltma kanalları yapılır. Bunu tavaların yapılması izler. Sedde ve tirler bel ve kürekle yapıldığı gibi traktöre takılan tesviye bıçağı ve tir pulluğu gibi aletlerle de yapılabilir.

Çeltik tavalarının genişliği tarlanın eğimine sıkıca bağlıdır. Bulunabilecek eğim genellikle % 0.1-0.4 arasındadır. Tavaların küçük tutulması, çeltik yetiştirilecek toprak yüzeyinin azalmasına, sulama, bakım, ot kontrolü ve hasat gibi işlemleri zorlaştırır. Büyük tutulması ise su kontrolünü zorlaştırır, rüzgârlı havalarda suyun dalgalanması ile de genç bitkilerin zarar görmesine neden olur. En uygun tava genişliği, çeltik yetiştirilecek yerdeki koşullara göre belirlenir.

Serin ve sulama suyu soğuk olan bölgelerde tarla başında suyun bekletilerek ısınmasını sağlayacak özel ısıtma tavaları yapılır.

5.3 Ekim

5.3.1 Çeltik Ekim Yöntemleri

Çeltik başlıca fideleme, mibzerle ekim ve serpme ekim yöntemi ile üretilir. Ülkemizdeki üretim yönteminde ekim, göllendirilmiş tavalara elle serpilerek yapılır (Arın, 1989). Elle serpme ve makina ile serpme dışındaki yöntemler ülkemiz çeltik tarımında uygulanmaz.

Dünyada çeltik genelde fideleme veya serpme ekim ile ekilmektedir. Mibzerle sıraya ekim pek yaygın olmamakla birlikte, ABD’de tohumçuluk yapan kuruluşlarca uygulanmaktadır.

5.3.1.1 Serpme Ekim

Türkiye’de en çok uygulanan ekim yöntemi elle serpmedir. Daha önce ön cimlendirmeye alınmış çeltik tohumları, suyla doldurulmuş ve tapan geçirilerek düzenlenmiş ve suyu bulandırılmış (keşanlanmış) tavalara elle serpilir. Bulanık suda dibe çökme ile tohumların üzerinde 0.5-2 cm kalınlıkta bir mil tabakası oluşur ve 5-6 gün sonra tavalardaki su boşaltılır. Tavalar 5-6 gün susuz bırakılır. Böylece genç çeltik bitkileri toprağa tutunup köklerini salar ve ilk yapraklarını verirler. Bu sırada tava içerisinde alçak kısımlarda su birikintileri ve yüksek kısımlarda ise kurumalar meydana gelmemelidir. Fazla su birikintisi, bitkinin tutunmasını engeller, kurumalar ise susuz kalarak ölmelerine neden olur. Bu durum tarlanın iyi tesviye edilip, edilmemesine bağlıdır. Bitkilerin toprağa tutunması sağlandıktan sonra tavalara yeniden su verilir. İlk suyun kalınlığı birkaç cm kadardır, genç bitkiler büyüdükçe su yüksekliği de artırılır. Bazı ülkelerde uçak veya makina ile de serpme ekim yapılır.

5.3.1.2 Mibzerle Ekim

Sıraya ekim için tava genişliğinin çalışmaya uygun olması gerekir. Dar tavalarda mibzerle ekim işi güçleşir. Ayrıca mibzerle yapılacak ekimlerde arazinin çok iyi düzenlenmiş olması gerekir. Mibzerle ekim yöntemi ülkemizde çok az uygulanmaktadır.

5.3.1.3 Fideleme

Bu yöntem ayrı tavalarda yetiştirilmiş, fidelerin tarlaya şaşırtılmasına dayanır. Çin, Japonya ve öteki Asya ülkelerinde geniş çapta uygulanan bu yöntem, Avrupa’da yalnız İspanya’da uygulanmaktadır. Yurdumuzda uygulama alanı yoktur.

Önce özel olarak hazırlanmış yastık tavalarda fideler yetiştirilir. Bir dekar fidelikten alınacak fidelerle yaklaşık 8-10 dekarlık bir tarla fidelenebilir. Fidelige ekilecek tohumluk miktarı çeşidin birim alana atılması gereken tohumluk miktarının 8-10 katı kadar fazla tutulur. Yetiştirilen çeltik fideleri, ekimden 35-40 gün sonra, 4-5 yapraklı duruma

geldiklerinde ve 10-15 cm boy aldıklarında tarlaya şaşırtılabilir. Bitkiler 5-10 gün sonra normal büyümeye geçer ve kardeşlenmeye başlarlar.

Fideleme yöntemi ile hasat daha erken yapılmaktadır. Ancak fideden üretim bilgi, tecrübe, çeşit ıslahı ve adaptasyon çalışmaları gerektirmektedir. Fideden üretimin serpmeye ekime göre avantajları bulunmaktadır. Bunlar ; başlangıçtaki su gereksiniminin azlığı, ilkbahar soğuklarından (don) kaçınma, tohumluk, su ve işgücü tasarrufu, sonbahar yağışlarından korunma ve en önemlisi mekanizasyon kolaylığı şeklinde özetlenebilir (Arın, 1988). Bu avantajlarına rağmen fideleme makinasının ülkemizde bulunmaması ve yurtdışındaki ülkelerde de ülkemiz koşullarına göre pahalı olması büyük bir dezavantajdır.

5.3.2 Ekim Zamanı

Çeltik ekim zamanını yetiştirilecek çeşidin vejetasyon süresiyle hava ve sulama suyunun sıcaklığı belirler. Sıcaklık isteği belirgin olan çeltiğin, minimum çimlenme sıcaklığı 16 °C'dir. Tohum ekilecek suyun sıcaklığı bu derecenin üstünde bulunmalıdır. Değişik iklim bölgelerinde çeltiğin yıl içindeki ekim zamanları da değişiktir. Türkiye'de çeltik ekim zamanı, bölgesel ve iklim özelliklerine göre Nisan ortasından Haziran sonuna dek uzanan 2.5 aylık bir süreyi kapsar. Ekim zamanı yetiştirilecek çeşidin özelliğine de sıkıca bağlıdır. Ekim tarihinin saptanmasında, çeşidin vejetasyon süresi ve çiçeklenme zamanı da gözönünde bulundurulur. Sonbaharda ilk donların erken başladığı Orta Anadolu ve Trakya bölgelerinde ekimin erken yapılması uygundur. Bu bölgelerimizde, ekimin çok erken yapılmasını ise hava ve sulama suyunun soğuk oluşu sınırlayabilir.

5.4 Bakım

Çeltik yetiştirmede başlıca bakım işleri sulama, gübreleme ve yabancı ot mücadelesidir.

5.4.1 Sulama

Dünyada değişik çeltik sulama yöntemleri uygulanmakla beraber ülkemizde tarlada 10-20 cm derinliğinde ve devamlı olarak su akışı sağlanarak sulama yapılmaktadır. Bu yöntemde sulamada ; ekim su dolu tavalara yapılmakta, 5-6 gün sonra tavalardaki su bitkilerin toprağa tutunması için boşaltılmakta, 5-6 gün bitkilerin toprağa tutunması

sağlandıktan sonra başlangıçta su derinliği 3-8 cm tutularak sulama yapılmakta ve bitkiler büyüdükçe su derinliği arttırılmaktadır. Bitki boyu 30 cm'yi geçince su derinliği 10-15 cm civarında tutularak sulamaya devam edilir. Hasat için su çiçeklenmeden 30-40 gün sonra kesilir. Sulama suyunun yeterli olmadığı yerlerde kesik sulama uygulanabilir. Daha çok sivrisinek mücadelesi için uygulanan kesik sulamada her 8-10 günde bir 2-3 gün süreli olmak üzere tavaların suyu kesilir ve kurutulur. Kesik sulamada, sulama adedi 8-15 arasında değişmektedir. Daimi sulama ekim yerlerinin meskenlerden 300 m ve daha uzak olduğu hallerde yapılır. Bu yöntemde su tavalarda akar ve kesilmez. Ancak yabancı ot mücadelesi, gübreleme gibi zorunlu hallerde kesilir. Her iki yöntemde de hasattan 15-20 gün önce tavaların suyu kesilir.

5.4.2 Gübreleme

Çeltik tarladan tane ve sap olarak fazla miktarda kuru madde kaldırdığından, çeltiğin bitki besin maddeleri gereksinimi fazladır. Bu nedenle çeltikte iyi bir verim almak için gübreleme oldukça önemlidir. Özellikle azotlu ve fosforlu gübreler çeltikte verimi arttırmaktadır. Çiftlik gübrelerinin derin sürümden önce toprağa verilmesi uygundur. Daha önce ekilmiş çeşitli baklagil bitkilerinin, derin sürümle toprağa karıştırılması da iyi bir uygulamadır. Fakat yurdumuzda çeltik gübrelemelerinde yalnız ticari gübrelerden yararlanılmaktadır.

Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsünde uzun yıllardan beri yapılan araştırmalar Amonyum Sülfat gübresinin çeltikte azot kaynağı olarak kullanılmasının diğer azotlu gübrelere göre daha iyi sonuç verdiğini göstermiştir. Çeltiğin yetiştirme koşulları içerisinde, azotun beslenme ortamından amonyum ve nitrit alınabilmesi, nitrifikasyon olayının sınırlı bulunması, yıkama olayı, azotun bitkide işlenmesi ve anyon alımına olumlu etki yapması nedeniyle, verilen azotlu gübrelerden amonyum sülfatın verime olan etkisi daha fazladır. Fosfor kaynağı olarak da Triple Süper Fosfat kullanılabilir.

Gübre çeşitlerine göre çeltikte uygulanabilecek gübreleme kombinasyonları Çizelge 5.2'de gösterilmiştir. Çizelge 5.2'den de anlaşılacağı üzere, verilecek fosforlu ve potash gübrenin tamamı ile azotlu gübrenin 1/3'ü ekimden önce toprağa, azotlu gübrenin diğer 1/3'ü kardeşlenme, 1/3'ü kaleme salkım oluşum başlangıcı devresinde verilmelidir. Azotlu

gübre iki parçada verilecekse yarısı ekim öncesi veya çıkış sonrası diğer yarısı da mutlaka salkım oluşum başlangıcında verilmelidir.

Birim alana atılacak gübre miktarı toprak verimliliğine, çeşitlerin gübreye olan reaksiyonlarına göre değişmektedir. Buna göre her üründe olduğu gibi çeltik tarımına başlamadan önce toprağın analiz edilmesi uygun olacaktır. Genelde 8 kg/da saf fosfor ve 15 kg/da saf azot kullanılmalıdır.

Çizelge 5.2 Gübre Çeşitlerine Göre Çeltikte Uygulanabilecek Gübreleme Miktarları (kg/da)

Şeki l	Gübre Adı	Ekim Öncesi Toprağa	Kardeşlenme	Salkım Oluşum Başlangıcında
1	Triple Süper Fosfat (TSP) Amonyum Sülfat	18	-	-
		25	25	25
2	Diamonyum Fosfat Amonyum Sülfat	17.5	-	-
		-	25	25
3	20.20.0 ile TSP Amonyum Sülfat	25	-	-
		7	-	-
4	15.15.15 ile TSP Amonyum Sülfat	-	25	25
		33	-	-
		7	-	-
		-	25	25

5.4.3 Yabancı Ot Mücadelesi

Çeltiğin önemli bakım işlerinden biri de yabancı otlarla savaştır. Çeltik tarlalarında bol su, besin maddeleri ve uygun sıcaklık bulan yabancı otlar yoğun biçimde gelişirler. Bunlar arasında, fide ve gelişme devrelerinde morfolojik görünümü bakımından çeltiğe çok benzeyen Darıcan (*Echinochloa spp.*) başta gelmektedir. Çeltikte görülen diğer yabancı otlar şunlardır. Topalak (*Cyperus türleri*), Kurbağa kaşığı (*Alışma plantağa aguatica L.*), Sivri saz (*Scirpus maritimus L.*), Sivri dikenli sandalye sazı (*Scirpus mucronatus L.*), Hasır otu (*Typha latifolia L.*) ve Su menekşesi (*Butomus umbellatus L.*).

Yabancı otlara karşı mücadele özellikle darıcan'la savaş çok önemlidir. Zamanında önlem alınmadığında ilaçla savaş dönemi geçebilir. Yabancı ot mücadelesi dar sahalarda mekanik olarak elle yolma şeklinde yapılabilir. Bu şekildeki uygulamanın pahalı ve zor olması nedeniyle genellikle ilaçlı mücadele tercih edilir.

Kimyasal mücadele sırtta taşınabilen sırt pulverizatörleri ve traktöre hidrolik kollarına bağlı veya dar demir tekerlekli holderin takılmasıyla, fazla el işçiliğine gerek kalmadan kolayca yapılabilir.

İlaçlı mücadele kullanılacak yabancı ot ilacının özelliğine göre ekim öncesi toprağa, ekim sonrası su dolu tavalara veya ilaçlamadan bir kaç gün önce suyu kesilen ve hiç su kalmayacak şekilde kurutulan tavalara (toprağa) uygulanır. Son uygulamada ilaçlamadan 2-3 gün sonra tavalara su verilir.

Türkiye’de kullanılan bazı çeltik yabancı ot ilaçları Surcopur, Kem-ray, Hapanil, Ordram, Saturn, Basargan, Sindax, Londax’dır.

5.5 Hasat, Harman Yapma

5.5.1 Hasat Zamanı

Çeltiği zamanından önce veya sonra hasat etmek verimde ve pirinç kalitesinde düşüslere neden olmaktadır. Erken yapılan hasatta olgunlaşmamış tebeşirimsi, yeşil taneler nedeniyle verim ve randıman düşmektedir. Geç yapılan hasatta ise kuşlar, kemirgenler, böcekler tanelere zarar vermekte ve tanelerin dökülmesi ile verim azalabilmektedir. Salkımın % 80’i saman rengi ve salkımın dip tarafındaki daneler sert sarı olum dönemine geldiğinde hasat yapılmalıdır. Hasat zamanında danedeki nem oranı daha sonra pirince işlemede pirinç randımanını etkilemekte ve bu çeşitlere göre farklılık göstermektedir.

Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsünde 1988-1990 döneminde yapılan çalışmalar Trakya bölgesi için en uygun hasat zamanının % 50 çiçeklenmeden 42-49 gün sonra olduğunu göstermiştir. Bu dönemde hem en yüksek verimler (588-681 kg/da) hem de en yüksek randıman elde edilmiştir (Beşer, 1996).

5.5.2 Hasat ve Harman Yapma Şekli

Türkiye’de çeltik üç şekilde hasat edilmektedir.

1. Elle biçme (orakla)
2. Motorlu biçme makinaları (Kubota) ile biçme
3. Biçerdöverle hasat harman işleminin beraber yapılması

Elle veya motorlu biçme makinaları ile biçilen çeltik demetleri tarlada 4-5 gün tavalarda içerisinde bırakılarak kuruması sağlanır. Daha sonra konto-batör sistemi değiştirilmiş biçerdöver veya harman makinasında harman edilir.

Biçerdöverle hasatta geniş lastik tekerlekli veya paletli biçerdöver kullanılır.

5.6 Kurutma ve Depolama

5.6.1 Kurutma

Harman edilen çeltiğin depolanması için rutubetinin % 14'e düşürülmesi gerekir. Bunun için "Harman" veya "Sergen" denen sert zeminli düzlüklere serilen çeltik güneş enerjisiyle kurutulur. 3-5 cm kalınlığındaki bu sergi devamlı karıştırılır. Havanın sıcaklığına ve rutubetine göre 3-5 günde depolanabilecek rutubet seviyesine düşürülür. Ülkemizde çeltik hasat sonu devrelerinin yağışlı olduğu yörelerde bu olanak yoktur. Bu nedenle kurutma tesislerine gereksinme duyulmaktadır. Bazı bölgelerde 5-10 ton/gün kapasiteli kurutma makineleri bulunmakla birlikte bu makinaların pahalı olması ve hasat zamanı (elde edilen ürünün çokluğundan ötürü) kurutma kapasitesinin düşüklüğünden dolayı üreticilerin bu makinaları satın alıp kullanmalarına olanak yoktur. Bunun için çeltikler 3-4 cm kalınlığında serilerek güneşte kurutulur. Sonbaharda yağışlı bölgelerde kurutma makinaları ile kurutma yapılabilir. Kurutma makinalarının esasları gaz, fuel oil, veya elektrikle ısıtılan havanın aletin deposunda sabit veya hareketli haldeki çeltiği ısıtarak rutubet oranını düşürmesidir. Tohumluk olarak ertesi yıl kullanılacak çeltiklerin kurutulmasında makina ile kurutma sırasında tane sıcaklığının 40 °C'yi geçmemesine dikkat edilmelidir (Beşer, 1996). Sıcaklık fazla olursa çimlenme gücü düşer, pirince işlenecek çeltiklerde de fazla sıcaklık kırksız pirinç randımanının azalmasına neden olur.

5.6.2 Depolama

Çeltik depolanması çuvalarla veya yığın halinde beton veya çeltik silolarında yapılır. Yığın halindeki depolamada çeltiğin kış aylarında iki ayda bir, yaz aylarında ayda bir aktarılması gerekir. Çeltik danesinin nem oranı ortamdaki sıcaklık ve nem oranına göre değişir, yüksek nisbi nemlerde danedeki fiziksel ve biyolojik bozulmalara ek olarak bakteri, mantar ve böcek zararları da artar. Ortamın nisbi neminin % 62'den az olduğu durumlarda mikroorganizma faaliyeti minimum olur.

5.7 İkinci Ürün Çeltik Yetiştiriciliği

Çeltikte ikinci ürün ile ilgili çalışmalar çeltiğin ülkemizin hemen her bölgesinde uygun çeltik çeşidi ve ön bitki seçimi yapılarak üretilebileceğini göstermiştir. Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsünce yapılan çalışmalarda Trakya bölgesinde 25-30 Haziran'da arpa hasadından sonra tarlaya çeltik fidelerinin dikimi suretiyle çeltik üretiminin mümkün olduğunu göstermiştir (Anonim, 1995). İkinci ürün çeltik yetiştiriciliğinde en önemli konu çeşit seçimi olup erkenci çeşitlerin üretiminin yapılması zorunludur. Ülkemizde tescil edilip üretimi bulunan çeltik çeşitleri kullanılarak bölgelere göre yapılan araştırmalar sonucunda Çukurova bölgesi için Ribe ve Krasnodarsky-424 çeşidinin, Ege bölgesi için ise Krasnodarsky-424 çeşitlerinin 2.ürüne uygun olduğu anlaşılmıştır (Beşer, 1995). Bu bölgelerde çeltik tarımı su yetersizliğinden dolayı 1980'li yılların sonlarında durdurulmuştur. Bu yıllardan sonra bu çeşitler gibi erkenci olan Ergene ve TAOG-92 çeşitleri de tescil edilip üretime hazır hale getirilmiştir. Sulama olanakları arttırıldığında çeltik üretimimiz Ege, Çukurova başta olmak üzere diğer bölgelerimizde de yapılabilir.

5.8 Çeltikten Pirinç Elde Edilmesi

Hasad edilmiş danenin ilk haline "çeltik" denir. Bu haliyle çeltik doğrudan insan tüketimine elverişli değildir. Kavuz tabakası öğütme ile uzaklaştırıldığında tane ve kepekten meydana gelen "kahverengi pirinç" elde edilir. Buna parlatılmamış pirinç de denilmektedir.

Kavuzları soyulmamış olan taneye "çeltik"; yalnız kavuzları soyulmuş, ayıklanmış ve parlatma işlemi yapılmamış taneye de "kargo pirinç" adı verilir.

Ham pirinç "iyi olgunlaşmamış çeltiklerden elde edilen yeşil ve yeşilimsi renkteki pirinç daneleridir".

Kırmızı çizgili (mandık) pirinç "üzerinde o çeşide has olmayan kesik, boydan boya ince veya kalınca koyu kırmızı renkli çizgiler bulunan pirinç danesidir".

Kırık pirinç "pirinç danesinin kırılması sonucu ortaya çıkan yarım ve yarımdan küçük olan pirinç daneleridir. Yarisından azı kırılmış olan pirinç daneleri kırık sayılmaz" (Dağlıoğlu, 1996).

Çeltiğin pirince işlenmesiyle çeşitli kalite sınıflarında pirinç elde edilir. Bunlardan düşük kaliteli olanlar nişasta yapımında ve biracılıkta kullanılırken, kaliteli olanlar doğrudan tüketime sunulmaktadır.

Çeşitli yöntemlerle hasat edilen çeltik bitkisi, çeltik fabrikalarına geldikten sonra şu işlemlerden geçer. Kaba çöplerinden temizlenen çeltik, ilk işlem olarak aspirasyon sistemiyle kavuzlarından kabaca uzaklaştırılır. Kalan kavuzlu tanelerin kavuzları da çeltik makinalarında ayrılır. Elde edilen pirinç kahverengi pirinçtir. Kepek tabakası ve embriyo da kazınarak uzaklaştırıldıktan sonra "parlatılmamış beyaz pirinç" elde edilir Beyaz pirinç endosperm ve çeşitli büyüklüklerde kırık partikülleri içerir. Bu kırık partiküller disk separatörlerde ayrılır. Elde edilen pirinç taneleri talk-glikoz çözeltisi ile parlatılır. Bu çözelti ile kaplanan taneler ılık hava ile kurutulur. Kurutma sonrasında düzgün, parlak ve kaplı (coated) pirinç elde edilir.

Çeltiğin fabrikasyon işleminden sonra % 17-21 *kavuz*, % 8-14 *kepek*, % 1.8-4.0 *kırık tane*, % 38-65 *I.kalite pirinç*, % 2.6-11.7 *II.kalite pirinç*, % 2-4.9 *biralık pirinç*, % 3.1-11.0 *elek altı* ve %1.2-3.0 *kayıp ve süprüntü* olduğu belirlenmiştir (Dağlıoğlu, 1996).

5.9 Çeltik ve Yan Ürünlerinin Ekonomiye Katkıları

Dünya nüfusunun önemli bir bölümü için temel gıda maddesi olan pirinç, pişirilerek doğrudan tüketildiği gibi, saf pirinç unu şeklinde çeşitli gıdaların hazırlanmasında dolgu maddesi ve kıvam artırıcı olarak kullanılmaktadır. Kepeği ise diyetik özelliğe sahiptir. Dünyada bir yılda çeltikten elde edilen pirinç kepeği, 5 milyon ton gıda proteinine ve 6 milyon ton da tüketilebilir özellikte yağa eşdeğerdir (Dağlıoğlu, 1996).

Genel olarak işlenen çeltiklerin pirinç randımanı %60-65 civarındadır. Kalan kısmını kırık piriç, ham tane, kepek ve kavuz oluşturmaktadır. Kırık pirinç ve ham taneler pirinç unu ve malt üretiminde, kepek ise hayvan yemi üretiminde kullanılmaktadır. Kavuz toksik etkiye sahip olduğundan bazı işletmeler tarafından deterjan sanayiine gönderilmekte bir kısım işletme ise enerji elde etmek amacıyla yakıt olarak kullanılmaktadır. Kavuz bazı tavuk çiftliklerinde altlık olarak kullanılmaktadır.

6. TÜRKİYE'DE ÇELTİK MEVZUATI ve PİRİNÇ STANDARTLARI

6.1 Çeltiğin Yetiştirilmesi İle İlgili Yasal Zorunluluklar

Türkiye’de çeltik tarımı, 11.06.1936 tarihinde çıkarılan 3039 sayılı “Çeltik Ekim Kanunu” gereğince il ve ilçelerde oluşturulan çeltik komisyonlarının izni ile yapılmaktadır. Bu kanun gereği çeltik tarımı yapmayı plânlayan üreticiler, buldukları il veya ilçelerdeki çeltik komisyonlarına yazılı olarak başvurarak izin almak zorundadırlar. Çeltik ekim kanunu oldukça eski bir kanun olmasına rağmen halen uygulanmaktadır. Bu kanunun çıkarılma nedenleri arasında, çeltik tarımından dolayı meydana gelebilecek sıtma hastalığının önlenmesi ve sulama suyunun üreticilere paylaşılması sayılabilir. Çeltik ekim kanununun çıkarılma ve uygulanmasının nedenlerini daha iyi anlayabilmek için bu konu daha detaylı olarak incelenmelidir.

6.1.1 Çeltik Ekim Kanunu

Çeltik ekim kanunu, 5 bölüm ve 38 maddeden meydana gelmiştir.

Kanunun 1.bölümünde çeltik ekimiyle ilgili olarak çeltik komisyonlarının kurulmasının zorunluluğu sulamanın ne şekilde yapılacağı ve sulama kanallarının düzenlenme şekilleri belirtilmiştir.

Kanunun 2.bölümünde çeltik komisyonlarının nezareti altında kurulan ve görevi bölgede çeltiğe su sağlayan kaynakların idaresi ve anlaşmazlıkların çözümü olan mutemed heyetlerinin oluşumu ve görevleri açıklanmıştır.

Kanunun 3.ve 4.bölümleri çeltik tarımıyla uğraşanların uymaya zorunlu oldukları hükümler ile bu hükümlere uymayanlara verilecek cezaları kapsamaktadır.

Kanunun 5.bölümünde genel hükümler belirtilmiştir. Bu hükümler kanunda yazılı olan maddelere aykırı hareket edenlerin ödeyecekleri para cezaları ve çeltik komisyonu üyelerinin harcırahlarından oluşmaktadır.

Çeltik Ekim Kanunu’nun uygulanmasında üreticiler, çeltik ekecekleri bölgenin mevkiini, sınırlarını, dahil olduğu köyü veya ilçesini, toplu yerleşim alanlarından uzaklığını, çeltik ekmek istedikleri arazinin genişliğini , sulama suyunun nereden geldiğini ve nereden geçtiğini, ne ile getirildiğini, çeltiği sulayacak suyun kime ait olduğunu, boşaltma kanallarının nereden geçeceğini ve nereye döküleceğini, tarlanın kime ait olduğunu, çeltik

tarlasında bir yıl önce ne ekildiğini, çalıştırılacak usta, yamak, sucu vb.'nin sayılarını ve ekilecek çeltik tohumu çeşidini, bir dilekçe ile Çeltik Komisyonu'na bildirirler. Bu bilgiler ile çeltikçi, Çeltik Ekim Kanunu ve bu kanunun uygulanmasına dair hükümlere göre, kesik veya daimi sulama usulü ile teknik esaslara uygun olarak çeltik ekimi için müracatta bulunur ve çeltik ekim ruhsatı verilmek üzere çeltik ekim sahasının Komisyonca tetkikini, sakınca yok ise izin verilmesini ister. Komisyon isteği inceler, ekime müsaade eder veya reddeder.

Çeltik, ekimine izin verildiği takdirde üreticilerden "ruhsat (sıhhi tedbir) ücreti" adı altında bir ücret alınır. Bu ücret kanunun uygulanmaya başladığı yıllarda kuruşlarla ifade edilirken günümüzde enflasyondan dolayı artmıştır. 1996 yılı için ruhsat ücreti dekara 15.000 TL olarak belirlenmiştir. Ancak bazı bölgelerdeki çeltik komisyonları 20.000-30.000 TL (Samsun-Gönen) gibi ücretler toplamıştır.

İzinsiz çeltik eken veya arazisinde çeltik ekimine izin verilmeyen üreticiler eğer usulüne uygun çeltik tarımı yaparlarsa (tavaları iyi hazırlama, sulama suyunu tasarruflu kullanma vb.) kendilerinden "kaçak ekim ücreti" altında bir ücret alınmaktadır. Bu ücret de 1996 yılı için genelde dekardan 30.000 TL olarak toplanmıştır.

6.1.2 Çeltik Komisyonu

1936 yılında yürürlüğe giren Çeltik Ekim Kanununa göre, çeltik tarımının illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların başkanlığında kurulan, çeltik komisyonlarınca takip ve kontrol edeceğine ait bir hüküm bulunmaktadır. Bu hükme göre çeltik tarımı yapılan il ve ilçelerde oluşturulan çeltik komisyonları şu üyelerden oluşur. Komisyon başkanı olarak illerde Vali, ilçelerde Kaymakam, komisyon üyeleri olarak da sağlık konuları ile ilgili olarak Sağlık Müdürlüğünden bir yetkili, Ziraat Odası Başkanı, İlçe veya İl Tarım Müdürü, bazı il veya ilçelerde sulama suyunun temininden sorumlu olarak DSİ'den bir yetkili ve bölgede çeltik tarımı yapan üreticilerden birinin katılmasıyla çeltik komisyonları oluşturulmaktadır.

Çeltik Komisyonları, çeltik tarımının Çeltik Ekim Kanununa göre uygulanmasını ve denetlenmesini sağlayan birimlerdir.

Çeltik komisyonları genelde teknik ve idari olmak üzere iki şekilde görev yapmaktadırlar.

Teknik Görevler

- Çeltik ekiminden hasadına kadar sulama suyunun düzenli ve ekonomik bir şekilde kullanılmasını ve dağıtımını sağlamak,
- Sivrisinek yoğunluğunun artmasıyla oluşacak sıtma hastalığıyla sağlık koruma ve mücadele tedbirleri almak.

İdari Görevler

- Sulama suyunun dağıtımı ile ilgili olarak üreticiler arasında çıkabilecek ihtilafların giderilmesinde karar organı niteliği taşımak,
- Çeltik tarımı yapacak üreticilerin rushat işlemleri ile ilgili bürokratik işlemleri yürütmek,

Çeltik komisyonları çeltik tarımı konusunda oldukça büyük yetkilere sahip olmalarına rağmen, özellikle tarım tekniğinin istenilen özellikler doğrultusunda kullanılması konusunda pasif kalmaktadırlar. Buradaki en önemli konu çeltikte münavebe sorunudur. Çeltik su içinde yetişen bir bitki olduğu için tuzlu toprakları sürekli yıkanma nedeniyle ıslah eden bir bitkidir. Ancak üstüste 4-5 yıl çeltik tarımı yapılırsa taban suyu yüksek yerlerde toprakta daha fazla bir tuzluluk görülmekte ve o tarlada çeltikten başka bir ürünün tarımı yapılamamaktadır. Bu yüzden uzmanların görüşü 2 yıl çeltik 1 yıl farklı ürün (mısır, buğday, ayçiçeği vs.) şeklindedir. Ancak yapılan saha araştırması Türkiye'nin çeltik tarımı yapılan tüm bölgelerinde münavebeye uyulmadığını göstermiştir. Üreticiler uzun yıllar aynı tarlada çeltik tarımı yapabilmektedirler. Çeltik komisyonları da bu konuda gerekli önlemleri almamaktadır.

6.1.3 Çeltik Ekim Protokolü

Çeltik Ekim Kanunu'nun 17.maddesi'ne göre Sağlık Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı temsilcileri çeltik tarımını yürütebilmek ve çeltik tarımının hangi esaslar dahilinde yapılacağını belirlemek için, her yıl biraraya gelerek bir protokol hazırlarlar. Bu protokole *Çeltik Ekim Protokolü* denir. Bu protokolde çeltik komisyonlarının çalışmaları hakkında fikirler ile, kesik sulama şeklinde çeltik ekilecek alanlar tesbit edilmekte ve çeltik tarımında gözetilecek sağlık tedbirlerine dikkat çekilmektedir.

Bakanlıklar arasında imzalanan 1997 yılı çeltik ekim protokolü çeltik ekiminin hangi esaslara göre yapılacağını belirtmektedir. 1997 çeltik ekim protokolü 9 maddeden oluşmaktadır (Anonim, 1997 a)

1. maddede, çeltik ekimi yapılan 24 il ile bu illere bağlı 72 ilçede yer alan toplam 5192 dekar çeltik alanında çeltik ekimi yasaklanmıştır. Yasaklama nedeni olarak, bu yerlerdeki sulama tesislerinde kanal kapasitelerinin yetersizliği ile yeterli miktarda sulama suyunun bulunmaması ve pompaj sulaması gerekçe gösterilmektedir. Ayrıca Antalya ili Belek, Titreyen Göl, Sorgun ve Side mevkiilerinde turistik tesislerin fazlalığı ve taban suyu sorunu nedeniyle çeltik ekimi tamamen yasaklanmıştır.

Söz konusu 24 ilden Edirne, Diyarbakır ve Mardin bu araştırmanın kapsamında olan illerdir. Ancak buralarda sulamaya uygun olmayan yerlerde çeltik tarımına izin verilmemektedir. Bu alanlar çeltik tarımı yapılan alanların (Edirne'de % 1, Diyarbakır ve Mardin'de % 2.3) çok küçük bir bölümüdür.

2. maddede, bu protokolle belirlenen yerler dışında kendi olanaklarıyla çeltik ekimi yapmak isteyenlere gerekli ekim izninin, üreticinin başvurusu üzerine uygun görüldüğü takdirde çeltik komisyonlarınca verileceği açıklanmıştır.

3. maddede, 1. maddede belirtilen yerlerde herhangi bir yerleşim merkezine 3000 metreden uzak olan yerlerde daimi sulama ile çeltik ekimine izin vermeye çeltik komisyonlarının yetkili olduğu belirtilmiştir.

4. maddede gerekli sıhhi tedbirlerin alınabilmesi için Samsun, Adana, Diyarbakır (Merkez), İçel, K.Maraş ve Bursa illerinde dekar başına 30.000 TL sıhhi tedbir ücreti alınacağı belirtilmektedir. Aile tarımı şeklinde ekim yapılan ve kesik sulama çeltik ekimi usullerini uygulamakta olan Ankara ilinin Beypazarı, Nallıhan, Kızılcahamam, Güdül, Sinop ilinin Merkez, Boyabat, Gerze, Çankırı ilinin Ilgaz, Bolu ilinin Mudurnu, Seben, Kastamonu ilinin Tosya, Araç, Taşköprü, Eskişehir ilinin Mihallıçık ilçelerinde sıhhi tedbir ücretinin dekar başına 20.000 TL olarak belirlendiği açıklanmıştır.

Adı geçen illerden Samsun, Sinop (Boyabat), ve Kastamonu (Tosya) haricinde çeltik tarımı ya hiç yapılmamakta ya da çok az yapılmaktadır.

5. maddede, çeltik ekimi yapılan diğer il ve ilçelerde dekar başına 20.000-30.000 TL sıhhi tedbir ücreti belirlendiği ve bu limitler içinde ücret alınmasının İl ve İlçe Çeltik Komisyonlarının kararına bırakıldığı açıklanmıştır.

Bu konuda yapılan araştırmalar, Őimdiye kadar ki uygulamalarda izin verilen en Őst limitin eltik komisyonlarınca kabul edildiğini göstermektedir.

6. maddede, eltik ekim kanununa aykırı harekette bulunanlara verilecek para cezalarının tesbitinin Tarım Bakanlığı Hukuk MŐşavirliđi'nin grŐŐŐ doğrultusunda olacağı belirtilmektedir.

7. madde sıhhi tedbir ve ruhsatiye Őcretlerinin eltik komisyonlarınca bankada açılacak Özel bir hesaba ekiciler tarafından yatırılacağını ve toplanan paraların eltikliklere ait ana, yan ve boşaltma kanalları ile eltik tavalarının tekniğine uygun olarak yapımında ve denetlenmesinde, mŐcadele ilaç ve aletleri alımında komisyon kararıyla sarfedileceğini açıklamaktadır. Bu paraların sarfi için bir defter ve dosya tutulacağı ve bunların komisyon bŐtlerinde gösterileceği de bu maddede belirtilmektedir.

8. maddede eltik ekimi yapılan illerde eltik komisyonlarına sıtma-savaş yetkililerinin olmadığı durumlarda illerde Sağlık MŐdŐrlŐđŐ, İlçelerde ise Sağlık MŐdŐrŐnŐn görevlendirileceği sıtma-savaş sorumlusu'nun iŐtirak edeceği açıklanmaktadır.

9. ve son maddede ise 1. maddede belirlenen eltik ekim yerleri dışında kalan yerlerde eltik ekim kanunu doğrultusunda çevreye zarar vermeyecek sıhhi ve zirai tedbirlerin alınması Őartıyla kesik ve daimi sulama usulŐ ile eltik ekimi yapılabileceği belirtilmektedir.

Çeltik komisyonları Őreticilerin Ődedikleri paralarla gelir ve gider bŐtleri hazırlarlar. Bu bŐtler Sağlık Bakanlığının grŐŐŐ ve Önerileri doğrultusunda Tarım Bakanlığı'nca onaylanarak yŐrŐrlŐđe girer. İhtiyaç halinde yıl içinde komisyonlarca hazırlanan ek bŐt Sağlık Bakanlığı'nın grŐŐŐ alınarak Tarım Bakanlığı'nın onayından sonra işleme konur ve bankalardaki meblağdan harcamalar yapılır.

Çeltik ekim protokolŐndeki maddeler genel olarak her yıl aynı kalmakta, sadece eltik ekimine izin verilmeyen il ve ilçelerin sayısı değişmektedir. Aslında bu ilçelerin sayıları ve ekiliş alanları da zaman içerisinde Önemli bir değişikliğe uđramamıŐtır.

Çeltik'te kanun ve protokolŐn olma ve uygulanma nedenleri arasında en Önemli iki neden sulama suyu dağıtımı ve sıtma hastalığıdır. Sıtma hastalığının gŐnŐmŐzde yok denecek kadar azalmasına rağmen eltik ekim kanununun halen yŐrŐrlŐkte olması, kanunun geçerliliğinin tartıŐma konusu olduğunu göstermektedir.

Kısaca söylemek gerekirse çeltik ekiminde kanuna, protokole ve izinlere pek fazla bir gerek olmamalı ancak komisyonlar devam etmelidir. Çünkü çeltik üreticileri daha fazla çeltik tarımı yapmak isteseler de bazı yıllar ülkemizdeki çeltik arazilerinde sulama suyu problemleri görülebilmektedir. Bu problemlerin aşılmasında çeltik komisyonları belirleyici olmaktadır. Ayrıca üreticilerin kendi aralarında kurdukları sulama kooperatifleri temsilcilerinin de komisyonlara dahil edilmesi yerinde olacaktır. Çeltik tarımında daha etkin rol oynayabilmeleri için sulama kooperatiflerin kurulması ve işletilmesi için gerekli teşvikler Tarım ve Köyüşleri Bakanlığınca sağlanmalıdır.

Çeltik komisyonları sulama suyunun adil şekilde dağıtılması ve çeltik tarımının, tarım tekniğine uygun olarak yetiştirilmesi için (özellikle münavebe konusunda) belirleyici olmalıdırlar. Bu konuda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. örnek olarak alınabilir. Bilindiği gibi Şeker Şirketi şekerpancarı üretiminde 3 yıllık münavebe sistemini toprak haritalarına bakarak uygulamakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Üreticiler bu konuda şeker şirketinin aldığı kararları uygulamaktadırlar. Aynı uygulama çeltik komisyonlarında da geçerli olabilir. Çeltik komisyonları il ve ilçelerdeki çeltik arazilerini çeşitli kroki veya haritalara göre belirleyerek münavebe sistemini geliştirebilirler. Böyle bir sistem 1995 yılına kadar Balıkesir ili Gönen ilçesinde başarıyla uygulanmakta iken çeltik komisyonu kararı ile münavebe uygulaması kaldırılmıştır.

6.2 Çeltik ve Pirinç Standartları

6.2.1 Çeltik Standartları

1983 yılında TS 3997 sayılı standart olarak kabul edilen çeltik standardı halen uygulanmakta olup bu standartla ; çeltikle ilgili tanımlar, çeltiklerin sınıflandırılması ve özellikleri, numune alma, muayene ve deney metodları, piyasaya arz şekline ait ilkeler belirtilmiştir.

Bu standarta göre çeltik şu şekilde tanımlanmaktadır. Çeltik, Buğdaygiller (Graminea) familyasının Oryza Sativa L.türüne giren kültür bitkilerinin kavuzları soyulmamış taneleridir. Çeltikler botanik bakımdan yapılarına göre çeşitlere, tane uzunluklarına göre gruplara ve özelliklerine göre de sınıflara ayrılır.

- TS 3997'ye göre belirlenen çeşitler şunlardır. Akçeltik, Baldo, Derviş, Gritna, Karacadağ, Karolin (Carnaroli), Krasnodarsky-424, Lieto, Maratelli, Mısır, Pembe Göbek,

Plovdiv, R.Bersani, Ranballi, Ribe, Rocca, Rodina, Sarıçeltik. Bu çeşitlerin dışındaki çeşitler kendi adları ve orjinleri belirtilerek piyasaya arz edilir.

- Dane uzunluklarına göre yapılan gruplandırma, ise şu şekilde yapılmaktadır.

Uzun Daneli : 9.0 mm ve daha uzun,

Orta Daneli : 7.5 mm (dahil) - 9.0 mm (hariç)

Kısa Daneli : 7.5 mm'den kısa

- Çeltikler, Extra, 1.sınıf, 2.sınıf ve 3.sınıf olmak üzere 4 kategoride sınıflandırılırlar.

6.2.2 Pirinç Standartları

Pirinçte iki çeşit standart bulunmaktadır. Bunlardan biri pirinç standardı, diğeri ise kargo pirinç standardıdır.

Pirinç standartları, 1986 yılında çıkarılan TS 2408 sayılı standarda göre değerlendirilir. Bu standart, pirincin tanımı, sınıflandırma ve özellikleri, numune alma, muayene ve deneyleri ile piyasaya arz şekillerini kapsamaktadır. Bu standarda göre pirinç şu şekilde tanımlanmaktadır. Pirinç, Buğdaygiller familyasından *Oryza Sativa L.* türüne giren kültür bitkilerinin meyvası olan çeltiğin, tekniğine uygun olarak kavuzları soyulup çeşitli parlatma işlemleri yapılarak embriyon, kabuk ve alevron katlarının kısmen veya tamamen alınması suretiyle elde olunan dane ürünüdür.

Pirinç botanik bakımdan yapılarına göre çeşitlere, dane uzunluklarına göre gruplara ve özelliklerine göre de sınıflara ayrılır.

- TS 2408'e göre belirlenen çeşitler şunlardır. Ribe, R.Bersani, Baldo, Rocca, Gritna, Karolin (Carnaroli), Vialone, Lieto, Maratelli, Krasnodarsky-424, Lieto, Mısır, Pembe Göbek, Plovdiv, Ranballi, Cava (Java), Derviş, Surfaz, Rodina..

- Pirinçlerin gruplandırılması dane uzunluğuna göre yapılmakta olup şu şekildedir.

Uzun Daneli : Dane uzunlukları 6.0 mm ve daha uzun,

Orta Daneli : Dane uzunlukları 5 mm (dahil) - 6.0 mm (hariç)

Kısa Daneli : 5 mm'den kısa

- Pirinçler, Extra, 1.sınıf, 2.sınıf ve 3.sınıf olmak üzere 4 kategoride sınıflandırılırlar.

Kargo pirinç, 1988 yılında çıkarılan TS 5721 numaralı standarda göre işlem görmektedir. Bu standart pirincin tanımı, sınıflandırma ve özellikleri, numune alma, muayene ve deneyleri ile piyasaya arz şekillerini kapsamaktadır.

Bu standarda göre kargo pirinç şu şekilde tanımlanmaktadır. Kargo pirinç, Buğdaygiller familyasından *Oryza Sativa L.* türüne giren kültür bitkilerinin meyvası olan çeltiğin, kavuzlarının kavlatıcılar vasıtasıyla tekniğine uygun soyulması ve ayıklanması sonucu elde edilen ve bu şekilde muhafaza edilen, çeşidine has rengi olan danelerdir.

Kargo pirinçler botanik bakımdan yapılarına göre çeşitlere, dane uzunluklarına göre gruplara ve özelliklerine göre de sınıflara ayrılırlar.

- TS 5721'e göre belirlenen çeşitler pirinç çeşitleri ile aynıdır.

- Kargo pirinçlerin gruplandırılması dane uzunluğuna göre yapılmakta olup şu şekildedir.

Uzun Daneli : Dane uzunlukları 7.0 mm ve daha uzun,

Orta Daneli : Dane uzunlukları 7 mm'den kısa ve 6.0 mm'den uzun

Kısa Daneli : Dane uzunlukları 6 mm'den kısa olan kargo pirinçlerdir.

- Kargo pirinçler, Extra, 1.sınıf, 2.sınıf ve 3.sınıf olmak üzere 4 kategoride sınıflandırılırlar.

7. TÜRKİYE'DE ÇELTİK ÜRETİMİ, PİRİNÇ TÜKETİMİ ve DIŞ TİCARETİ

7.1 Türkiye Çeltik Üretimi ve Pirinç Tüketimi

7.1.1 Türkiye Çeltik Üretimi

Türkiye çeltik ekiliş alanları, 1980'li yılların ilk yarısında önemli artışlar göstererek 70 bin hektarların üzerine çıkmış, ikinci yarısında ise 50-55 bin hektarlara gerilemiştir. Çeltik üretimimiz ise yine ekim alanlarına bağlı olarak 200-300 bin ton arasında değişmiştir. Özellikle 1991 yılında ülke genelinde yaşanan ciddi kuraklık ve artan pirinç ithalinden dolayı çeltik ekilişi 40 bin hektarlara ve çeltik üretimi de 200 bin tonlara gerilemiştir.

Çeltik verimimiz, 1996 yılı rakamlarına göre 528 kg/da'dır (Anonim, 1997). Bu miktar dünya verim ortalaması olan 369 kg/da'nın oldukça üzerindedir. Ancak Türkiye ile aynı paralelde bulunan benzer ekolojiye sahip ülkelerin çeltik verimlerinden (İspanya'da 601 kg/da, Yunanistan'da 811 kg/da) düşüktür (FAO, 1995).

Çizelge 7.1'de 1980-1996 yılları arasındaki çeltik ekiliş, üretim ve verim rakamları verilmiştir.

Çizelge 7.1 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Ekiliş, Üretim ve Verim Miktarları

Yıllar	Ekiliş Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
1980	52 000	239 000	458
1981	73 000	330 000	452
1982	77 350	350 000	452
1983	70 000	315 000	450
1984	64 000	280 000	438
1985	62 000	270 000	436
1986	55 000	275 000	500
1987	53 000	275 000	519
1988	51 000	262 500	515
1989	66 000	330 000	500
1990	53 000	230 000	434
1991	40 000	200 000	495
1992	43 000	215 000	500
1993	45 000	225 000	500
1994	41 000	202 000	493
1995	52 051	269 123	517
1996	54 499	287 955	528

Kaynak : "DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı" Çeşitli Yıllar ve Tarım Bakanlığı Kayıtları (1997)

Türkiye, çeltik tarımı için oldukça uygun bir ekolojiye sahip olmasına rağmen sulama olanaklarının yetersizliği çeltik tarımının gelişmesini büyük oranda kısıtlamaktadır. Türkiye’de çeltik tarımı yaklaşık 40 ilde yapılmakta iken 2 bin hektarın üzerinde çeltik ekilişine sahip sadece 7 il bulunmaktadır. Bu iller Edirne, Samsun, Çorum, Sinop, Diyarbakır, Kastamonu ve Balıkesir’dir. Bu 7 il Türkiye çeltik ekilişinin % 91.3’ünü, çeltik üretiminin ise % 92.7’sini meydana getirmektedir (DİE, 1996).

Dekara verim açısından dünya ortalamasının üzerinde çeltik verimi almamıza rağmen sınırlı ekim alanı nedeniyle çeltik üretimi Türkiye ihtiyacını karşılayamamaktadır. Üretim, iç talebi karşılayamadığından, açık doğal olarak ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Özellikle 1984 sonrası uygulanan ekonomi politikaları gereği, yurtdışından yapılan çeltik ithalatı gün geçtikçe artmış ve artmaya devam etmektedir. 1996 yılı pirinç ithalatı, ülke pirinç üretiminin yarısından fazladır (İGEME, 1997).

7.1.2 Pirinç Tüketimi

Türkiye’deki pirinç tüketimine yönelik sağlıklı bir araştırma bulunmamaktadır. Genel olarak tüm gıda ürünlerinin tüketimi gibi pirinç tüketimi de, ülke üretimine, ithalat ve ihracat farkının (dış ticaret farkı) eklenerek, stokların dahil edilmesi ve bulunan miktarın ülke nüfusuna oranlanmasıyla ifade edilmektedir. Yurtiçindeki pirinç üretimi ülke ihtiyacını karşılayamadığından genel olarak üretim stoklarının ya çok az, ya da hiç olmadığı ithalatçı ve toptancılarla yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Bu bilgilere göre çeşitli yıllara ait pirinç tüketimimiz ülke geneli ve kişi başına olarak Çizelge 7.2’de gösterilmiştir. Pirinç üretimi, çeltik üretiminin % 60’ı olarak düşünülmüştür. Bu çizelgeye, toptancılardan elde edilen bilgiler gereği üretim stokları dahil edilmemiştir. Çünkü üretim stokları dikkate alınmayacak düzeyde azdır.

Çizelge 7.2 incelendiğinde kişi başına pirinç tüketiminin arttığı görülmektedir. 1980 yılında kişi başına 3.2 kg olan pirinç tüketimi 1995 yılında iki kattan daha fazla artarak 7.5 kg’a ulaşmıştır. Bunun en önemli nedeni ülkemizin pirinç ithal ettiği ABD, Mısır ve İtalya gibi ülkelerin pirinç ihracatına çok yüksek düzeylerde sübvansiyon uygulamaları ve ülkemizdeki pirinç ithalat fonlarının düşüklüğüdür. Bunun diğer bir nedeni daha sonraki bölümlerde de incelenecek olan pirinç piyasasındaki yoğun rekabettir. Yoğun rekabet ortamı ve ürün çeşitliliği pirinç tüketimini arttıran en önemli nedenlerdendir. Tüketicilerin

yeterli düzeyde gelirleri olmasa da bulgur yerine kırk pirinç satın almayı tercih etmeleri pirinç tüketimini arttıran nedenlerdendir. Bu konuya araştırmanın “tüketici düzeyinde bulgular adlı 10.bölümünde geniş kapsamlı olarak değinilmiştir.

Çizelge 7.2 Türkiye’de Yıllara Göre Pirinç Arz (ton) ve Talebi (kg/kışı)

	1980	1985	1990	1995
Türkiye Çeltik Üretimi	239 000	270 000	230 000	269 123
Tohumluk İçin Ayrılan Miktar (% 5)	11 950	13 500	11 500	13 456
Pirinç Üretimi	136 230	153 900	131 100	153 400
Çeltik İthalatı	1 250	2 054	21 175	22 100
İthal Çeltikten Elde Edilen Pirinç Üretimi	750	1 232	12 705	13 260
Pirinç İthalatı	6 839	82 799	176 879	307 846
Pirinç İhracatı	46	32	1 140	989
İthalat- İhracat Farkı	6 793	82 767	175 739	306 857
Tüketime Ayrılan Toplam Miktar	<u>143 773</u>	<u>237 899</u>	<u>319 544</u>	<u>473 517</u>
Ülke Nüfusu	45 milyon	50 milyon	56 milyon	63 milyon
<i>Kişi Başına Tüketim Miktarı</i>	<i>3.2 kg</i>	<i>4.8 kg</i>	<i>5.7 kg</i>	<i>7.5 kg</i>

Kaynak : DİE ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

7.2 Türkiye’de Çeltik ve Pirinç Dış Ticareti

7.2.1 Çeltik ve Pirinç İthalatı

Türkiye çeltik ve ondan elde edilen bir temel gıda maddesi olan pirinçde net ithalatçı konumda olan bir ülkedir. 1980’li yıllardan sonra uygulanan serbest piyasa ekonomisi gereği ithal ikâmecî politikalar yerine terbiyevî ithalat benimsendiğinden temel gıda ürünleri ithalatımız bu yıllardan sonra giderek artmıştır. Halen pirinç gibi bazı ürünlerde ithalat artmaya devam etmektedir.

Türkiye 1980’den önce büyük miktarlarda pirinç ithal etmeyen bir ülke konumunda idi. O yıllarda da çeltik, dolayısıyla pirinç üretimi ülke ihtiyacına yetmiyordu. İhtiyaç ikâme ürünler olan bulgur ve makarna ile karşılanıyordu. Çünkü döviz yeterli

olmadığı için ithalat çok zor koşullarda yapılıyordu. Özellikle 1984 yılından sonra Türkiye’de izlenen politikalar sonucu özellikle gıda maddelerinin ithalatı büyük artış göstermiştir. Tutarlı üretim politikaları yerine “fiyatı artan ürünü ithal edip fiyatları düşürme” politikaları yüzünden diğer ürünlerde olduğu gibi çeltik üretimi de ülke nüfusunun yılda yaklaşık % 2 artmasına karşılık yerinde saymıştır.

Çizelge 7.3’de 1980-1996 yılları arasında çeltik ve pirinç ithalatı gösterilmektedir. Çizelge 7.3’den de anlaşılacağı gibi, 1980 yılında 7 bin ton olan pirinç ithalatımız her geçen yıl artarak 1995 yılında 285 bin tona çıkmış, buna karşılık 1980 yılında 3 milyon dolar olan pirinç ithalat faturamız 1995 yılında 96 milyon dolara yükselmiştir.

İşin düşündürücü olan tarafı ise, Türkiye’de ithalatın daha çok çeltik yerine pirinç olarak yapılmasıdır. Pirinç son üründür. Halbuki çeltik, pirinçten ayrılma aşamalarında pek çok sanayiye kaynak olmaktadır. Ayrıca çeltik ithalatının çok olması ülkedeki çeltik fabrikalarının daha yüksek kapasitelerde çalışmalarına neden olabilecektir. Maalesef bu yönde de bir teşvik bulunmamakta ve ülkemiz ithal pirinç cenneti olmaktadır.

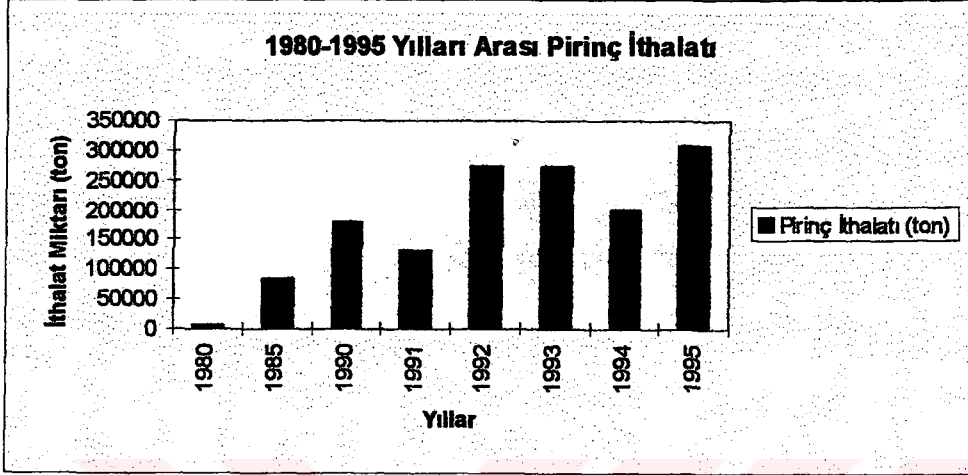
Çizelge 7.3 1980-1996 Yılları Arası Çeltik ve Pirinç İthalat Miktarı (bin ton) ve Değeri (\$)

Yıllar	Çeltik İthalatı (ton)	Bedeli (bin \$)	Pirinç İthalatı (ton)	Bedeli (bin \$)
1980	6 000	2 500	6 839	2 830
1981	-	-	26 316	10 800
1982	480	170	20 430	9 836
1983	3 400	980	9 967	4 801
1984	300	155	84 854	29 393
1985	2 054	175	82 799	26 556
1986	15 648	3 031	76 146	18 875
1987	420	447	158 419	33 609
1988	-	-	91 108	26 638
1989	9238	2 639	213 150	79 273
1990	21 175	4 373	176 879	62 124
1991	1 470	542	131 426	40 928
1992	20 364	4 291	271 041	95 532
1993	-	-	256 641	85 717
1994	6 711	1 137	108 806	31 250
1995	22 101	4 210	285 391	96 299
1996	22 247	4 568	184 430	75 479

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı, BİM Kayıtları ve İGEME Kayıtları (Çeşitli Yıllar)

Grafik 2’de 1980-1995 yılları arası pirinç ithalatımız gösterilmiştir. Grafik 2 incelendiğinde ithalatın artarak devam ettiği daha net görülmektedir.

Grafik 2 : 1980-1995 Yılları Arası Pirinç İthalatı (ton)

En fazla çeltik ve pirinç ithalatı yaptığımız ülkeler 1995 yılı rakamları dikkate alınarak Çizelge 7.4 ve 7.5’de gösterilmiştir.

Çizelge 7.4 1995 Yılı Verilerine Göre Çeltik İthalatı Yapılan Ülkeler ve Oranları

Ülke Adı	Çeltik İthalatı (ton)	Oran (%)
ABD	11 051	50.0
Rusya	9 524	43.0
Bulgaristan	1 241	5.6
Diğer	284	1.4
Genel Toplam	22 100	100.0

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları, 1996

Çeltik ithalatı 7 ülkeden yapılmasına rağmen ABD ve Rusya başlıca çeltik ithal ettiğimiz ülkelerdir. 1995 yılı verilerine göre çeltik ithalatının yaklaşık % 7.3’lük bir kısmı “tohumluk” olarak getirilmiştir. Geri kalan kısım çeltik fabrikaları tarafından işlenerek pirinç haline getirilmiştir. Ancak çeltik ithalatı pirinç ithalatına göre son derece azdır. 1995

yılında ithal edilen çeltik'ten yaklaşık 13 bin ton pirinç elde edilebilir ki, bu miktar 1995 yılı Türkiye pirinç ithalatı içerisinde % 4.2 gibi çok düşük düzeydedir.

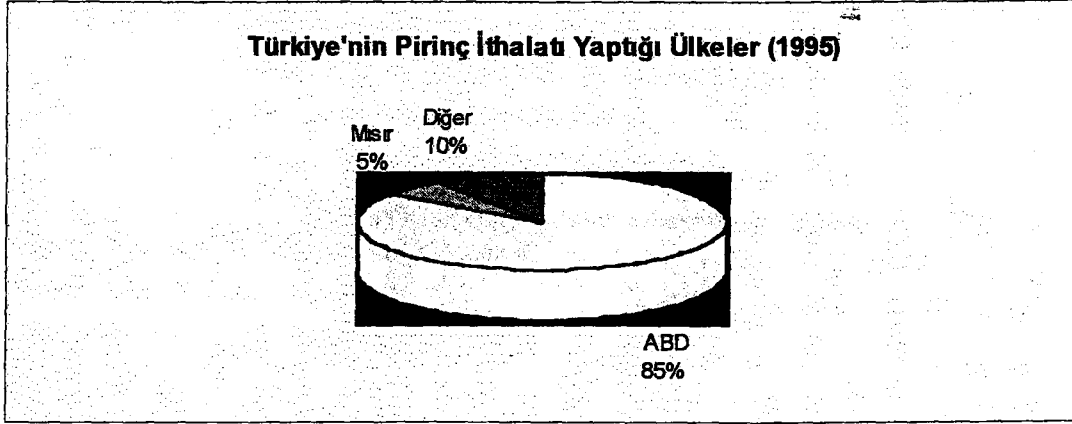
Çizelge 7.5 1995 Yılı Verilerine Göre Pirinç İthalatı Yapılan Ülkeler ve Oranları

Ülke Adı	Pirinç İthalatı (ton)	Oran (%)
ABD	263 481	85.0
Mısır	16 517	5.4
İtalya	5 980	1.9
Çin	4 074	1.3
İspanya	1 602	0.5
Pakistan	1 293	0.4
Tayland	1 142	0.4
Diğer	15 757	5.1
Genel Toplam	307 846	100.0

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları, 1996

Çizelge 7.5'de de görüldüğü gibi 1995 yılı pirinç ithalatı 307 846 bin ton olarak gerçekleşmiş ve karşılığında yaklaşık 109 milyon \$ döviz ödenmiştir. Türkiye 1995 yılında 14 ülkeden pirinç ithal etmesine rağmen, Grafik 3'de de görülebileceği gibi ithalatının % 85'ini ABD'den gerçekleştirmiştir. 1995 yılı ithalatının % 92.7 gibi önemli bir kısmı tamamen veya yarı beyazlatılmış pirinç olarak getirilmiştir. Yani direkt olarak paketlenmeye hazır pirinç getirilmiştir. Diğer % 7.8'lik bir kısım fabrikalarda cilalama ve parlatılma gibi işlemlerden geçirilerek tüketicilere intikal ettirilmiştir.

Grafik 3 : Türkiye'nin Pirinç İthalatı Yaptığı Ülkelerin Dağılımı (1995)

7.2.2 Çeltik ve Pirinç İhracatı

Türkiye'de pirinç ithalatının yanısıra ihracat da yapılmaktadır. 1995 yılı verilerine göre, ihracatın % 89.6 gibi büyük bir kısmı pirinç, geri kalan % 10.4'lük kısmı ise çeltiktir. Çizelge 7.6'da 1993-1995 döneminde çeltik ve pirinç ihracatı hakkında bilgiler verilmektedir. Çizelge 7.6 incelendiğinde Türkiye çeltik ve pirinç dış ticareti içerisinde ihracatın payının ithalata oranla son derece az olduğu görülmektedir. 1995 yılı pirinç ihracatının Türkiye ekonomisine katkısı 759 bin dolardır.

Çizelge 7.6 1993-1995 Yıllarında Türkiye Çeltik ve Pirinç İhracat Miktarı ve Değeri

Ürün	1993		1994		1995	
	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)
Pirinç	1 859	1 400	643	628	989	759
Çeltik	148	68	45	25	116	96

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları, 1996

1995 yılı verilerine göre Türkiye pirinç ihracatının ülkelere göre dağılımı Çizelge 7.7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7.7 1995 Yılı Verilerine Göre Pirinç İhracatı Yapılan Ülkeler ve Oranları

Ülke Adı	Pirinç İhracatı (ton)	Oran (%)
Rusya	172	17.4
Bulgaristan	102	10.3
Kuzey Kıbrıs	97	9.8
Azerbaycan	82	8.3
Almanya	79	8.0
Diğer	457	46.2
Genel Toplam	989	100.0

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları, 1996

Çizelge 7.7'den de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin küçük çaplı da olsa pirinç ihracatı bulunmaktadır. İhracat yapılan ülkeler arasında ilk sırayı Rusya (% 17.4) almaktadır.

8. TÜRKİYE'DE ÇELTİK TARIMI YAPILAN BÖLGELER ve ÇEŞİTLER

Türkiye'de çeltik tarımı ağırlıklı olarak, Marmara bölgesinin Trakya ve Güney Marmara kesimleri ile, Karadeniz bölgesinin bazı bölümleri ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılır. Diğer bölgelerimizde yapılan çeltik tarımının Türkiye ekiliş ve üretimindeki payı % 10'u geçmemektedir.

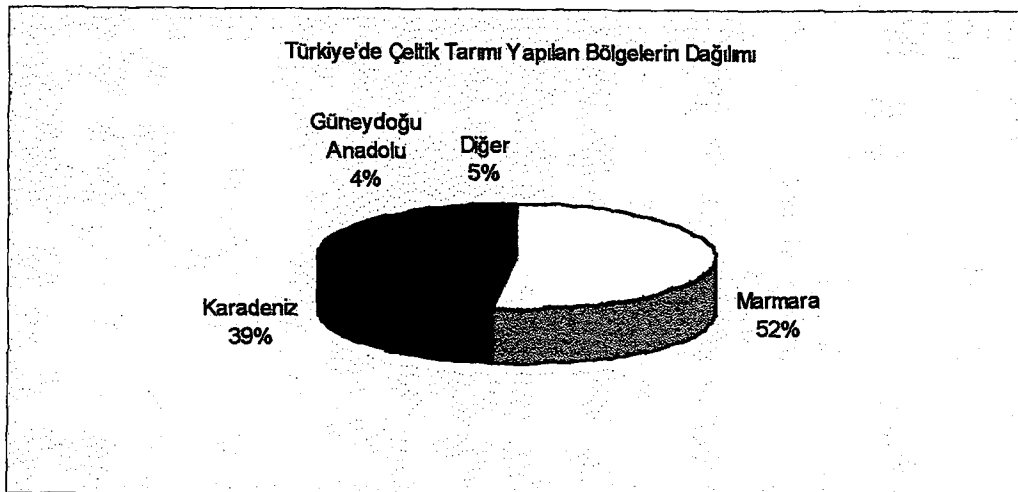
1996 yılı verilerine göre, bölgelere göre çeltik ekiliş alanları, üretim miktarları ve dekara verimleri Çizelge 8.1'de ve Grafik 4'de gösterilmiştir.

Çizelge 8.1 : 1996 Yılı Bölgelere Çeltik Ekiliş Alanları, Üretim ve Verimleri

Bölgeler	Ekiliş Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Marmara	283 470	158 918	560.6
Karadeniz	214 651	114 241	601.4
İç Anadolu	13 520	5 422	401.0
Güneydoğu Anadolu	20 680	7 002	338.6
Diğer	12 669	8 617	368.0
Genel Toplam	544 990	287 955	528.4

Kaynak : Tarım Bakanlığı Kayıtları, 1997

Grafik 4 : Türkiye'de Bölgelere Göre Çeltik Ekiliş Alanları (1996)

Çeltik tarımı, Türkiye'nin birçok yerinde yapılmasına rağmen gerek ekiliş alanı gerekse üretim miktarı bakımından Marmara Bölgesi ilk sırayı almaktadır. İkinci sırada Karadeniz bölgesi yer almaktadır. Yaklaşık 48 bin hektar ekiliş ve 261 bin ton üretim ile Marmara ve Karadeniz bölgeleri Türkiye çeltik ekilişinde % 89.4, üretiminde ise % 92.3 pay almaktadır (Anonim, 1997 b).

1930'lara dek yurdumuzda genellikle yerli çeltik çeşitleri ekilmiştir. 1960 yılından sonra yabancı çeşitlerin yurda getirilip yetiştirilmesine geçilmiştir. Çeltik araştırmaları 1981 yılına kadar değişik kuruluşlarda yürütülmüş ve 1981 yılında ülkesel projeye dönüştürülerek, Edirne'de bulunan Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü proje merkezi olmuştur (Beşer, 1997). Burada, Türkiye'nin çeltik tarımı yapılan bölgelerin genel özellikleri de dikkate alınarak çeşit ıslahı ve tohumluk üretimi yapılmaktadır. Ancak tohumluk üretimi Türkiye ihtiyacının çok az bir kısmını karşılayabilmektedir. Çeltik üreticilerine 1996 yılında TİGEM tarafından 250 ton, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından ise 50 ton olmak üzere toplam 300 ton çeltik tohumluğu dağıtılabildiği (Anonim, 1996 a). Bu miktar toplam çeltik ekilen alanların ancak % 2.8'ini (dekar 20 kg tohumluk hesabıyla) karşılamaktadır. 1997 yılında ise TİGEM tarafından 184 ton, Gün Tarım tarafından 325 ton, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından ise 62 ton olmak üzere 571 ton çeltik tohumluğu dağıtılmıştır (Anonim, 1997 c).

1997 yılı çeltik ekiliş alanları Tarım Bakanlığı yetkilileri tarafından yaklaşık 550 bin dekar civarında tahmin edildiğine göre, dağıtımı yapılan çeltik tohumluğu ekilen alanların ancak % 5.1'ni karşılamaktadır. Dağıtımı yapılabilen çeltik miktarı son derece azdır. Çeltik üretiminde üreticilerin en önemli sorunlarından biriside vasıflı tohumluk teminidir. Maalesef üreticiler gerek duydukları vasıflı tohumluğu istedikleri zamanda bulamamaktadırlar. Bu konuya, araştırmanın "üretici düzeyinde bulgular" adlı 10.bölümünde geniş kapsamlı olarak değinilmiştir.

Bölgelere göre yetiştirilen çeltik çeşitleri arasında genellikle farklılıklar bulunur. Bu farklılıkların en önemli nedeni iklim ve çevre koşullarına adaptasyondur. Türkiye'de çeltik tarımı yapılan bölgelerin genel durumu ve 1996 yılında tarımı yapılan çeşitler ve özellikleri aşağıda özetlenmiştir.

8.1 Marmara Bölgesi

Marmara Bölgesi, 1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik ekilişinin % 52'sini, çeltik üretiminin ise % 55.2'sini sağlamıştır. Bölgede başta Edirne olmak üzere Balıkesir, Çanakkale, Bursa ve İstanbul illerinde çeltik tarımı yapılmaktadır. Çizelge 8.2'de Marmara Bölgesinde çeltik tarımı yapılan iller ile bu illere ait ekiliş, üretim ve verim rakamları görülmektedir.

Çizelge 8.2 Marmara Bölgesinde Çeltik Tarımı Yapan İllere Ait Bilgiler

İl	Ekiliş Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Edirne	230 370	124 190	539.1
Balıkesir	27 810	18 559	667.3
Çanakkale	14 520	9 924	683.5
Bursa	7 120	4 610	647.5
İstanbul	2 100	735	350.0
Kırklareli	1 250	750	600.0
Tekirdağ	300	150	500.0
Toplam	283 470	158 918	560.6

Kaynak : Tarım Bakanlığı Kayıtları, 1997

Marmara bölgesinde yapılan çeltik tarımını daha iyi açıklayabilmek için bölgeyi Trakya kesimi ve Güney Marmara kesimi olmak üzere 2 gruba ayırarak incelememiz gerekmektedir.

8.1.1 Trakya Kesimi

Marmara bölgesinin çeltik üretiminde söz sahibi olmasının en büyük nedeni Trakya kesiminde yapılan çeltik tarımıdır. Bu kesimdeki çeltik tarımı Edirne ilinde yoğunlaşmıştır. Edirne ili 1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik ekilişinin % 42.3'ünü üretiminin ise % 43.1'ini karşılamaktadır. Edirne ilinin ortalama çeltik verimi 500-700 kg civarındadır. Çizelge 8.3'de Edirne ilinde çeltik ekilişi ve üretimine ait genel bilgiler verilmiştir.

Çizelge 8.3'den de anlaşılacağı üzere Edirne'de 7 ilçede, 79 köyde çeltik tarımı 8017 adet üretici tarafından yapılmaktadır. İlde üretici başına düşen ortalama çeltik arazisi 28.7 da olmasına rağmen özellikle İpsala bölgesinde tek veya bir aileden birkaç kardeşe ait büyük çeltik arazileri bulunmaktadır. Ayrıca bu büyük arazilerin sahibi olanların bazılarının çeltik fabrikası sahibi olduğu da yapılan incelemeler sonucu anlaşılmıştır.

Çizelge 8.3 Edirne İli Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)

İl	İlçe	Köy Sayısı	Üretici Sayısı	Ruhsatlı Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ruhsatsız Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ekiliş Alanları Toplamı	Üretim (ton)	Ortalama İşletme Genişliği
EDİRNE	Merkez	10	1400	19625	17000	2300	1991	21925	18991	15.7
	Enez	3	40	-	-	5000	3000	5000	3000	125.0
	Havsa	7	80	1564	939	200	120	1764	1059	22.1
	İpsala	11	1400	81128	40564	15360	7680	96488	48244	69.0
	Keşan	4	22	-	-	3000	1800	3000	1800	136.4
	Meriç	19	2840	58004	29002	4650	2325	62654	31327	22.1
	U.köprü	25	2235	36539	18269	3000	1500	39539	19679	17.7
	TOPLAM	79	8017	196860	105774	33590	18416	230370	124190	28.7

Kaynak : Edirne Tarım İl Müdürlüğü 1996 yılı kayıtlarından hazırlanmıştır.

Edirne'de çeltik tarımının yaygınlaşmasında ve uzun yıllardır sürüp gitmesindeki en büyük neden Meriç ve Ergene nehirlerinin çeltik'te önemli bir su kaynağı olmasındandır. Özellikle Meriç nehri kenarındaki ilçe ve köylerde çeltikten başka ürünün tarımı yapılmamaktadır.

Birim alandan parasal getirisi diğer tarla ürünlerine göre daha yüksek olan çeltik bitkisinin üretimi, özellikle Meriç ovasında İpsala, Meriç, Enez ve Uzunköprü ilçelerinde yoğun olarak yapılmaktadır. Üretilen çeltik ürününün pirince işlendiği 33 fabrikadan çoğu Uzunköprü, Edirne, Merkez, Keşan, İpsala ve Meriç ilçelerinde toplanarak buralarda önemli bir istihdam sahası ve ekonomik canlılık kaynağı oluşturmaktadır.

Çeltiğin Edirne ili için diğer önemli bir yönü, tuzlu toprak yapısına sahip arazilerin iyileştirilmesi ve taban suyu yüksek topraklarda tarımının mümkün olmasıdır. Bilhassa Türkiye ile Yunanistan sınırını çizen Meriç nehri kenarında bulunan 170 km'lik alanda taban suyunun yüksek olması nedeniyle çeltikten başka diğer tarla ürünlerinin yetiştirilmesi mümkün olmadığından bu yerler çeltik yetiştirilerek değerlendirilmektedir. Ekim alanları bazı yıllar fiyatların düşüklüğünden bazı yıllarda su yetersizliğinden etkilenmektedir.

Edirne’de Ağustos, Eylül aylarında su sıkıntısı çekilmektedir. Özellikle bazı yıllar sulama suyunun az olması çeltik üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin bölgenin önemli su kaynaklarından biri olan Meriç nehri 23 Temmuz 1993 yılında debi $10 \text{ m}^3/\text{s}$ ’ye düştüğü için Bulgaristan’dan su talebinde bulunulmuş, nehrin debisi Bulgaristan’ın para karşılığı verdiği suyla $67.8 \text{ m}^3/\text{s}$ ’ye birkaç günlük de olsa çıkmıştır. Görüldüğü üzere bazı yıllar bölgede su sıkıntısı yaşanmaktadır.

Edirne ili 1996 yılı çeltik ekim alanlarına göre su kaynakları Çizelge 8.4’de verilmiştir.

Çizelge 8.4 Edirne İli Çeltik Ekim Alanlarına Göre Su Kaynakları

Su Kaynakları	Ekim Alanı (ha)
1. DSİ’ce işletilen sulama tesisleri (Baraj ve Meriç nehri pompajı ile)	
a) Kirışhane sulaması (Meriç nehri pompajı $7.800.000 \text{ m}^3$)	212.0
b) Küplü sulaması (Meriç nehri pompajı $6.753.000 \text{ m}^3$)	1139.5
c) Altinyazı, Karasaz sulaması (Meriç nehri, Altinyazı Barajı, Alıç regülatörü , $84.846.000 \text{ m}^3$)	4581.3
2. Yeraltı suyu Koop. ve göletler	500*
3. Tunca Nehri	100*
4. Ergene Nehri	4000*
5. Meriç Nehri	15000*

Kaynak : DSİ, Edirne Bölge Müdürlüğü Kayıtları

* Tahmini değerlerdir.

DSİ’ce işletilen sulama tesislerindeki toplam $99.399.000 \text{ m}^3$ su çeltik bitkisinden başka diğer kültür bitkilerinin (Baklagil, Bostan, Ş.Pancarı, Yerfıstığı, Ayçiçeği, Mısır) sulanmasında da kullanılmıştır.

Suyun dağıtımı için özellikle İpsala, Meriç ve Uzunköprü ilçelerine bağlı köylerde sulama kooperatifleri kurulmuştur. Bu kooperatifler çeltik ekiminden hasadına kadar sürekli işçiler tutarak sulama kanallarının düzenlenmesi, sulama suyunun miktarındaki azalmaların kontrolü vb. konuları kooperatifleşerek çözüme yoluna gitmişlerdir. Ancak tüm çeltik arazileri sulama kooperatiflerine bağlı değildir.

Edirne bölgesinde hasat zamanında bazı yılların yağışlı geçmesi nedeniyle hasat 1-2 hafta gecikebilmektedir. Bölgede normal şartlarda hasat zamanı, Eylül sonu Ekim ayı

başlarıdır. Hasat, küçük aile işletmelerinde (1-2 da) el ve çeltik biçme makinası (kobota) ile, normal ve büyük işletmelerde biçerdöverle yapılmaktadır.

Edirne gibi Trakya bölgesinde çeltik tarımı yapılan diğer iller İstanbul ve Çanakkale'nin Trakya bölümü, Kırklareli ve Tekirdağ'dır. Buralarda yapılan çeltik tarımı önemli miktarlarda olmasa da ülke çeltik üretimine katkılar sağlamaktadır. Bu illerde sulama suyunun yetersizliği çeltik tarımının gelişmesini önlemektedir. Örneğin İstanbul ilinde çeltik tarımı Çatalca ilçesi ve köylerinde yapılmaktadır. Buradaki ekim alanları son yıllarda giderek azalmaktadır. Bunun nedeni buradaki su kaynaklarının sulama suyu ihtiyacı olarak İstanbul'a tahsis edilmesidir.

Marmara bölgesinin Trakya kesiminde yetiştirilen çeltik çeşitleri ve özellikleri şunlardır.

Baldo : İtalyan orjinli bir çeşit olup, olgunlaşma süresi 125-135 gündür. Dekara verimi 450-500 kg olup uzun taneli bir çeşittir. Kırıksız randımanı % 60'dır. Baldo hastalıklara (P.oryzae ve F.moniliforme) dayanıksız ve düşük verimli olmasına rağmen üreticilerce pazarlanmasında pek bir sorun çıkarmayan ve piyasa fiyatı her zaman için en yüksek olan çeşittir. Marmara bölgesinin Trakya bölümünde Edirne iline bağlı İpsala, Meriç, Uzunköprü, Keşan, Havsa ve Enez gibi ilçelerin yarısına yakını (120 000 da) 1996 yılı çeltik tarımında Baldo tohumluğu kullanmışlardır.

Rocca : İtalyan orjinli bir çeşit olup, olgunlaşma süresi 130-150 gün arasındadır. Yatmaya dayanıklı, uzun taneli verimi 650-750 kg/da arasındadır. Hastalıklardan Pyricularia'ya dayanıksız, Fusarium moniliforme'ya dayanıklıdır. Parlatılmış kırıksız randımanı % 50-60 civarındadır. 1983 yılından beri ülkemizde tohumluk olarak kullanılmaktadır.

Rocca çeşidi çeltik pazarlanırken Baldo çeşidi çeltiğe göre biraz daha düşük fiyatla alıcı bulmaktadır. Bunun nedeni Baldo'nun Rocca'ya göre biraz daha dolgun ve camsı taneli olmasıdır. Ancak Rocca'nın dekara verimi Baldo'dan yüksek olduğu için Rocca ekilişi gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca ileride değinileceği gibi bazı çeltik fabrikaları ve pirinç pazarlamacıları Rocca ve Baldo cinsi pirinçleri karıştırarak haksız kazanç sağlamaktadırlar.

Baldo ve Rocca çeşitlerinin yanısıra Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından melezleme yolu ile ıslah edilip geliştirilen bazı çeşitlerin tarımı da az da olsa

yapılmaktadır. Bu çeşitler Trakya, Sürek-95, Ergene, Serhat-92, İpsala, Meriç ve Altinyazı'dır.

Marmara Bölgesinin Trakya kesiminde özellikle Edirne'de çeltik tarımı uzun yıllar önemini artan bir oranda koruyabilecektir. DSİ tarafından yapımı plânlanan yeni barajların da devreye girmesi sayesinde burada yapılacak çeltik tarımı artabilecektir.

8.1.2 Güney Marmara Kesimi

1996 yılı verilerine göre, Türkiye çeltik ekilişinin % 8.3'ünü üretiminin ise yaklaşık % 10.2'sini oluşturan Güney Marmara Bölgesinde çeltik tarımı Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerine bağlı ilçelerde yoğunlaşmıştır. En önemli üretim merkezleri Balıkesir iline bağlı Gönen ilçesi, Çanakkale iline bağlı Biga ilçesi, Bursa iline bağlı Orhangazi ilçesidir. Güney Marmara'da ortalama çeltik verimi 600-800 kg civarındadır. Çizelge 8.5'de Güney Marmara'daki çeltik ekilişi ve üretimine ait genel bilgiler verilmiştir.

Çizelge 8.5 Güney Marmara Kesimi Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)

İl	İlçe	Köy Sayısı	Üretici Sayısı	Ruhsatlı Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ruhsatsız Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ekiliş Alanları Toplamı	Üretim (ton)	Ortalama İşletme Genişliği
BALIKESİR	Gönen	34	1410	22 550	14 245	-	-	22 550	14 245	16.0
	Susurluk	1	1	170	153	-	-	170	153	170.0
	Manyas	7	43	2 290	2 061	-	-	2 290	2 061	53.3
	Bandırma	3	110	2 800	2 100	-	-	2 800	2 100	25.5
	TOPLAM	45	1 564	27 810	46 369	-	-	27 810	18 559	17.8
Ç.KALE	Biga	28	490	10 722	7 503	1 661	1 163	12 383	8 666	25.3
	Gelibolu	2	2	1 700	1 020	-	-	1 700	1 020	850.0
	Lapseki	1	9	180	108	-	-	180	108	20.0
	Yenice	2	12	260	130	-	-	260	130	21.7
	TOPLAM	33	513	12 862	8 761	1 661	1 163	14 523	9 924	28.3
BURSA	Orhangazi	7	138	7 000	4 550	-	-	7 000	4 550	50.7
	Karacabey	1	2	120	60	-	-	120	60	60.0
	TOPLAM	8	140	7 120	4 610	-	-	7 120	4 610	50.9
GENEL TOPLAM	86	2 217	47 792	59 740	1 661	1 163	49 453	82 546	22.3	

Kaynak : Balıkesir, Çanakkale, Bursa Tarım İl Müdürlükleri 1996 yılı kayıtlarından hazırlanmıştır.

Çizelge 8.5'den de anlaşılacağı üzere Güney Marmara'da 3 il ve 10 ilçede, 86 köyde çeltik tarımı 2217 adet üretici tarafından yapılmaktadır. Güney Marmara'da üretici

başına düşen ortalama çeltik arazisi 22.3 da olmasına rağmen özellikle bazı yerlerde tek veya bir aileden birkaç kardeşe ait büyük çeltik arazileri bulunmaktadır. Çanakkale ilinin Gelibolu ilçesinde çeltik tarımı sadece 2 köyde 2 üretici tarafından yapılmaktadır. Bu üreticilerde İzmir'den gelip arazi kiralayan çeltik üreticileridir. Yine Çanakkale ilinin Yenice ilçesinde çeltik tarımı 2 köyde 12 üretici tarafından yapılmaktadır. Bu üreticilerin tamamına yakını Gönen'li çeltik üreticileridir.

Güney Marmara'da çeltik tarımının yapılma nedenlerinin başında yeraltı suyu kaynaklarının zenginliği gelmektedir. Bu nedenle çoğu yerlerde su kaynağı olarak artezyenler kullanılmakta ayrıca DSİ tarafından yapılan baraj ve göletler önemli su kaynakları arasında bulunmaktadır. Bölgede Balıkesir iline bağlı Gönen'de 10'a yakın çeltik fabrikası bulunmaktadır. En büyük çeltik ekilişine sahip ilçelerden Biga ve Orhangazi'nin çeltikleri de bu ilçede bulunan çeltik fabrikalarında değerlendirilmektedir.

Marmara bölgesinin Güney kesiminde yetiştirilen çeltik çeşitleri şunlardır.

Baldo :1996 yılında, Marmara bölgesinin Güney kısımlarında yer alan Balıkesir iline bağlı Gönen, Manyas, Bandırma ve Susurluk ilçeleri ile Çanakkale iline bağlı Biga, Gelibolu, Yenice ve Lapseki'de neredeyse tüm çeltik tarlalarında (40 000 da) Baldo tohumluğu kullanılmıştır.

Veneria : Marmara bölgesinde çok az bir alanda ekilmesine rağmen Veneria çeşidi çeltik tohumluğunun da 1996 yılında tarımı yapılmıştır. Veneria çeşidi çeltik tohumluğunda İtalyan orjinlidir. Dekara verimi 600-700 kg civarında olup orta daneli bir çeşittir.

Diğer Çeşitler : Bu bölgede daha çok Baldo çeşidi çeltiğin tarımı yapılmakta olduğundan diğer çeşitlerin tarımı son derece az yapılmaktadır. Bölgenin Baldo çeşidi çeltiklerinin tamamına yakını "Gönen Baldosu" adı altında pazarlanmaktadır. Ayrıca Çanakkale ilinin Biga ilçesinde Rocca çeşidi çeltik ile Bursa'nın Orhangazi ilçesinde Sürek-95 çeşidi çeltik tohumluğu kullanılmaktadır.

Bilindiği gibi sözleşmeli domates yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı ve pek çok salça fabrikasının bulunduğu bu bölgede çeltik ile domates birbiriyle yarışan ürünlerdir. Ancak 1995 yılında domatese verilen düşük fiyatlar ve bazı fabrikaların sözleşme koşullarına uymaması, bölgede çeltik tarımına olan rağbeti arttırmıştır. Hatta Türkiye'nin çeltik tarımı yapılan tüm yerlerinde uygulanmayan sadece Gönen ilçesinde uygulanan ve çeltik komisyonunca uzun yıllar önce alınan "zorunlu münavebe" uygulaması üreticilerin

baskıları neticesinde kaldırılmıştır. DSİ tarafından yapılan sulama barajlarının devreye girmesi ile de bölgedeki çeltik üretiminin daha da artacağı plânlanmaktadır.

8.2 Karadeniz Bölgesi

1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik ekilişinin % 38.8'ini çeltik üretiminin ise % 39'unun yapıldığı Karadeniz bölgesinde çeltik tarımı en fazla Samsun ilinde yapılmaktadır. Bu ili sırasıyla Çorum, Sinop ve Kastamonu izlemektedir.

Çizelge 8.6 Karadeniz Bölgesi Çeltik Ekiliş Alanları (da) ve Üretim Bilgileri (1996)

İl	İlçe	Köy Sayısı	Üretici Sayısı	Ruhsatlı Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ruhsatsız Ekiliş Alanı	Üretim (ton)	Ekiliş Alanları Toplamı	Üretim (ton)	Ortalama İşletme Genişliği
SAMSUN	Bafra	18	451	35871	21523	2276	1366	38147	22889	84.6
	Terme	46	1161	28000	15680	-	-	28000	15680	24.1
	Çarşamba	13	83	8523	5114	-	-	8523	5114	102.7
	Salpazarı	4	111	1821	728	-	-	1821	728	16.4
	19 Mayıs	3	57	3804	2473	-	-	3804	2473	66.7
	Tekkeköy	11	222	5665	3456	26	16	5691	3472	25.6
	Vezirköprü	2	50	1240	620	-	-	1240	620	24.8
	Yakakent	2	50	491	246	-	-	491	246	9.8
	Alaçam	10	295	14000	7700	-	-	14000	7700	47.4
	TOPLAM	109	2480	99415	57540	2302	1382	101717	58922	41.0
ÇORUM	Merkez	3	56	576	288	-	-	576	288	10.3
	İskilip	1	2	45	23	-	-	45	23	22.5
	Bayat	1	8	250	125	-	-	250	125	31.3
	Dodurga	5	500	4800	3360	-	-	4800	3360	9.6
	Kargı	20	1616	21433	13931	250	162	21863	14093	13.5
	Laçın	1	150	2500	1625	-	-	2500	1625	16.7
	Oğuzlar	1	45	506	290	40	23	546	313	12.1
	Ortaköy	1	27	300	150	-	-	300	150	11.1
	Osmancık	28	1300	25000	17000	-	-	25000	17000	19.2
	Sungurlu	2	4	500	200	700	280	1200	480	300.0
	TOPLAM	58	3708	55910	36992	990	465	56900	37457	15.3
SİNOP	Merkez	9	57	3797	1560	-	-	3797	1560	66.6
	Boyabat	36	511	21237	11691	-	-	21237	11691	41.6
	Durağan	11	253	14000	8400	-	-	14000	8400	55.3
	TOPLAM	56	821	39034	21651	-	-	39034	21651	47.5
KASTAMONU	Tosya	24	950	7850	5103	9150	5948	17000	11051	17.9
	TOPLAM	24	950	7850	5103	9150	5948	17000	11051	17.9
GENEL TOPLAM		356	7959	202209	121286	133728	7795	214651	129081	26.9

Kaynak : Samsun, Çorum, Sinop ve Kastamonu Tarım İl Müdürlüğü kayıtlarından hazırlanmıştır.

Karadeniz bölgesinde ortalama çeltik verimi 500-750 kg civarındadır. Çizelge 8.6'da Karadeniz bölgesindeki çeltik ekilişi ve üretimine ait genel bilgiler verilmiştir. Çizelge 8.6'dan da anlaşılacağı üzere Karadeniz bölgesinde 4 il, 23 ilçe ve 247 köyde çeltik tarımı 7979 adet üretici tarafından yapılmaktadır. Karadeniz bölgesinde üretici başına düşen ortalama çeltik arazisi 26.9 da olmasına rağmen özellikle bazı yerlerde örneğin Samsun ilinin Bafra ilçesinde tek veya bir aileden birkaç kardeşe ait büyük çeltik arazileri bulunmaktadır. Bafra ilçesinde üretici başına düşen ortalama çeltik arazisi 84.6 dekadır.

Karadeniz bölgesinde çeltik tarımında en önemli su kaynağı Kızılırmak nehridir. Kızılırmak nehri boyunca yer alan Kızılırmak vadisi çeltik tarımının yoğun olarak yapıldığı bölgedir. Diğer bir su kaynağı Samsun ilinde bulunan Altınkaya barajıdır. Ayrıca özellikle Bafra ve Terme ilçelerindeki üreticiler, artezyenlerden sulama suyu sağlamaktadırlar.

Karadeniz bölgesinde çeltik tarımı, birim alandan fazla ürün ve yüksek gelir getirmesi sebebiyle sezon boyu sulama olanağı olan alanlarda tarımı yapılan bir üründür. Bölgedeki üreticiler 30-40 yılı aşkın süredir münavebe uygulamadan çeltik tarımı yapmaktadırlar.

Karadeniz bölgesinde yetiştirilen çeltik çeşitleri ve özellikleri şunlardır.

Krasnodarsky-424 : Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından introduksiyon yoluyla yani oradan gelen uzmanların yanında getirmesi yoluyla gelmiştir. Rusya orijinli bir çeşittir. Uzun boyu nedeniyle yatmaya dayanıklı değildir. Dekara verimi 700-800 kg arasındadır. Hastalıklara mukavemeti iyidir. Kısa taneli kırksız randımanı % 60'ın üzerindedir.

Bu çeşit özellikle Karadeniz bölgesinin Çorum iline bağlı Kargı ve Osmançık ilçeleri ile Samsun iline bağlı Bafra ve Terme gibi ilçelerde oldukça fazla yetiştirilmekte ve üreticilerce tercih edilmektedir. Bunun nedeni bu çeşidin erkenci ve dekara veriminin yüksek olmasıdır. TMO tarafından yapılan alımlarda Krasnodarsky çeşidi çeltikler orta daneli sınıfta sayıldıklarından uzun daneli çeşitlere göre (Baldo, Rocca, Ribe) biraz daha düşük fiyatlarla satın alınmaktadır. Ancak bu çeşidin dekara veriminin yüksekliği bu düşük fiyatın etkisini ortadan kaldırmaktadır.

Rocca : Marmara Bölgesinde olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de Rocca tarımı yapılmaktadır. Özellikle Samsun iline bağlı Bafra, Alaçam, Terme, Çarşamba, Tekkeköy,

19 Mayıs, Salıpazarı, Vezirköprü ve Yakakent gibi ilçeler ile Sinop iline bağlı Boyabat ve Merkez, Kastamonu iline bağlı Tosya ilçelerinde bu çeşidin tarımı yapılmaktadır.

Ribe : İtalyan orjinli 135-140 günde olgunlaşan bir çeşittir. Yatmaya dayanıklı ve uzun tanelidir. Pyricularia hastalığına orta derecede hassastır. Helminthosporium'a orta dayanıklıdır. Fusarium moniliforme'ye orta dayanıklıdır. Verimi 450-500 kg/da'dır. Parlatılmış kırksız randımanı % 55-60 civarındadır. Ribe çeltik çeşidinin tarımı 1960 yılından beri yapılmaktadır.

Ribe çeltik çeşidinin tarımı, Karadeniz bölgesinde yapılmasına rağmen geçmiş yıllara göre azalma göstermektedir. Bunun nedeni Krasnodarsky ve Rocca'ya göre daha düşük verimli olmasından dolayı üreticilerce tercih edilmemesidir. Yine de özellikle Kastamonu ilinin Tosya ilçesi başta olmak üzere Çorum ilinin Kargı ve Osmancık ilçelerinde bu çeşidin tarımı yapılmaktadır.

Serhat-92 : Serhat-92 çeşidi çeltiğin tarımı, Karadeniz bölgesinin Çorum ilinin Osmancık ve Kargı ilçelerinde yapılmaktadır.

Karadeniz bölgesinde tarımı yapılan çeşitlerden Krasnodarsky-424 genellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerine pazarlanmakta ve bir kısmı da bölge içerisinde tüketilmektedir. Ribe ve Rocca çeşidi pirinçler İstanbul ve Ankara gibi şehirlere pazarlanmaktadır.

8.3 Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Bu bölgemiz 1996 yılı verilerine Türkiye'de çeltik ekilen alanların % 6'sına, çeltik üretiminin de % 4'üne sahip olan bir bölgemizdir. Bu bölgemizde yapılan çeltik tarımı Diyarbakır ve Mardin illerinde yoğunlaşmıştır. Bu illerimizde yapılan çeltik tarımı diğer bölgelerimize göre oldukça farklı bir yapıda olup dekara verim 300-350 kg civarındadır. Ayrıca bu bölgemizde çeltik tarımında mahalli (yöresel) çeşitler kullanılmaktadır. Bu çeşitlerden bölgede en çok rastlanılanı Karacadağ, Yerlisarı ve Akçeltiktir. Karacadağ ve Akçeltiğin bölge insanları tarafından aranılan bir pirinç olması nedeniyle, pazarlanma sorunu yoktur. Genelde bu çeşitler yöre içerisinde pazarlanmaktadır.

8.4 Diğer Bölgeler

Çeltik tarımı yapılan diğer bölgelerimiz arasında İç Anadolu bölgesi, Akdeniz ve Ege bölgeleri gelmektedir. Bu bölgelerden İç Anadolu'da halen bazı ilçelerde çeltik tarımı yapılmaktadır. Örneğin Ankara ili Kızılcahamam ve Beypazarı ilçelerinde çeltik tarımı halen yapılmaktadır. Ancak sulama suyu problemlerinden dolayı buradaki çeltik tarımı gün geçtikçe azalmaktadır.

Bir zamanlar oldukça fazla miktarlarda çeltik tarımı yapılan Ege ve Akdeniz bölgelerinde çeltik tarımı neredeyse tarihe karışmıştır. Akdeniz bölgesinde özellikle Adana'da yapılan çeltik tarımı yerini mısır tarımına bırakmıştır. Ege bölgesinde, yoğun olarak Menemen civarında yapılan çeltik tarımı su yetersizliği nedeniyle yasaklanmıştır.

9. TÜRKİYE ÇELTİK TARIMINDA UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI

9.1 Üretim Politikaları

9.1.1 Destekleme Alımları ve İlgili Kuruluşlar

Türkiye’de tarım ürünlerinin destekleme politikaları kapsamına alınması ilk defa 1928-1932 döneminde dünyadaki ekonomik kriz yıllarında gündeme gelmiştir. 1932 yılında çıkarılan bir kanunla T.C Ziraat Bankasına üreticiler tarafından teslim edilen buğdayı tesbit edilen yerlerde satın alma yetkisi verilmiştir. Daha sonra bu görev Toprak Mahsulleri Ofisine verilmiştir. İlk destekleme alımlarına hububat çeşitleri ve haşhaş kapsülü ile 1938 yılında başlanmıştır. Daha sonra tütün, şekerpancarı, fındık, çay, çekirdeksiz kuru üzüm, incir destekleme kapsamına alınmıştır. Halen devletçe bu sistem sürdürülmekte olup yıllara göre desteklemeye alınan ürünlerin sayıları değişmektedir.

Çeltik bitkisinde ise destekleme alımları yine Toprak Mahsulleri Ofisi üzerinden yapılmaktadır. Toprak Mahsulleri Ofisi zaman zaman çeltik pazarına girmiş, pazarı düzenlemiş, zaman zaman da bu pazardan çekilmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi ilk defa 1959 yılında az miktarda pirinç alımı ile pazara girmiş ve bunu 1960 yılında da devam ettirmiş, 1961’de ise durdurmuştur. 1966 yılında pirinç alımı tekrar başlamış, 1967 yılında devam ettirilerek, daha sonraki yıllar pirinç alımı tamamen bırakılmış, pirinç yerine çeltik alımı yoluna gidilmiştir (Güneş, 1971). TMO, 1967 yılından günümüze kadar pirinç yerine sadece çeltik alımında bulunmuş, bazı yıllar alım yapmayarak piyasalardan çekilmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi Türkiye’nin birçok bölgesinde çeltik alımı yapmaktadır. Ancak ülkemiz çeltik üretiminin tamamı TMO tarafından alınmamakta, alımlar bazı yıllar çok az miktarlarda kalmaktadır. Bunun sonucunda TMO, üzerine düşen piyasayı düzenleme fonksiyonunu yapamadığından, çeltik üreticileri özel sektörün düşük fiyatları karşısında mağdur durumda kalabilmektedir. 1980 yılından 1996 yılına kadar TMO tarafından yapılan alım miktarları ve toplam üretimdeki payları Çizelge 9.1 ve Grafik 5’de gösterilmiştir.

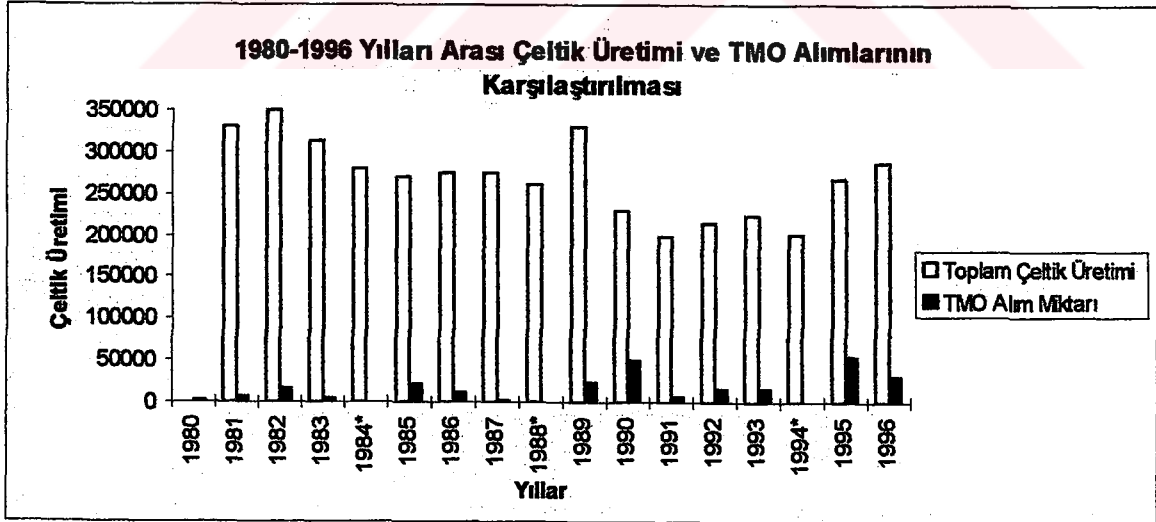
Çizelge 9.1’den de anlaşılacağı gibi, 1980-1996 yılları arasında çeltik üretiminin % 1 ila % 20’si TMO tarafından satın alınmıştır. Bu yıllarda TMO alımları ortalama % 5.9 civarlarında gerçekleşmiştir. 1994 yılında TMO tarafından çeltik alımı yapılmamıştır.

Çizelge 9.1 1980-1996 Yılları Arasında TMO Çeltik Alımları (Ton)

Yıllar	TMO Alım Miktarı	Toplam Çeltik Üretimi	Alım Miktarının Toplam Üretim İçindeki Payı (%)
1980	3 165	239 000	1.3
1981	7 304	330 000	2.2
1982	17 878	350 000	5.1
1983	3 622	315 000	1.1
1984*	-	280 000	-
1985	20 582	270 000	7.6
1986	11 898	275 000	4.3
1987	2 786	275 000	1.0
1988*	-	262 500	-
1989	23 461	330 000	7.1
1990	51 102	230 000	22.2
1991	7 083	200 000	1.8
1992	17 506	215 000	8.1
1993	15 711	225 000	7.0
1994*	-	202 000	-
1995	54 813	269 123	20.4
1996	30 563	287 955	10.6

Kaynak : TMO, Bilgi İşlem Merkezi Kayıtları, Çeşitli Yıllar ve DİE, İstatik Yıllığı, Çeşitli Yıllar
* Fiyat yetersizliği ve kararname çıkmaması nedenlerinden dolayı alım yapılamamıştır.

Grafik 5 : 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Üretimi ve TMO Alımlarının Karşılaştırılması

Alımlar bazı yıllar % 20'leri geçmiştir. Örneğin 1990 yılında % 22.2, 1995 yılında % 20.4 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedenlerini açıklamak çok zor olmakla birlikte

genelde siyasi politikaların izlenmesi sonucu olabilmektedir. Örneğin, 1995 yılındaki çeltik alımlarının siyasi karar sonucu alındığı basına yansımıştır. Örneğin, basına yansıyan ifadelerde, 1995 yılında dönemin Tarım Bakanı'nın seçim bölgesindeki çeltik üreticilerini mağdur etmemek amacıyla yüksek fiyat ve alım garantisi ile TMO'ne alım yaptırdığı ifadeleri yer almaktadır (Günaydın, 1996).

Türkiye'de çeltik alımları sadece Toprak Mahsülleri Ofisi tarafından yapılmamakta alımların çoğunluğu özel sektör kuruluşlar (çeltik fabrikatörleri ve toptancılar) tarafından gerçekleştirilmektedir. Devlet, ticarete özel sektörün daha büyük bir pay almasını teşvik etmektedir (OECD, 1994). Bu yüzden alıcısı çok olan ürünlerde devlet genelde müdahale alımları yerine fiyat belirleyerek az miktarlarda alım yapmaktadır.

Türkiye'de sayıları tesbit edilen 59 adet çeşitli kapasitede çeltik işleyen fabrika bulunmaktadır. Bu fabrikaların büyük çoğunluğu (33 adet) Trakya bölgesinde (Edirne) bulunmaktadır. Bu fabrikalar çeltik hasadı ile birlikte, işleyecekleri çeltiği satın almaya başlamaktadır. TMO'nun alım fiyatları piyasa fiyatlarının oluşmasında temel olarak alındığından, TMO'nun belirlediği fiyatlar ve düzenli alımlar yapması üreticilerin ürünlerinin daha elverişli koşullarda satın alınması anlamına gelmektedir. Bu fabrikalarla ilgili geniş bilgiler, araştırmanın "Çeltik İşleyen Fabrikalara Ait Bulguların Değerlendirilmesi" adlı 10.bölümünde verilmiştir.

9.1.2 Çeltik Üretimini Teşvik Politikaları

Tarımsal üretimin bileşimi, hacmi ve verimlilik düzeyi üzerinde yapılacak her türlü düzenleme tarımsal üretim politikasının kapsamına girer. Yani uygun bir toprak politikası ile işletme yapısına müdahaleden tarımsal üretimin plânlanması ve bu plâna göre yönlendirilmesine, tarımda teknik gelişmenin ve eğitimin yaygınlaştırılmasından, girdi kullanımının artırılmasına ve kredilerle tarımsal üretimin desteklenmesine kadar çok çeşitli önlemler üretim politikasının içinde ele alınabilir (Eraktan, 1989).

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tarımsal üretim politikası, üretim artışında tarımsal yapının iyileştirilmesinin yanında yoğun girdi ve teknoloji kullanımının da gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çeltik ve pirinç üretiminin, ülkemiz tüketimini karşılamadığı herkes tarafından özellikle tarım politikaları yürütücüleri tarafından bilinmesine karşılık, üretimi arttırıcı önlemlerin alınmaması oldukça düşündürücüdür.

Çeltik'te gerek tarımsal yapıyı iyileştirmeye dönük, gerekse üretim artışı sağlayacak politikalar izlenememiştir. Bu alanda izlenen politikaları tarımsal yapı politikaları ve üretim süreci politikaları olarak iki grupta incelemek mümkündür.

9.1.2.1 Tarımsal Yapı Politikası

Türkiye'deki tüm tarım işletmelerinin genel sorunlarından biri de yapısal politikalar üzerinde durulmamasıdır. Çeltik işletmelerinin yapısal durumlarını iyileştirmeye yönelik politikalar bugüne kadar hiç ele alınmamıştır. Türkiye tarımının genel sorunları ile çeltik işletmeleri de karşı karşıyadır. Örneğin işletmeler küçük ve parçalıdır. Finansman sorunları bulunmaktadır. Su kaynaklarının dağılımı düzensizdir. Mekanizasyon düzeyi yeterli değildir. Kooperatifçilik gelişmemiştir.

Türkiye'de çeltik işletmelerinin arazi genişlikleri farklılıklar göstermektedir. Konu ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarına göre, çok küçük araziye sahip işletmeler (1-5 da) olduğu gibi çok geniş araziye sahip (4-5 bin da) işletmelerin de çeltik tarımı yaptıkları tesbit edilmiştir. Ancak genel olarak işletme genişlikleri 20-25 da civarında olup ortalama parça sayısı 5'tir. Buradaki en önemli sorun arazilerin parçalı oluşu ve çeltik tavalarının yeterli genişliğe sahip olmamasıdır. Marmara bölgesindeki çeltik tavalarının genişliğinin yaklaşık 500 m² ile 1 da arasında olduğu, Karadeniz bölgesinde ise 500 m²'nin de altında 200-300 m²'lik tavaların çoğunluğu oluşturduğu tespit edilmiştir. Tavaların küçük olması işgücü kullanımını arttırmakta, tavaları çeviren topraklar (tirler) nedeniyle arazi kaybını arttırmakta ve mekanizasyonu zorlaştırmaktadır. Mekanizasyonun sağlanabilmesi için yüksek miktarda sermaye birikimine ihtiyaç bulunmakta, ancak küçük işletmelerde bu sermaye birikimi ve makinalaşma sağlanamamaktadır. Özellikle Karadeniz bölgesinde çeltik işletmelerinin başta traktör olmak üzere önemli bazı alet-ekipmanları bulunmamaktadır. Marmara bölgesinde ise birkaç büyük arazi sahibinde bulunan bilgisayarlı lazer makineleri ile arazi tesviyesi mükemmel bir şekilde yapılabilmektedir. 1996 yılı fiyatları ile 150 000 DM olan lazer makinasını küçük işletmelerin alıp kullanabilmesi olanaksızdır. Bu makinelerin kullanımının yaygınlaşması için bazı teşvikler

düzenlenmelidir. Örneğin, Tarım Bakanlığı bu makinaları satın alarak, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri sayesinde, üreticilere kira bedeli karşılığı kullandırabilir. Nitekim, silaj makinaları pek çok yerde bu yöntemle kullanılmaktadır. Ayrıca bu makinanın yurtiçinde üretimi teşvik edilmelidir.

Çeltik işletmelerinde işgücü sağlama yerleri oldukça farklılık göstermektedir. Genellikle küçük işletmeler aile işgücünü kullanmakta, büyük işletmeler dışarıdan işgücü temin etmektedirler. Türkiye çeltik ekilişinin yaklaşık % 40'ını gerçekleştiren Edirne'de ise kooperatif işçiliği diğer bölgelere göre oldukça gelişmiştir. Bölgede bulunan sulama kooperatifleri sulama suyunun dağıtımından sorumlu olarak, işgücünden tasarruf edilmesini sağlamakta, ve işçilik maliyetleri de düşmektedir.

Çeltik tarımındaki önemli konulardan biri de kiracılık ve ortaklık sorunlarıdır. Çeltik'te kiracılık ve ortaklık yaparak arazi işleme oldukça fazladır. Özellikle Karadeniz bölgesinde bu çok yaygınlaşmıştır. Tosya ve Osmancık'ta neredeyse arazilerin % 80'ine yakını kiracılık ve ortaklık yoluyla işlenmektedir. Bu yöntemle araziler en az 3-4 yıllık kiralanır. Bazı yerlerde 5-6 yıllık kiralamar da olabilmektedir. Araziden mümkün olduğu ölçüde faydalanılmak istenildiğinden arazilere bu süre içerisinde hiçbir yatırım yapılmaz. Çeltikte münavebe önemli bir konu olduğu halde kiracılık ve ortaklık nedeniyle münavebeye hiç dikkat edilmediği saptanmıştır.

Çeltikte önemli konulardan biri de sulama suyunun sağlanabilmesidir. Çeltik bitkisi ekimden hasat olgunluğuna kadar, ekonomik bir verim elde edebilmek için devamlı olarak sulanmak zorundadır. Türkiye genelinde çeltik bitkisine su sağlayan nehir ve barajların su kaynağı tamamen yağışlara bağlıdır. Yeteri kadar yağışın düşmediği yıllarda, çeltik sulamasında sıkıntılar yaşanmakta veya ekim alanlarında azalmalar meydana gelmektedir. Bu konu ile diğer önemli bir nokta ise sulama suyunun kirliliğidir. Özellikle Trakya bölgesinde 1990 yılından sonra hızla başlayan çarpık ve plânsız sanayileşme beraberinde çevre ve su kirliliğini de getirmiştir. Ergene nehrinden su sağlayan çeltik tarlalarında verim giderek düşmekte, toprağın yapısında bozulmalar görülmektedir.

Çeltik tarımının gelişmesi, üretimin artırılması için yapısal politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Tarım topraklarının miras yoluyla bölünmesi ve bu sayede işletme arazilerinin çok parçalı ve dağınık olmasının önlenmesi çeltikte önemli bir konudur. Çünkü ne kadar büyük arazi genişliğine sahip tavalarda çeltik tarımı yapılırsa sulama suyu o kadar

etkin kullanılır, fazla işgücü yerine mekanizasyondan daha çok yararlanılabilir. Çeltik tarımı çok gelişmiş ülkelerden olan ABD’de 1000 da ve daha büyük çeltik tavalarnın bulunduğu bildirilmektedir. Arazi hazırlama ve hasadın dışındaki tüm işlemler havadan uçak yardımıyla yapılmaktadır. Böylece en önemli maliyet unsurlarından biri olan işgücü masrafları önemli ölçüde düşmektedir. Düşük maliyetlerle yapılan çeltik üretimi sayesinde dünya toplam pirinç üretiminin % 2’den az bir kısmını üreten ABD’nin, dünya pirinç ticaretinde % 13-14’lük bir paya sahip olması ilginçtir. Bunun en büyük nedeni ABD’deki pirinç tüketiminin az olması ve üretimin yarısının ihraç edilmesidir. Düşük maliyetle pirinç üreten ABD’nin fiyatları, dünya fiyatlarını etkilemektedir.

9.1.2.2 Üretim Süreci Politikası

Tarımsal üretimin yanında üretimi artırmak ve plânlamak da oldukça önemlidir. Bunlar üretim süreci politikaları içinde üretimi ve verimi artırmak amacıyla uygulanırlar. Üretimin plânlaması oldukça önemli bir konudur. Bilimsel düzeyde bir üretim plânlaması ülke tarım politikalarının amaçları arasında yer almalıdır.

Üretim plânlaması her üreticiye hangi üründen ne kadar ekeceğinin bildirilmesi değildir. Aksine yurtiçi gereksinimi ve dışsatım potansiyeli dikkate alınarak her üründen ne kadar üretilmesinin araştırılmasıdır. Üretimi tüketim ve dışsatım talebiyle dengeli hale getirmek tarım politikasının ana amacıdır. Üreticinin üretim plânlamasına çeşitli araçlardan yararlanarak gönüllü katılımının sağlanması, hem üretici hem tüketicinin çıkarına olur. Üretim süreci içinde ikinci önemli sorun, verimliliğin artırılmasıdır. Verimlilik artışı teknik yenilikleri tarıma uygulayarak yüzey verimliliğini artırmak veya tarım girdilerinin etkinliğini artırıp üretim faktörleri için yapılan harcamaları azaltarak aynı yüzey verimliliğini devam ettirmek şeklinde olabilir (Eraktan, 1989).

Ülkemizde yapılan çeltik tarımında maalesef böyle plânlı bir üretim ve verimlilik politikası bulunmamaktadır. Verimliliği artırma yönünde yayım faaliyetleri dahil olmak üzere hiçbir çalışma yapılmamaktadır. Ancak üretim artışının sağlanabilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması yönünde birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Tarım Bakanlığınca gerçekleştirilmesi plânlanan “Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi” de bunlardan biridir.

9.1.2.3 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi

Çeltik üretiminin artırılmasına yönelik uygulanan politikalar sınırlıdır. Bunlardan en önemli politika uygulaması olarak, Tarım Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından “Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi” adı altında 1997 yılında başlatılan bir proje göze çarpmaktadır (Anonim, 1996b). Proje 1997-2001 yıllarını kapsamaktadır. Proje ile ilgili bilgiler Çizelge 9.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 9.2 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Doğrultusunda Hedeflenen Amaçlar

Yıllar	Proje Ekim Alanı (ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (ton)
1997	50 000	5 000	250 000
1998	60 000	5 500	330 000
1999	65 000	6 000	390 000
2000	70 000	6 500	455 000
2001	75 000	7 500	562 500

Kaynak : Tarım Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Kayıtları, 1996

Bu projenin amacı, Türkiye’nin çeltik ekim alanlarını 1982-83 yıllarındaki seviyesine çıkarabilmek ve çeltik üretimini arttırmaktır. Proje ile çeltik ekim alanları, 1997 yılındaki seviyesi olan 50 bin hektarlardan yaklaşık % 50 artarak 75 bin hektara çıkacak buna bağlı olarak da çeltik üretimi 250 bin tonlardan 560 bin tonlara çıkacaktır. Ayrıca kullanılan tohumluk kalitesinin artırılması ve etkili tarımsal yayım hizmeti ile de yetiştirme tekniği bakımından üreticilerin eksikliklerinin giderilmesi yoluna gidilecektir.

Projenin toplam yatırım tutarı 45.6 milyar TL’dir. Proje finansmanının Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanması plânlanmaktadır. Proje giderleri olarak en önemli harcama kalemi Yurtiçi Üretimi Teşvik Primi (YİÜTP)’dir. Diğer harcama olarak tohumluk sübvansiyonu gelmektedir. Proje yürütme giderleri de Tarım Bakanlığı tarafından karşılanacaktır. Çizelge 9.3’de projeye ait yatırım tutarı bilgileri verilmiştir.

Çizelge 9.3 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Yatırım Tutarı Bilgileri (milyar TL)

Yıllar	Proje Yürütme Gideri	Tohumluk Sübvansiyonu	Yurtiçi Üretimi Teşvik Primi	Yatırım Tutarı
1997	10	360	5 000	5 370
1998	7	535	6 600	7 142
1999	6	850	7 800	8 656
2000	7	1 500	9 100	10 607
2001	12	2 625	11 200	13 837
Toplam	42	5 870	39 700	45 612

Kaynak : Tarım Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Kayıtları, 1996

Proje kapsamında araştırma hizmetleri de verilecektir. Bu hizmetler Trakya, Karadeniz ve Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlükleri bünyesinde görev alan uzmanlarca yapılacaktır. Bu uzmanlar vasıtasıyla, araştırma kurumları çeltikte karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin yapılan teknik çalışmaları Tarım Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne (TÜGEM) iletileceklerdir.

Proje ile her üç bin hektardan sorumlu proje timleri ; ekim alanlarının belirlenmesi, girdilerin tesbit edilmesi, projeden yararlanacak olan üreticilerin belirlenmesi ve üretimin izlenmesini kontrol edecekler ve yayım hizmetlerinde bulunacaklardır.

Proje ile kaliteli ve iyi vasıflı tohumluk üretim ve tedariki özel ve kamu kuruluşlarınca yıllık programlar dahilinde yapılacaktır. Projede kaliteli ve yüksek verimli tohumluk kullanımını teşvik için % 50 tohum sübvansiyonu uygulanacak, sübvansiyon tutarı T.C Ziraat Bankasınca tohum üreten kuruluşlara ödenecektir. Ayrıca proje alanlarında proje timlerinin kontrolünde üretilen ürünün satın alınmasında *Müdahale Fiyat* sistemi uygulanacaktır. Bakanlar Kurulu ekim öncesi ürünün müdahale fiyatını açıklayacaktır. Alım sezonu süresince yurtdışı fiyatların müdahale fiyatlarının altında olması halinde yurtdışı fiyatlarla müdahale fiyatları arasındaki fark, alım yapan kamu ve özel kuruluşlara T.C Ziraat Bankası şubelerince ödenecektir. Alımlar TMO veya özel firmalarca da yapılırsa yurtdışı müdahale fiyatları geçerli olacaktır.

Projenin 22 ilde uygulanması plânlanmaktadır. Halen yoğun olarak çeltik tarımı yapılan Edirne, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Samsun, Sinop, Çorum, Kastamonu ve Diyarbakır dışında 12 il daha proje kapsamında yer almaktadır. Bu iller ; Adana, Adıyaman, Amasya, Bolu, Çankırı, İçel, İstanbul, Kastamonu, Kırklareli, Mardin, Tokat,

Tekirdağ ve Şanlıurfa'dır. Bu illerin projede yer alma nedeni ekolojik olarak çeltik tarımına uygun ve bir zamanlar yoğun olarak çeltik tarımı yapan iller olmalarıdır.

Projenin bilgi üretim kaynağı olarak Trakya, Karadeniz ve Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlükleri görev alacaklardır.

Proje ile pirinç ithalatının en az seviyeye indirilmesi plânlanmaktadır. Gerekçe olarak da 1995 yılı pirinç ithalatının 299 bin ton olduğu ve bunun karşılığında yaklaşık 110 milyon dolar ödendiği bildirilmektedir. Projenin tamamlanması ile yaklaşık 794 milyon dolar döviz tasarrufu yapılacağı bildirilmektedir. Ayrıca fazladan üretilen çeltikten, devletin (% 5) stopaj geliri de olacaktır. Proje ile plânlanan gelirler Çizelge 9.4'de gösterilmiştir.

Çizelge 9.4 Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi Gelir Kalemleri (Milyar TL)

Yıllar	İthalat İtibari İle Döviz Tasarrufu	Projenin Stopaj Geliri (% 5)	Toplam Gelir
1997	10 900	180	11 080
1998	14 500	390	14 890
1999	16 200	870	17 070
2000	18 300	1 920	20 220
2001	19 500	3 937	23 437
Toplam	79 400	7 297	86 697

Kaynak : Tarım Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Kayıtları, 1996

* 1 \$ = 100 000 TL'den, İthal Pirinç fiyatı ise 452 \$/Ton'dan hesaplanmıştır.

“Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi” olarak Tarım Bakanlığınca hazırlanan projenin gerek amaçları, gerekse üretime ve üreticiye dönük uygulamalarının olması oldukça sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca müdahale fiyatı sayesinde kamu kuruluşları ve özel sektörde yapılan çeltik alımlarının kayıt altına alınması ve böylece kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi proje ile gerçekleştirilmesi plânlanan amaçlar arasındadır.

“Türkiye’de Çeltik’te Uygulanan Üretim, Fiyat ve Pazar Politikalarının Değerlendirilmesi” isimli bu araştırma çerçevesinde yapılan gerek literatür gerekse saha araştırmaları göstermiştir ki, proje ile teorik olarak varsayılan bu uygulamalar için somut

adımlar ne yazık ki 1997 yılı içerisinde atılmamıştır. Proje ile Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanacağı söylenen tohumluk bedelinin % 50'sinin ödenmesi yolunda hiçbir uygulama yapılmamıştır. Ayrıca, Türkiye genelinde tarımı yapılan çeltik üretimini özendirici bir uygulama olduğu anlaşılan “Yurtiçi Üretimi Teşvik Primi” uygulaması için herhangi bir adım atılmamıştır. Bu prim 1997 yılı için 20 000 TL/kg olarak projenin bütçesine konmuştur.

Ayrıca teknik yönden araştırma hizmetlerini yürütecek kurumların ve personelin bu projeden haberi dahi bulunmamaktadır. Araştırma çerçevesinde Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nden de bilgi alınmış, ancak bu kurumda özellikle çeltik konusunda çalışan kimsenin bulunmadığı öğrenilmiştir. Eğer proje ciddi bir şekilde uygulanacaksa, bu hazırlıkların yapılması teknik personel ve teçhizat ihtiyacının biran önce tamamlanması gerekir. Yine araştırma çerçevesinde projede uygulama alanı olarak belirlenen yeni illerden Adana, Amasya, Çankırı, Kırklareli ve Tekirdağ illerindeki Tarım İl Müdürlükleri ile temasa geçilmiş ve bu illerin de söz konusu projeden haberlerinin ve hazırlıklarının olmadığı öğrenilmiştir. Bu illerde proje ile ilgili hiçbir hazırlık yapılmamıştır.

9.2 Fiyat ve Pazar Politikaları

Tarım ürünlerinin arz ve talep dengesinin sağlanması, yurtdışında pazarlanması ve yurtdışına satışı sorunlarına çözüm getirecek önlemler ile belirli fiyatlar doğrultusunda ürüne alım garantisi verilmesi fiyat ve pazar politikaları içinde yer alır.

9.2.1 Fiyat Politikaları

Fiyat politikası ekonomide serbest fiyat oluşumunu etkilemek, fiyat istikrarı sağlayarak üretici ve tüketicileri korumak amacı ile alınan önlemlerin tümüdür.

Uygulamada çoğu kez kısa vadeli olan fiyat politikası, bir yandan çiftçilerin gelirlerini artırmak ve öte yandan tüketicilere normal fiyatlarla gıda maddeleri sağlamak çabasıdadır. Değişik biçimde uygulanmasına karşılık fiyat politikası, bütün ülkelerde tarım politikasının amaçlarına varabilmek için başvurulan en önemli araç durumundadır. Uzun vadeli fiyat politikası, ekonomik istikrar ve çiftçilerle tüketicileri korumada daha etkindir (İnan, 1996).

Çeltik, tahıllar grubuna giren bir bitki olduğu için hükümetler tarafından genellikle fiyat yoluyla desteklenen bitkilerden biridir. Genellikle terimini kullanmamızın nedeni bazı yıllar çeltik alım ve fiyat kararnamesinin çıkarılmayıp, üreticilere belirli bir fiyat ve alım garantisi verilmediğidir. Bunun en büyük nedeni, Türkiye'nin 1980 sonrasında uyguladığı serbest piyasa ekonomisidir. Zaman zaman bu politikalarından sapmalar görölse de bu yıllardan sonra görev başına gelen hükümetlerin tamamı serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Tarımsal ürünlerdeki fiyat artışlarını durdurabilmek amacıyla, ucuz fiyatlı ürün ithal ederek iç piyasa fiyatlarını düşürmek, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak hükümetlerin en çok uyguladığı yöntemlerden birisi olmuştur. Buna göre yurtiçinde üretilen ürünlere verilen garanti fiyatlar, genel olarak enflasyonun altında kalmış, önemli girdilerin fiyat artışları da ürünlerin satış fiyatları üzerinde gerçekleşmiştir.

Çeltik fiyatları Tarım Bakanlığı tarafından Bakanlar Kurulu'na teklif edilmekte, alımlar ise TMO tarafından yapılmaktadır. TMO devlet adına yaptığı destekleme alımlarında çeltiğe dane uzunluğuna göre değişik fiyat uygulamaktadır. Belirlenen fiyatlarda çeltiğin üretim maliyetleri, iç ve dış piyasalardaki çeltik fiyatları dikkate alınmaktadır. Genel olarak Bakanlar Kurulu Kararı ile Haziran aylarında hububat fiyatları belirlenirken *çeltik fiyatlarını belirlemeye Tarım Bakanlığı yetkilidir* ifadesi eklenir.

Örneğin 1996/97 döneminde "1996/97 Dönemi Hububat Ürünü Destekleme Alımı ve Satımı Hakkında Karar" ile 19.6.1997 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan buğday, arpa, çavdar, yulaf ve mısır fiyatları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiş, çeltik fiyatlarını tespit etmek için ise Tarım bakanlığı yetkili kılınmıştır. Tüm tahıllar gibi çeltik alımlarından da TMO zarara uğrarsa bu zarar *Hazinece* karşılanır ifadesi de bu gazetede yayınlanmıştır.

Çeltik'te belirlenen fiyatlar genellikle diğer ürünlerde belirlenenler gibi üreticileri pek memnun etmemektedir. Yapılan saha araştırması sonucunda elde edilen bulgulardan bu sonuca varılmıştır. Bu sonuçları test edebilmek için çeltik ürünüde maliyete etkisi en fazla olan girdilerden, A.Sülfat gübresinin çiftçiye satış fiyatları ile motorin fiyatlarının 1980-1996 yılları arasında TMO tarafından çeltiğe verilen fiyatlarla karşılaştırılması yapılmıştır. TMO tarafından verilen fiyatlar genel olarak özel firmalarca da belirleyici olduğu için piyasa fiyatlarına dikkat edilmemiştir. Çeltik fiyatları genel olarak uzun, orta ve kısa olarak belirlenmesine rağmen ülkemizde en çok uzun daneli çeşitlerin tarımı yapıldığından uzun daneli çeşitlerin fiyatları hesaplamalarda dikkate alınmıştır.

Çizelge 9.5'de 1980 yılından 1996 yılına kadar TMO tarafından çeltiğe verilen fiyatlar, reel fiyatlar kullanılarak gösterilmiştir. Reel fiyat kullanılmasının nedeni gerçek anlamda artışları görebilmek içindir. Reel fiyatları hesaplayabilmek için GSMH deflatörü kullanılmıştır. Bilindiği gibi GSMH deflatörü ekonomideki gerçek fiyat artışlarını gösteren, cari fiyatları reel fiyatlara çevirmeye yarayan ve yılda bir defa DİE tarafından açıklanan bir endekstir.

Çizelge 9.5 : 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik (TL/kg), Motorin (TL/lt) ve Gübrenin (TL/kg) Cari ve Reel Fiyatları

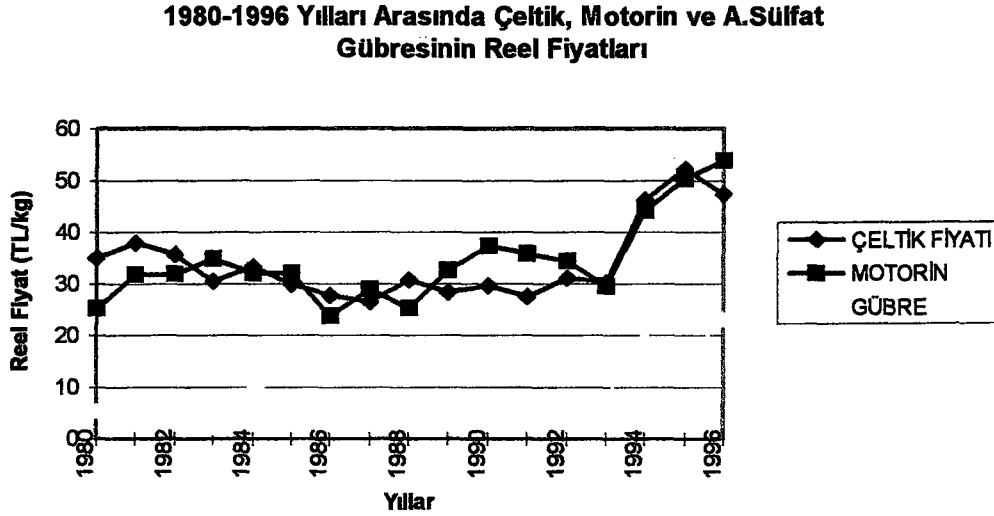
Yıllar	GSMH deflatörü	ÇELTİK FİYATI		MOTORİN		GÜBRE	
		Cari Fiyat	Reel Fiyat	Cari Fiyat	Reel Fiyat	Cari Fiyat	Reel Fiyat
1980	100	35	35	25.3	25.3	5.50	5.50
1981	142.4	54	37.9	45.1	31.7	5.50	3.86
1982	182.6	65	35.6	58	31.8	5.50	3.01
1983	230.3	70	30.4	79.9	34.7	5.50	2.39
1984	344.1	115	33.4	109.9	31.9	36.5	10.6
1985	521.5	155	29.7	166.4	31.9	37.0	7.10
1986	702.0	195	27.8	166.4	23.7	44.0	6.30
1987	945.1	250	26.5	273	28.9	69.0	7.30
1988	1 628.5	500	30.7	412.6	25.3	94.0	5.77
1989	2 834.0	1 000	28.3	920.8	32.5	142.0	5.01
1990	4 391.5	1 300	29.6	1 634.8	37.2	170.0	3.87
1991	6 904.1	1 900	27.5	2 472	35.8	460.0	6.67
1992	11 288.2	3 500	31.0	3 870	34.3	460.0	4.08
1993	18 185.2	5 500	30.2	5 348	29.4	1 442.0	7.93
1994	28 114.4	*13 000	46.2	12 370	44.0	5 645.0	20.0
1995	51 730.6	27 000	52.1	26 000	50.3	7 900.0	15.3
1996	93 011.6	44 000	47.3	50 000	53.8	21 500.0	23.1

Kaynak : DPT 1997 Yılı Programı, TÜPRAŞ, Tarım Kredi Tekirdağ Bölge Md. ve TMO kayıtları ile Capital Dergisinin Temmuz 1994 sayısından hazırlanmıştır.

* 1994 yılında TMO fiyat açıklamadığından serbest piyasadaki çeltik fiyatları dikkate alınmıştır.

1980-1996 yılları arasındaki cari fiyatlar incelendiğinde, ülkemizde kronik olarak yaşanan enflasyondan dolayı ürün fiyatları ile birlikte tarımsal girdilerin fiyatları da sürekli artış göstermiştir. Bu artış özellikle motorinde (1980'e göre 2 kat) ve gübrede (1980'e göre 4 kat) en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Çeltik fiyatlarında da artış görülmele birlikte bu artış motorin ve gübrenin gerisinde kalmıştır.

Grafik 6 : 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik, Motorin ve Gübrenin Reel Fiyatları (TL/kg)

1994 yılından sonra gerek reel çeltik fiyatlarının gerekse motorin ve reel gübre fiyatlarının oldukça arttığı görülmektedir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle enflasyonun yıllık % 115 gerçekleşmesi, bunun önemli nedenlerinden biridir. Ancak dikkat edilirse motorin ile gübre, çeltik fiyatından çok daha fazla artmıştır.

9.2.2 Pazar Politikaları

Pirinç, bünyesinde içerdiği besin maddeleri yönünden önemli bir gıda maddesi olduğu halde tüketimi yetersizdir. Öte yandan 7.bölümde Türkiye'deki pirinç arz ve talep dengesini gösteren Çizelge 7.2'den de anlaşılacağı üzere, pirinç tüketimi hızla artmaktadır. 1980 yılında 3.2 kg olan tüketim 1995 yılında 7.5 kg'a çıkmıştır. Tüketimin artışı nüfusumuzun artış hızından fazladır. Bunun nedenlerinden biri de her yıl artan ithalat olabilir. Çünkü 1980'li yıllardan önce uygulanan ekonomi politikaları döviz darboğazı nedeniyle ithalat sınırlamaları getirmekteydi. Bu durum pirinç için de geçerliydi. 1980'li yıllardan önce ve 1980'li yılların ilk yarısında pirinç ithalatımız 20 bin tonlar civarındaydı. O yıllardaki ithalat TMO tarafından yapılmaktaydı. İthalatın arttığı yıllarla birlikte pirinç tüketimimiz de artmıştır. 1990 yılındaki pirinç ithalatı 191 bin ton'a çıkmış bunun sonucu olarak pirinç tüketimi 1980'e göre yaklaşık 2 kat artarak 5.7 kg'a çıkmıştır. 1995 yılının ithalatı 307 bin ton'a çıkınca pirinç tüketimi de 7.5 kg'a çıkmıştır.

İthalatın çok az yapıldığı yıllarda pirinç yerine ikame edilebilen bulgur, makarna gibi ürünlerin tüketildiği söylenebilirse de ülkemizdeki pirinç tüketiminin nüfus artışı ile birlikte arttığı açıkça ifade edilebilir.

Pirinç tüketiminin bu denli yükseldiği bir ülkede üretimi teşvik politikalarının gündeme getirilmesi gerekir. Çeltik üretiminin kısa bir sürede artırılması destekleme alım ve fiyat politikaları ile mümkün olabilir. Ancak çeltik su içinde yetişen bir bitki olduğu su kaynaklarının çeltik sulamasına uygun bir şekilde üreticilere tahsis edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bunlarla beraber girdi ve teknoloji kullanımı ile ilgili uygulamalar ve tarımsal yayım faaliyetleri birlikte sürdürülmelidir. Kısacası üretim artışının sağlanabilmesi için yoğun politikalar uygulanmalıdır. Üretim artışı tüm ürünlerde istenen bir durum olmayabilir. Ancak çeltik gibi birim alandan elde edilen verimi dünya ortalamasının üzerinde olan ve yerli üretim pirincin ithal pirince göre tüketicilerce daha çok tercih edilmesi bu konuda uygulanan politikaların gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Nitekim bu araştırmanın 10.bölümünde yer alan tüketicilerden elde edilen sonuçlar yerli pirincin ithal pirince göre daha çok tercih edildiği yönündedir. Çeltik üreticileri de daha fazla çeltik tarımı yapmak istemektedirler. Üretici ve tüketicinin beraberce istediği bir ürünün teşvik edilmesi yönündeki politikalar da devletçe oluşturulmalıdır.

9.3 Çeltik Üretimini Sınırlayan Unsurlar

Türkiye’de çeltik üretimini sınırlayan etmenleri genel olarak yasal sınırlamalar, ekolojik sınırlamalar, fiyat politikaları ve ithalat politikaları pazarlama ve örgütlenme sorunları olmak üzere beş grupta toplamak mümkündür.

9.3.1 Yasal Sınırlamalar

Çeltik üretiminde yasal sınırlama olarak çeltik ekim kanunu gösterilebilir. Çeltik ekim kanunu çeltik ekiminde üreticilerce uyulması gereken konuları belirlemiştir. Bu kanuna göre üretici, çeltik ekimine karar verdiği andan itibaren birçok bürokratik işlemlerle ve yükümlülüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bürokratik işlemleri üç grupta toplayabiliriz.

1. Üretici, önce çeltik komisyonu başkanlığına dilekçe verecektir. Bu dilekçede aşağıdaki bilgileri vermekle yükümlüdür. Çeltiği nerede ekeceği, mevkii ve sınırları,

yerleşim yerine olan mesafesi, suyun nereden alınacağı ve ne ile getirileceği, suyun kime ait olduğu, boşaltma kanallarının nereden geçeceği ve nereye döküleceği, tarlanın kime ait olduğu, çeltik tarlasında daimi olarak çalışacak usta, sucu sayıları, ekilecek tohumun çeşidi gibi.

2. Diğer bir bürokratik işlem olarak, tüm yetkiyi çeltik komisyonu başkanlığına verdiği dair üretici tarafından imzalanan "taahhütname" yer almaktadır.

3. Dilekçe ve taahhütnameden sonra çeltik üreticisi çeltiğine "ruhsat" almak zorundadır.

Çeltik ekim kanununda, yerleşim yerlerine yakın olan alanlarda sıtma hastalığı tehlikesinden dolayı çeltik ekimine izin verilmemektedir. Ülkemizde çeltik tarımı yapılan alanlarda sıtmanın daha çok görüldüğüne dair bilgiler yoktur, aksine çeltik tarımı hiç yapılmayan bazı yörelerde (Şanlıurfa gibi) sıtma daha çok görülmektedir.

Dünyada birçok ülkede çeltik tarımı ülkemizden daha yoğun yapılmaktadır. Sıtmanın nedeni olarak çeltik tarımı ve üreticisini görmek, sıtma mücadelesi için üreticilerden harçlar alıp birçok formaliteyi yerine getirmelerini istemek çeltik üretimimizi olumsuz yönde etkilemektedir (Beşer, 1997). Kaldı ki Sağlık Bakanlığı, yurdumuzun pek çok yerinde sıtma mücadelesi yapmaktadır ve bunun için de çeltik ekim kanununa bağlı olarak bir çalışma yürütmemektedir.

Su dağıtımında kooperatiflerin etkin rol oynayamaması, başka bir yasal sınırlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeltik tarımı yapılan bölgelerde sulama kooperatiflerinin kurulması teşvik edilerek etkin olmalarının sağlanması gerekmektedir. Ülkemizde çeltik tarımı yapılan bölgelerden sadece Trakya bölgesinde sulama kooperatifleri faaliyet göstermektedirler. Bu bölgedeki sulama kooperatifleri, kooperatif adına çalıştırdığı işçi ve ustalar sayesinde su dağıtımını daha etkin bir şekilde yapabilmekte ve çeltikteki işçilik masrafları azalmaktadır. Diğer bölgelerimizde de bu tip kooperatiflerin kurulması yönünde yapılacak teşvikler çeltik üretimini olumlu yönde etkileyebilecektir.

9.3.2 Ekolojik Sınırlamalar

Ekolojik sınırlamalar olarak ; çeltiğin yetiştirilmesi için gerekli olan iklim istekleri, toprak özellikleri, sulama suyu olanaklarının yetersizliği sayılabilir.

Çeltik 45° kuzey ve 35° Güney enlemleri arasında yetiştirilmektedir. Ülkemiz iklim özellikleri bakımından değişik bölgelere ayrıldığından her bölgede çeltik yetiştirme zamanı ve yetiştirilen çeltik çeşitleri de farklı olmaktadır. Çeltik günlük ortalama sıcaklığı 20-23° olan yerlerde yetişir. Vejetasyon süresi boyunca 3500-4000°'lik sıcaklık toplamı ister. Vejetasyon süresi erkenci çeşitlerde 120 gün, orta olumlu çeşitlerde 121-150 gün ve geç çeşitlerde ise 150 günden fazladır. Bu nedenlerden dolayı yukarıda sayılan iklim isteklerinin karşılanamadığı yerlerde çeltik tarımında istenilen verim sağlanamaz.

Çeltik, toprak istekleri bakımından pek seçici değildir ve besin maddelerince zengin, derin ve tınlı topraklarda daha iyi verim sağlamaktadır. Kumlu topraklarda fazla miktarda su kaybı ortaya çıktığından ve bu topraklar besin maddelerince fakir olduğundan çeltik tarımı için elverişli değildirler. Yine de bazı bölgelerimizde örneğin Çorum ilinin Osmancık ve Kargı ilçelerinde kumlu topraklarda sulama suyunun bol olmasından ötürü çeltik tarımı yapılmakta olup besin madde ihtiyaçları fazla gübreleme ile karşılanmaktadır. Bu durum araştırmanın 10.bölümü olan "Üretici Düzeyindeki Bulgular" bölümünde de görülebileceği aşırı gübre kullanımı sonucunu meydana getirmektedir.

Çeltikte ekolojik sınırlayıcı etmenlerin en önemlisi sulama suyudur. Çeltik bitkisi su içinde çimlenebilen ve suda erimiş halde bulunan oksijenden kökleri vasıtasıyla yararlanabilen bir bitkidir. Genelde suda yetişen bir bitki olduğu halde, tükettiği su miktarı diğer tahıl cinslerinden çok fazla değildir. Çeltik yetiştirilen yerlerde tüketilen su miktarının fazla olma nedenleri, bitkinin topraktan besin maddelerini alabilmesi için köklerinin bol su içinde bulunması yani toprağın devamlı olarak suyla doymuş olması gereğidir. Bu esnada bir kısım su ise topraktan sızma ve buharlaşma ile kaybolmaktadır. Bu durumun sonucu olarak çeltik tarımında kullanılan su miktarı fazladır. Sulama süresi 120-130 gün arasında değişmektedir. Birim alanda kullanılan su miktarı, 2000-2500 ton/da arasında değişmektedir (Sarıoğlu, 1994).

Yeterli sulama suyunun olmadığı yerlerde çeltik tarımı yapılamaz. Çeltik tarımında kullanılan sulama suyunun kaynakları, nehirler, barajlar, göletler ve artezyenlerdir. Dolayısıyla çeltik tarımı da yukarıda sayılan su kaynaklarının yakınında yapılmaktadır. Yurdumuzun tüm bölgelerinde yeterli sulama suyu sağlanamadığı için çeltik tarımı belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ancak önümüzdeki yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesinin de

devreye girmesiyle birlikte sulama olanaklarının artmasından ötürü çeltik ekim alanları da genişleyebilecektir.

9.3.3 Özendirici Olmayan Fiyat Politikaları

Çeltik üretimini sınırlayan etmenlerden bir diğeri de uygulanan fiyat politikalarıdır. Çeltik, çoğu yıllar devlet tarafından garanti (taban) fiyat uygulanarak satın alınan bir ürün olmuştur. Çeltik alımları için Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO) görevlendirilir. TMO her yıl hükümetin tespit ettiği fiyatlardan destekleme alımları yapar. TMO'nun uygulamakta olduğu alım ve satım politikaları çeltik ve pirinç fiyatlarının düzenlenmesinde rol oynamaktadır. Pirinçte fiyat oluşumu arzın kontrollü bir şekilde oluşmasından ortaya çıkmaktadır. Bu safhada TMO pazara yaptığı satış ile pirinç fiyatlarını düzenlemektedir.

Devlet tarafından belirlenen fiyatlar, üretimi teşvik edici cazip fiyatlar değildir. Genellikle üretim maliyetlerine yakın fiyatlar belirlendiğinden çeltik üretimi istenilen seviyelere ulaşmamaktadır. Çizelge 9.6 ve Grafik 7'de da 1980-1996 yılları arasındaki çeltik maliyetleri ile çeltik fiyatları arasındaki ilişkiler gösterilmiştir.

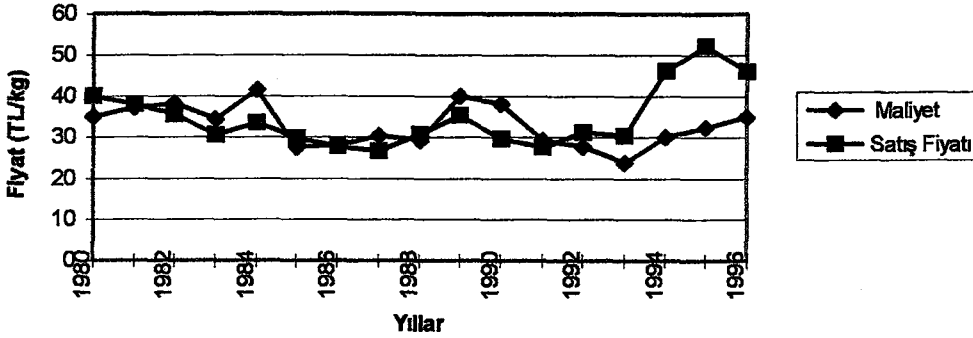
Çizelge 9.6 1980-1996 Yılları Arasında Çeltik Maliyetleri ve Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	Maliyet Fiyatı	Satış Fiyatı	% Fark
1980	40	35	- 14
1981	53	54	+ 2
1982	70	65	- 8
1983	79	70	- 13
1984	143	115	-28
1985	144	155	- 8
1986	196	195	-
1987	285	250	- 14
1988	478	500	+ 4.5
1989	1 136	1 000	- 13.5
1990	1 675	1 300	- 28
1991	2 035	1 900	- 8
1992	3 141	3 500	+ 11.5
1993	4 362	5 500	+ 26
1994	8 454	*13 000	+ 53.7
1995	16 834	27 000	+ 60.5
1996	32 591	43 000	+ 32

Kaynak :1980-1996 Yılları arası Kırklareli Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü kayıtları

Grafik 7 : 1980-1996 Yılları Arası Çeltik Maliyetleri ve Satış Fiyatlarının Karşılaştırılması

1980-1996 Yılları Arası Çeltik Maliyetleri ve Satış Fiyatlarının Karşılaştırılması

Çizelge 9.6 ve Grafik 7 incelendiğinde çeltiğe verilen fiyatların 1992 yılına kadar maliyetlerin altında olduğu görülmektedir. 1992 yılından başlayarak, satış fiyatları maliyet fiyatlarının üzerine çıkmıştır. Grafik 7'nin daha iyi anlaşılabilmesi için reel fiyatlar kullanılmıştır.

Çeltik ekim alanlarının 1993 yılından başlayarak 40 bin hektarlardan 50 bin hektarlara kadar çıkmasının bir nedeni, fiyatların maliyetlere göre daha fazla artması olabilir. Yalnız bu yıllar arasında sadece 1994 yılı istisna olarak kabul edilebilir. Bu yıl özellikle Trakya bölgesinde yaşanan yoğun kuraklık çeltik tarımını etkilemiştir. O yıl Bulgaristan ile aramızda su sorunu doğmuş ve Bulgar hükümetinin suyu geç de olsa bırakmasıyla kuraklık sorunu bir ölçüde önlenmiş, ancak yaklaşık 4 bin hektar alan hasat edilmeden tarlada bırakılmıştır.

Çeltik su içerisinde yetişen ve tarımı oldukça zor koşullarda gerçekleştirilen bir bitki olduğu için üreticiler için riskli bir bitkidir. Hatta, Edirne İpsala yöresindeki üreticiler çeltik tarımı için "Çeltik bir kumardır" deyimini kullanmaktadırlar. Bu üreticilerle yapılan görüşmelerde, çeltik tarımından bazı yıllar çok iyi gelir elde ettikleri bazı yıllar ise ürünlerini yok pahasına satabildikleri öğrenilmiştir.

9.3.4 İthalat Politikaları

Tarımsal ürünlerdeki fiyat artışlarını durdurabilmek amacıyla ucuz fiyatlı ürün ithal ederek iç piyasa fiyatlarını düşürmek, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak

hükümetlerin en çok uyguladığı yöntemlerden birisi olmuştur. O yıllarda peynir ithali ile başlayan uygulamalar yaygınlaşarak tüm tarım ürünlerinin yurtiçi üretimlerini etkilemiştir.

Yine o yıllarda büyük miktarlarda ABD Calrose çeşidi pirinç ithalatı ile, Türkiye gündemine ithal pirinç girmiştir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren pirinç ithalatı 20 bin tonlardan günümüzde 300 bin tonlara ulaşmıştır. İthalat halen artarak devam etmektedir.

1980'li yıllardan sonra tam olarak olmasa da, serbest piyasa ekonomisi kurallarını kabul eden ve uygulayan ülkemizde, artık korumacı politikaların uygulanması olanaksız görülmektedir. Zaten dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda da serbest piyasa ekonomisini uygulayan politikalar yaygınlaşmaktadır. Serbest ticaret kurallarının uygulanması için 125 ülkenin imzaladığı GATT anlaşması da yürürlüğe girmiştir. Ancak dünya ülkelerinin büyük bir kısmı tamamen serbest rekabet politikalarını kendi üreticilerine uygulamayarak, üreticileri koruyucu politikalar izlerler. Bunun nedeni sosyal adaletin ve üretimin devamlılığının sağlanması içindir. Ülke ihtiyacını karşılamayan ürünü ürettikleri için üreticiler mağdur durumda kalmamalıdır.

Ülkemizde maalesef, çeltiğin hasat döneminde ithalatın yasaklanacağı ve üreticilerin gelirlerini arttıracakları bir zamanda yurtdışından getirilen çeltik ve pirinçler iç piyasadaki fiyatların düşmesine neden olmakta ve üreticileri zor durumda bırakmaktadır. Bu durum, 1996 yılının Kasım ayında Karadeniz bölgesinde tesbit edilmiştir. Özellikle anılan zamanda Terme, Bafra ve Osmaniye'deki çeltik fabrikaları Rusya'dan getirilen çeltiği işlemeye başlayarak üreticinin ürettiği çeltiği satın almamaya veya değerinin oldukça altında fiyatlar teklif ederek almaya çalışmışlardır. TMO tarafından 42 bin TL olarak belirlenen ancak alımlarına henüz başlamadığı için üreticilerin acil ihtiyaçlarını karşılamak için tüccarları seçtiği bu dönemde bölgede tarımı yapılan orta daneli çeltik için, çeltik fabrikaları 35 bin TL fiyat teklif etmişlerdir.

İthalat, ülkemizdeki pirinç ihtiyacının karşılanması için kısa vadede gereklidir. Hatta ülkemizdeki kurulu çeltik fabrikalarının kapasite kullanım oranlarının artırılması için pirinç ithalatı yerine çeltik ithalatı için teşvikler de yapılabilir. Ancak orta ve uzun vadede mutlaka üretimi artırıcı politikaların uygulanması gereklidir. Ayrıca çeltik hasat ayları olan Ekim-Kasım aylarında fon konarak ithalatın cazibesinin önüne geçilebilir. Üreticilerde ürünlerini rahatlıkla pazarlama olanaklarına kavuşabilirler.

9.3.5 Pazarlama ve Örgütlenme Sorunları

Türkiye’de çeltiğin pazarlanmasında da sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunları pazarlama ve örgütlenme sorunları olmak üzere 2 grupta inceleyebiliriz.

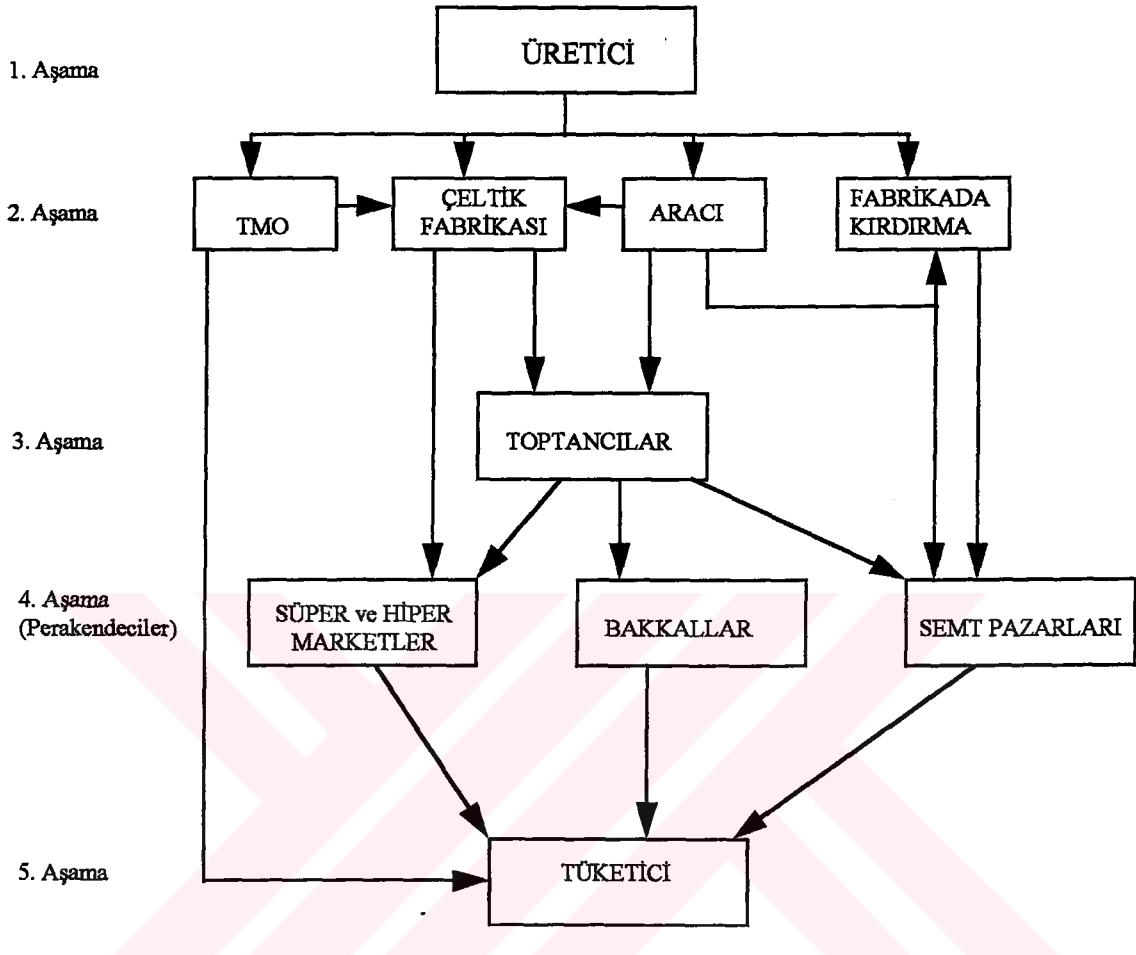
9.3.5.1 Pazarlama Sorunları

Türkiye genelinde çeltik, genelde hasattan sonra bir süre kurutularak üreticiler tarafından 50 kg’lık çuvalara doldurularak çeltik fabrikalarına aracılara ve TMO’ye satılır. Bu satışlarda randıman esasına göre çeltiğe fiyat ödenir. Çeltikte ortalama randıman % 60-65 arasında değişmektedir.

Çeltikte pazara hazırlama sırasında bir takım kayıplar meydana gelmektedir. Kurutmadan sonra ürünün çuvala doldurulması, ambara taşınması, depolanması ve ambarda bekleme sırasında oluşan ürün kaybının % 1.5 olduğu belirtilmektedir (Işık ve Oktay, 1979).

TMO satın aldığı ürünü bazı çeltik fabrikaları ile anlaşarak fason olarak kırılarak pirinç haline getirip iç piyasaya satar. Aracılar ise ürünü bir süre bekletip daha sonra çeltik fabrikalarına satabildiği gibi, bazı bölgelerde özellikle Karadeniz bölgesinde olduğu gibi çeltik fabrikalarına ücretini ödeyip kırılarak kendileri pazarlama yoluna gidebilirler. Çeltik fabrikaları da üreticilerden satın aldıkları çeltikleri kırarak pirinç haline getirir. Daha sonra genellikle İstanbul Rami’de bulunan toptancılara satar. Buradan da yurt genelindeki toptancı ve perakendecilere dağılır. Bazı fabrikaların adı geçen yerde kendi pazarlama merkezleri de bulunmaktadır. Şekil 1’de çeltiğin yurtiçi pazarlaması gösterilmektedir.

Şekil 1 : Türkiye’de Pirincin Pazarlama Aşamaları

Kalite, çeltik pazarlamasında en önemli kriterlerden birisidir. Kaliteli ürün de ancak standardizasyonla sağlanabilir. Ancak ülkemizin tüm bölgelerinde üretilen çeltikler aynı standartta değildir. Bu durumdan toptancılar ve dolayısıyla tüketiciler etkilenmekte ve standart ürün tercih etmektedirler. Toptancılar ve tüketiciler pirinç satın alırken pirincin dış görünümüne önem vermektedirler. Genel olarak taneleri aynı irilikte olan, kırıklı ve kırmızı renkli tane bulundurmeyen pirinçler tercih edilmektedir.

İthal pirinçlerin ülkemizde tutulmasının en önemli nedenlerinden biri fiyatının düşüklüğü ise, ikinci neden de ülkemizde standart ürün üretilmemesindedir. Çünkü üreticiler, hasattan sonra nemli olan ürünü kurutmakta zorluk çekmekte kurutma makinalarının olmamasından dolayı ilkel yöntemlerle kurutmaya çalışmaktadırlar. Bu

durum da pirinçte kırık dane miktarını artırmaktadır. Çeltik fabrikalarında, ürünü standart hale getirip, kırık daneleri ayırabilmek için gerekli makineler bulunmamaktadır. Fotösel makinası denilen kırık danelerin ışık yardımıyla belirlendiği makineler ülkemizdeki çeltik fabrikalarının çoğunluğunda bulunmamaktadır. Bu makineler oldukça pahalı oldukları için (1996 yılı fiyatı 55 bin sterlin) fabrikalar bu makineleri satın alamamaktadırlar.

Çeltik, pirinç haline geldikten sonra tüketicilere genellikle 1, 2 ve 5 kg'lık ambalajlar halinde ulaşmaktadır. Ancak şehir ve semt pazarlarında bazen açıkta da satılabilmektedir. Ambalajlama ile ürün daha iyi muhafaza edilmekte, taşınması kolaylaşmakta, ürünün temiz kalması sağlanmakta ve iyi bir görünüm arz etmektedir.

Pirinç pazarlanmasında en önemli sorunlardan birisi de TSE standartlarına uyulmamasıdır. Üreticilerce fabrikalara satılan çeltiklerin kırılıp pirinç haline geldikten sonra özellikle bazı çeşitlerin (Baldo ve Rocca) birbirleriyle karıştırılarak pazarlandığı yapılan araştırmalar sonucu çeşitli üreticiler ve fabrika sahiplerinden öğrenilmiştir. Bu işlemi yani pirinçleri karıştırmanın en büyük nedeni maliyeti düşürmek içindir. Düşük fiyatla satın alınan çeşitle yüksek fiyat satın alınan çeşit karıştırılıp piyasaya yüksek fiyatlı çeşitmiş gibi satılmaktadır. Bu konudaki en önemli sorun Gönen pirincinde yaşanmaktadır. Gönen'de yaklaşık 22 bin dekar alanda çeltik tarımı yapılmakta ve dekardan ortalama 800 kg olmak üzere toplam 18 bin ton çeltik elde edilmektedir. Bu çeltiğin % 5'i tohumluk için ayrılıp geri kalan çeltikten ortalama % 60 pirinç elde edildiği varsayılırsa yaklaşık 10 bin ton Gönen pirinci yurtiçi piyasalarda satılmaktadır. Gönen pirinci de başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere ülkemizin tüm şehirlerinde satılmaktadır. Türkiye'de 1995 yılında tüketime 473 bin ton pirincin ayrıldığı gözönüne alınırsa, Gönen'den elde edilen bu 10 bin ton pirincin ancak bu miktarın % 2'sine karşılık gelebileceği anlaşılmaktadır. Ancak yılın 12 ayı raflarda Gönen pirincini bulmak mümkündür. Bu durum bir tezat oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde üretimi yapılan çeltiğin etkin bir şekilde pazarlanabilmesi için ürünün düzenli bir şekilde toplanması, ileri teknoloji ile işlenmesi ve dağıtımının iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir.

9.3.5.2 Örgütlenme Sorunları

Ülkelerin tarım kesimine farklı yaklaşımları bazen de tarımda örgütlenmenin düzeyi ve bunların politik bir baskı grubu oluşturmadaki etkinlikleri ile ilgilidir. Günümüzde tarımın ileri derecede örgütlendiği gelişmiş ülkelerde, üreticiler içinde buldukları yaşam koşullarını ilgilendiren kararlar konusunda genellikle etkili olabilmektedirler (Ören, 1994). Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler sınıfına giren ülkelerde ise tarımsal kooperatifçilik hareketi, halen istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kooperatiflerin başarısızlığına neden olan pek çok faktör vardır. Bunlar yetersiz yönetim, işletme sermayesi ve iş hacmi gibi ekonomik nedenler olabileceği gibi, yasalar, eğitimsizlik, dürüst olmayan yöneticiler, gönüllü çözümler, ideolojik ve politik düşüncelere kayma gibi nedenler de olabilir (İnan, 1994). Bu konuda çeltik üreticileri daha şanssızdır.

Çeltik üreticileri, pamuk, ayçiçeği, şekerpancarı, fındık ve çay üreticileri gibi bir kooperatif örgütlenmesi altında biraraya gelememişlerdir. Bu nedenle üreticiler, girdi temini ve pazarlama gibi konularda, sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Eğer bir kooperatif çatısı altında toplanmış olsalar, pazarlık güçleri artacak ve ürünlerini daha yüksek fiyatlardan satabileceklerdir.

Üreticilerin yenilikleri izleyebilmeleri, dayanışmaları, üretim ve pazarlamada daha güçlü bir konuma erişmeleri, haklarını koruyabilmeleri, kooperatifler ve birliklerinin bir çatı altında örgütlenmeleri ile sağlanabilir. Bunu desteklemek ve özendirmek için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Hatta devletin tarım kesimine yönelik kimi yardımlarından yararlanma hakkı, çiftçilerin örgütlenmesi koşuluna bağlanabilir.

9.4 AB Ülkeleri ve Diğer Ülkelerdeki Çeltik ve Pirinç Politikaları

9.4.1 AB Tarım Politikaları

Tarım, AB politikasında özel yeri olan ve AB ülkelerinin ortak bütçelerinde en önemli paya sahip olan bir sektör konumundadır. Bu amaçla AB ülkeleri, 1962 yılından beri başarıyla uyguladıkları Ortak Tarım Politikası, (Common Agricultural Policy) sayesinde başta temel gıda maddeleri olmak üzere, birçok üründe kendine yeterli durumun da üzerine çıkmıştır.

AB ülkelerinin ortak bütçelerinin yarısından çoğu, uzun yıllardan beri tarım sektörünün amaçlarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu amaçları iki

grupta toplamak mümkündür. Birincisi, halkın gıda ihtiyaçlarını karşılayanın hükümetlerin başta gelen amacı olmasıdır. Bu ise tarımsal üretimde büyük ölçüde kendine yeterli olmayı gerektirir. İkincisi tarım kesiminin üretim özellikleriyle ilgilidir. Tarımsal üretim, iklim, hava, toprak gibi çok az denetim altına alınabilen faktörlerin etkisi altındadır. Bu da fiyat esnekliği düşük olan tarım ürünlerinde ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde büyük dalgalanmalara yol açar. Çiftçinin toprağını terketmesini önlemek ona dengeli bir gelir sağlamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında, izlenen tarımsal politikalar ; gelir, istihdam ve yapısal uyum ile nüfus politikası gibi fonksiyonlara hizmet eder (Seyidoğlu, 1996).

Bu çerçevede Avrupa Birliği bir yandan tarımsal ürünlerin verim ve üretimini arttırırken öte yandan bir çok fiyat ve pazar garantilerini içeren“Ortak Piyasa Düzenleri”ni uygulamaya koymuştur. Bu düzenler AB tarımında hayati önemi olan vazgeçilmez unsurlardır. Çünkü ürünlerin gereği gibi pazarlanamaması, çiftçi gelirlerini olumsuz bir şekilde etkileyerek, köyden kente olan göçe yeşil ışık yakmaktadır. Bu denli önemli olan bir sektörde ürün fiyatlarının belirlenmesinin dalgalı piyasa koşullarına bırakılması özellikle sanayileşmiş ülkelerce benimsenmediğinden, fiyatların hükümetlerce saptanması yoluna gidilmiştir (Karabağlı ve Alpkent, 1996).

Genel olarak 4 tip piyasa düzeni vardır. Bunlar ;

1. Müdahale (destekleme) fiyatları ve stoklama (depolama) yardımları
2. Ürünlere ek yardım
3. Götürü (doğrudan) yardım
4. Dış ülkelere karşı koruma yardımları

1. Müdahale (destekleme) fiyatları ve stoklama (depolama) yardımları

Müdahale fiyatları ve stoklama yardımları AB ülkelerindeki tarımsal ürünlerin (çeltik dahil) yaklaşık % 70'i için geçerlidir. Bu düzende birbirinden bağımsız olmayan, *hedef, müdahale* ve üçüncü ülkelere karşı *sınırdaki koruyucu* fiyat olmak üzere 3 tip fiyat vardır. *Hedef (target) fiyatlar*, Topluluk çiftçilerinin eline geçmesine karar verilen genelde dünya fiyatlarının da üzerinde, sosyal yönü olan ve her yıl yeniden belirlenen fiyatlardır. Bu fiyatlar, topluluk içinde, verimi en düşük düzeydeki üreticilerin maliyetini yansıtır. AB ülkelerinde çeltik fiyatları hedef fiyatlara göre belirlenir. AB çeltik üreticileri için

hedeflenen pazar fiyatı demek olan hedef fiyat uygulaması GATT anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 1995'den itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

Çeltik fiyatları 1983/84 döneminde 523.16 ECU/ton, 1990/91 döneminde 546.88 ECU/ton ve 1993/94 döneminde 530.60 ECU/ton olarak belirlenmiştir. Anılan dönemlerde AB ve dünya çeltik fiyatları, \$/ECU paritesine dikkat edilerek \$ cinsinden, Çizelge 9.7 ve Grafik 8'de karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmayı daha kolay yapabilmek için ABD çeltiği baz alınmıştır.

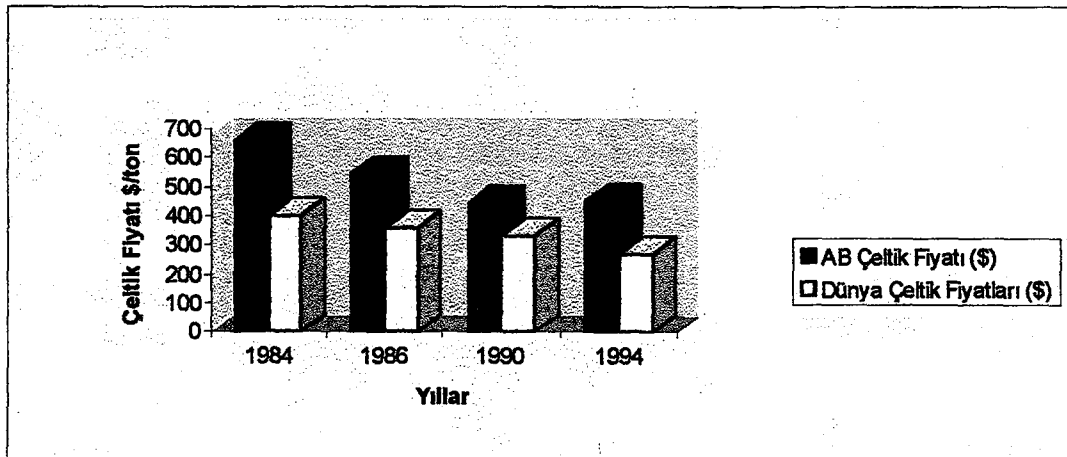
Çizelge 9.7 1983-1994 Yılları Arası AB ve Dünya Çeltik Fiyatlarının Değişimi

Yıllar	AB Çeltik Fiyatı ECU/ton	\$/ECU Paritesi	AB Çeltik Fiyatı (\$)	Dünya Çeltik Fiyatları (\$)	Fark
1983/84	523.16	1.26	659.2	402	% 64
1985/86	539.49	1.01	544.9	361	% 51
1990/91	546.88	0.81	442.9	332	% 32
1993/94	530.60	0.85	451.0	272	% 66

Kaynak : World Rice Statistics, 1993-94" IRRI, 1995 ve Karabağlı ve Alpkent'in MPM 573 no'lu yayınından derlenmiştir.

Çizelge 9.7 ve Grafik 8'den de anlaşılacağı üzere AB çeltik fiyatları, dünya çeltik fiyatlarının yıllara göre % 30 ila 60'ı üzerinde belirlenir. Bundaki en önemli neden AB ülkelerinin çeltik üretiminin kendine yeterli olmaması ve üçüncü ülkelere ithalat yapmasıdır.

Grafik 8 :1983-1994 Yılları AB ve Dünya Çeltik Fiyatlarının \$ Cinsinden Karşılaştırılması

AB, arz ve talep dalgalanmalarından üreticilerin etkilenmemesi için, Ortak Piyasa Düzeni kapsamındaki ürünleri *müdahale fiyatları (intervention prices)* ile korumakta ve piyasadaki gelişmeleri izlemektedir. Böylece piyasa fiyatının müdahale fiyatının altına düşmesi halinde, ilgili kamu kuruluşlarınca müdahale yoluyla satın alınarak depolanan bu ürünler, ihtiyaç durumunda tekrar satışa sunulmakta veya başka şekilde değerlendirilmektedir. Görülüyor ki müdahale sistemi topluluk üreticilerine, ürünlerinin karşılığında asgari bir fiyat (piyasa fiyatlarının daha yüksek olmadığı durumlarda) ve buna bağlı olarak da yeterli bir gelir garantisi sağlar.

Düşük dünya fiyatları karşısında topluluğun yüksek destekleme fiyatlarını ve tarımsal üretimi korumak için *eşik fiyat (threshold price)* denilen, ayrıca belirlenmiş fiyatlar vardır. Bunlar ithal edilen tarımsal malların topluluğa girmesine izin verilen en düşük fiyatlardır. Topluluğun fiyatları, destekleme politikaları gereği dünya fiyatlarının üzerinde olduğundan, ithal malların topluluk pazarına akın ederek AB çiftçisini zarara uğratmasını önlemek için, ithal fiyatlarını eşik fiyatlar düzeyine çıkartan, değişken oranlı bir vergi (telafi edici vergi) konmaktadır. Bu vergiye prelevman (variable levy) denilmektedir. GATT'ın Uruguay görüşmeleri sonucunda, değişken nitelikli vergiler tarifeye dönüştürülerek sabitlendiğinden, eşik fiyat da yürürlükten kaldırılmıştır (DTM, 1996).

2. Ürünlere ek yardım

Bazı ürünlerde üretim artışını teşvik etmek amacıyla doğrudan ödemeler yapılmaktadır. Büyük bir bölümü "üretim yardımı" adı altında verilen bu yardımlar, uygulanan alanlarda belli bir iyileşme ve denge sağlaması halinde, ya tümten kaldırılmakta veya yıllar itibariyle sınırlanmaktadır.

Ek yardımlar toplam tarım ürünlerinin % 2.5'ini kapsamaktadır. Ek yardım yapılan ürünler kolza, ayçiçeği, pamuk, bezelye ve bakladır (TZOB, 1997).

3. Götürü yardım

AB üreticilerinin çok küçük bir bölümünün yararlandığı keten, kenevir, şerbetçiotu, ipekböceği ve tohumluklar gibi, özelliği olan ürünlere hektar başına ya da üretilen miktara göre götürü yardımlar yapılmaktadır.

4. Dış ülkelere karşı koruma yardımları

Bu uygulamalar, iç üretimi korumak ve dolayısıyla çiftçinin gelir düzeyinin düşmesini önlemek için, üçüncü ülkelerden ürünlerin daha ucuz fiyatlarla ithal edilmesine karşı bir korunma mekanizmasının oluşturulmasını içermektedir. Dış ülkelere karşı yapılan koruma yardımları yapılan ürünlere çeltik ve pirinç de dahildir. Üçüncü ülkelere düşük fiyatlı çeltik ve pirinçlerin topluluğa girmemesi için değişken oranlı vergiler (prelevmanlar) konulmuştur.

Üretilen ürünlere fiyat ve pazar garantisi sağlayan Ortak Piyasa Düzeni, AB ülkelerinin ihtiyacının üzerinde olan ürünler için de ihracatçılara *geri ödemeler (export restitution)* yapılmaktadır. Bu ödeme yüksek topluluk fiyatı ile düşük dünya fiyatı arasındaki farkı karşılamaya yarayan bir tür ihracat sübvansiyonudur. Topluluğun yüksek maliyetli tarım ürünlerinin dünya piyasalarında satışı ancak bu şekilde gerçekleşebilmektedir.

AB ülkelerindeki tarımsal destekleme sisteminin finansmanı, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan (FEOGA) karşılanmaktadır. Fonun garanti bölümü, minimum fiyat garantilerinin ve ihracat sübvansiyonlarının maliyetini karşılamakta olup kaynakların en büyük bölümünü tüketmektedir. Yönlendirme bölümü ise tarımdaki yapısal gelişmeler için fon sağlar. 1970'den önce fonun finansmanı üye ülkelerin doğrudan katkıları ile karşılanıyordu, bu tarihten sonra fon, topluluk genel bütçesinin bir bölümü durumuna getirilmiştir (Seyidoğlu, 1996).

Topluluk ayrıca kendi üreticilerini korumak üzere bir kısım tarım ürünlerinde ithalat takvimleri ve referans fiyatları belirlemiştir. Birincisinde, kendi ürünlerinin yetiştiği mevsimlerde bu malların ithalinden alınan vergiler yükseltilmekte, diğerinde de GATT anlaşmasının izin verdiği belirli bir fiyatın altında ithalata izin verilmemektedir.

9.4.1.2 AB Pirinç Politikalarının Özellikleri

AB ülkelerinde tahıl alanı yaklaşık 33 milyon hektardır. Toplam tahıl ekilişinin yaklaşık % 1.1'i çeltiğe ayrılmıştır (FAO, 1995). AB ülkelerinde en fazla çeltik ekimi yapan ülke İtalya'dır. Daha sonra İspanya, Fransa, Yunanistan ve Portekiz gelmektedir. Çizelge 9.8'de AB'de belli başlı çeltik tarımı yapan ülkelerin ekiliş, üretim ve verim miktarları gösterilmektedir.

Çizelge 9.8 AB Ülkelerindeki Çeltik Ekiliş (ha), Üretim (ton) ve Verim (kg/da) Miktarları (1995)

Ülke	Ekiliş Alanı	Üretim Miktarı	Verim
İtalya	231 000	1 284 000	555.1
İspanya	55 000	327 000	600.7
Fransa	25 000	126 000	498.4
Yunanistan	25 000	202 000	811.2
Portekiz	22 000	119 000	540.9

Kaynak : FAO Production Yearbook 1995 Vol : 48 s.71

Çizelge 9.8'den de anlaşılacağı gibi Avrupa Birliğini oluşturan 15 üye ülkeden ancak 5'inde çeltik tarımı yapılmaktadır. Diğer ülkelerde ya hiç çeltik tarımı yapılmamakta ya da çok az yapılmaktadır. AB ülkelerinde dekardan elde edilen verim dünya çeltik verim ortalamasının oldukça üzerindedir.

AB ülkelerinin çeltik üretimi kendine yeterli değildir. Çeltik ve ondan elde edilen pirinçte kendine yeterlilik oranı yaklaşık % 70'ler civarındadır. Bu yüzden özellikle üçüncü ülkelerden ithalat yapılmaktadır. AB ülkelerinde pirinç tüketimi kişi başına yaklaşık 4-5 kg/yıl civarındadır. Belçika, Danimarka, Almanya ve İrlanda kişi başına en az (2 kg/yıl) pirinç tüketen ülkeler olmasına karşın, Portekiz kişi başına en fazla (15 kg/yıl) pirinç tüketen ülkedir (Karabağlı ve Alpkent, 1996).

AB ülkelerindeki pirinç politikaları temel olarak 1418/76 sayılı yönetmelikle yürütülür (Cap, Monitor, 1995). Bu düzenlemeden sonra birçok düzenleme çıkmasına rağmen bu düzenleme temel olarak değişmemiş, sadece birkaç yeni düzenleme ve değişikliğe uğramıştır.

Pirinç rejimi kısa, orta ve uzun daneli çeltiklerle bu çeltiklerin işlenmesi ile meydana gelen pirinçleri ve yan ürünleri de kapsadığı gibi, AB ülkelerindeki çeltik işleyen fabrika sahiplerini üçüncü ülkelerin rekabetlerinden korumayı amaçlar.

Çeltik ve pirinç fiyatları en büyük üretim merkezi olan İtalya'nın Vercelli'deki pirinç piyasalarında belirlenir. Serbest piyasadaki fiyatlar buradaki fiyatların altına düşerse, çiftçilerin zor durumda kalmamaları için kanunlar uyarınca aradaki fiyat farkının Avrupa Birliği tarafından karşılanması gerekmektedir. Ayrıca tüm ürünün de satınalma garantisi

bulunmaktadır. AB'deki çeltik ve pirinç pazarlaması tüm yıl boyunca sürmektedir. Pazarlama yılının başlangıcı 1 Eylül'dür.

GATT anlaşması gereği 1 Temmuz 1995'den itibaren uygulamadan kaldırılan hedef (target price) ve müdahale fiyatları (intervention prices) yerine GATT anlaşmasının izin verdiği maksimum gümrük vergisi oranında *ithal referans fiyatı* denilen bir sistem uygulanmaktadır.

9.4.1.3 Türkiye'nin AB Tarımı ve Pirinç Politikalarına Uyumu

Türkiye, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzaladığı Ankara Antlaşması ile başlayan ekonomik ve politik olarak Avrupa ile bütünleşme sürecinde bir çok olaylar yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Türkiye'nin nihai hedefi, AB ülkelerinin kendi arasında kurduğu ekonomik ve siyasi bütünlüğe katılmaktır. AB ülkeleri, Türkiye'nin topluluğa tam üyeliğini, kendilerinde uygulanan politikalara Türkiye'nin de uyması gerektiğini ön koşul olarak sürekli dile getirmektedirler.

Türkiye'de tarım politikalarının genel özellikleri incelendiğinde, tutarsız ve günlük politikalar izlendiği göze çarpmaktadır. Türkiye'de tarımın desteklemesi sadece tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyon miktarlarının azaltılması veya artırılması ile tarımsal ürünlerin bazılarının destekleme kapsamına alınıp bazılarının çıkarılması ve özellikle politikacılara göre değişen uygulamalar şeklinde değiştiği bilinen bir gerçektir. Hiçbir tarım ürününün üretiminde ciddi ve plânlı bir çalışma yapılmamaktadır. Yine de Türkiye'de her geçen yıl tarımın altyapısı önemli ölçüde oluşmaktadır. Kendine yeterlilik çoğu ürünlerde sağlanmıştır. Ancak gelir düzeyi yüksek, yardım ve destekleme olanağı geniş olan, bölgesel kalkınmayı ve dolayısıyla çiftiyi yerinde tutmayı amaç edinen, örgütlü bir topluluğa ve onun OTP'na nasıl ve ne zaman uyum sağlayacağını söylemenin kolay olmadığını vurgulamak gerekir.

Türkiye ekonomisi OTP'na uyum sürecinde önemli sorunlarla karşılaşacaktır. Özellikle finansman gücü gözönünde bulundurulduğunda, Türk tarımının OTP'na uyum sağlayabilmesi bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler şunlardır ;

- AB'nin kendine yeterli olmadığı ve üretim fazlasının da bulunmadığı, aynı zamanda ihracat açısından potansiyel vaad eden ürünlerle 3. ülkelerce talep edilmesi olası

görülen ürünlerin (Ortak Piyasa Düzenlerine tabi olanlar) ilk aşamada OTP kapsamına alınması uygun olacaktır.

- Türkiye, Ortaklık Konseyi'nin vereceği karar ve belirleyeceği süre içinde Ortak Piyasa Düzeni uygulamalarına yaklaşım sağlamak için öncelikli ürünlerle, fiyat ve destekleme koşullarını aşamalı olarak saptamak durumundadır. Özellikle üretimi artırma ve çeltik üreticilerini koruma yönünde plânlanan "Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi" biran önce hayata geçirilmelidir.

- OTP kapsamına alınacak bitkisel ve hayvansal ürünlerle ilgili pazarlama organizasyonlarının (üretici kooperatifleri ve birlikleri, tarım satış kooperatifleri, KİT kuruluşları vb.) yeniden yapılanma ile dağınıklıktan kurtarılarak ülkesel ve bölgesel anlamda hem üretici hem de tüketiciyi temsil edecek hale getirilmesi OTP'na uyumu ve gerekli altyapının oluşturulmasını da kolaylaştıracaktır.

- Kapsama alınacak ürünler, çeltik gibi gelişmiş bir sanayi altyapısına sahip olmalıdır. Araştırmanın 10.bölümü olan "çeltik fabrikalarından elde edilen bulgular" bölümünde de görülebileceği gibi Türkiye genelindeki çeltik fabrikaları hammadde yetersizliğinden dolayı % 25-30 gibi çok düşük kapasitelerle çalışmaktadır.

- Seçilecek ürünler, bitki ve hayvan sağlığı, standardizasyon, kalite vb.açılardan rekabet edebilecek düzeyde olmalıdır.

- Daha sonraki geçişleri güçleştirici özelliği nedeniyle, sorun yaratması varsayılan ürünler ilk aşamada OTP'na uyum kapsamına alınmamalıdır.

9.4.2 Diğer Ülkelerdeki Çeltik ve Pirinç Politikaları

Dünyadaki çeltik politikalarını belirleyen ülkeler çeltik üretiminin ağırlıklı olarak yapıldığı Güneydoğu Asya ülkeleridir. Bu ülkelerde çeltiğin işlenmiş hali olan pirinç halkın temel gıda maddesi niteliğindedir.

Bu ülkelerden dünyadaki en fazla çeltik üretimine sahip olan Çin'de nüfus fazla olduğu için üretilen çeltikler daha çok iç tüketimde kullanılmaktadır.

Çin'den sonra en büyük üretime sahip olan Hindistan aynı zamanda ihracatçı bir ülkedir. Dünya çeltik üretiminde 1996 yılı verilerine göre 3.sırada yer alan Endonezya ise aynı zamanda en önemli ithalatçılardan birisidir. Bunun en büyük nedeni pirince dayalı beslenmeyi benimsemeleridir (USDA, 1997).

Dünya çeltik üretiminde 1996 yılı verilerine göre 7.sırada yer alan Japonların da temel gıda maddesi pirinç olmasına ve dekara maliyetlerinin yüksek olmasına rağmen, 1995 yılına kadar ithalatçı olmamaları, uyguladıkları ekonomi politikası gereğidir. GATT anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte Japonya iç pazarlarını ithalata açmak zorunda kalmıştır.

Dünyadaki çeltik ve pirinç politikalarını en çok belirleyen ülkelerden birisi, dünya çeltik üretiminin % 2'sini üreten ABD'dir. Kişi başına 2 kg'lık pirinç tüketimi olan ABD düşük maliyetlerle ürettiği çeltiğin büyük bir kısmını ihraç etmektedir. Bu yüzden dünya pirinç fiyatlarını da etkilemektedir. ABD pirincinin dünya piyasalarında tutulmasının nedeni bu ülkedeki ekolojik koşullardan kaynaklanmaktadır. ABD pirinci bünyesinde düşük oranda nem içerdiğinden depolamaya son derece dayanıklıdır. Türkiye'de de bu nedenle ithalatı tercih edilmektedir. Çünkü Türkiye'de üretilen pirinçlerde özellikle yaz aylarında depolama sorunları olabilmektedir.

10. SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI

“Türkiye’de Çeltikte Uygulanan Üretim, Fiyat ve Pazar Politikası Uygulamalarının Değerlendirilmesi” isimli bu araştırma, çeltik üreticileri, çeltik fabrikaları, pirinç toptancıları ve ithalatçıları ile pirinç tüketicilerini içine alan kapsam yönünden oldukça geniş bir araştırmadır.

10.1 Üreticilerden Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Türkiye’nin çeltik tarımı yapılan bölgelerindeki üreticilerin ayrı ayrı olarak inceleneceği bu bölümde, üreticilerden anket yoluyla toplanan bulgular çeşitli konu başlıklarında değerlendirilmiştir. Çeltik tarımı yapılan bölgeler ; Trakya, Güney Marmara, Karadeniz ve Güneydoğu olarak verilmiştir. 1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik ekilişinin % 91.3’ünün çeltik üretiminin ise % 92.7’sinin yapıldığı bu bölgelerden elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de yapılan çeltik tarımı hakkında yorumlar yapabilmemiz mümkün olabilecektir.

Bu bölümde, Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan üreticilerin ; tarımsal girdi, işgücü, tarım tekniği kullanım durumları ile pazarlama, kooperatifçilik, fiyat ve alım politikaları ile diğer konular hakkındaki düşünceleri çeşitli konu başlıklarında toplanmıştır.

10.1.1 Tarımsal Girdi Kullanımı

10.1.1.1 Tohumluk Kullanımı

Çeltik üreticileri genel olarak yurtiçinde üretilen tohumluk çeşitlerini kullanmaktadırlar. Çeltik tohumu Güneydoğu hariç, tüm bölgelerde dekara 18-20 kg hesabı ile kullanılmakta, bu bölgede ise dekara 12-13 kg olarak kullanılmaktadır. Bölgelere göre kullanılan tohumluk çeşitleri Çizelge 10.1’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.1’den de anlaşılacağı gibi Trakya ve G.Marmara bölgelerinde en çok Baldo ve Rocca çeşidi tohumluk kullanılırken, Karadeniz bölgesinde Rıbe, Krasnodarsky ve Rocca çeşidi tohumluk kullanılmaktadır. Güneydoğu’da ise daha çok yöresel çeşitler (Ruto, Karacadağ, Akçeltik vb.) kullanılmaktadır. Türkiye genelinde ise Baldo çeşidi tohumluğun kullanımı ilk sırada gelmekte onu % 32.3 ile Rocca çeşidi tohumluk izlemektedir.

Çizelge 10.1 Bölgelere Göre Kullanılan Çeltik Tohumu Çeşitleri (%)

Bölgeler	KULLANILAN TOHURLUK ÇEŞİTLERİ							Toplam
	Baldo	Rocca	Ribe	Krasnodarsky	Veneria	Serhat-92	Diğer	
Trakya	62.4	37.6	-	-	-	-	-	100.0
G.Marmara	89.0	11.0	-	-	-	-	-	100.0
Karadeniz	4.0	24.7	28.4	27.7	-	10.2	5.0	100.0
Güneydoğu	-	-	-	-	-	-	100.0	100.0
Genel	38.5	32.3	9.2	10.0	2.3	4.6	3.1	100.0

Tüm bölgelerde farklı cinslerde tohumlukların kullanılmasının nedeni, pazar talebindendir. Örneğin Trakya ve Güney Marmara'da yetiştirilen çeşitlerden Baldo ve Rocca daha çok Marmara, Ege ve İç Anadolu illerindeki pirinç talebini karşılarken, Karadeniz'de yetiştirilen Ribe ve Krasnodarsky çeşitleri daha çok bölgesel pazarlar ile Doğu ve Güneydoğu pazarlarındaki talebi karşılamaktadırlar. Güneydoğu'da yetiştirilen yöresel çeşitler ise bu bölgedeki talebi karşılamaktadırlar.

10.1.1.2 Tohumluk Yenileme

Çeltik büyük oranda kendine döllen bir bitki olduğu için üreticilerin her yıl tohumluklarını yenilemelerine gerek yoktur. Aynı tarladan elde edilen çeltik bir sonraki yıl tekrar tohumluk olarak kullanılabilir. Ancak sürekli aynı tohumluğun kullanımı neticesinde ilerleyen yıllarda verim düşüklüğü görülebilmektedir. Bunun için üreticilerin mümkün olduğu oranda yeni tohumluk kullanmaları birim alandan alınan verimi de yükseltecektir. Bölgelere göre tohumluk yenileme oranları Çizelge 10.2'de verilmiştir.

Çizelge 10.2 Bölgelere Göre Tohumluk Yenileme Oranları (%)

Bölgeler	1 yıl	2 yıl	3 yıl	4 yıl	5 yıl ve +	Ortalama	Toplam
Trakya	8.8	56.1	26.3	7.0	1.8	2.4 yıl	100.0
G.Marmara	-	7.7	30.8	38.5	23.0	3.1 yıl	100.0
Karadeniz	14.0	40.0	34.0	10.0	2.0	2.5 yıl	100.0
Güneydoğu	-	12.5	37.5	25.0	25.0	3.6 yıl	100.0
Genel	~ 2.6 yıl						

Bölgelere göre tohumluk yenileme yılı oranları incelendiği zaman ortalama 2.6 yıl'da bir kullanılan tohumluğun yenilendiği anlaşılmaktadır. Bu iyi bir süre sayılsa da üreticilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, yenilenen tohumluğun istenilen teknik özelliklere sahip, orjinal, anaç veya sertifikalı düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı üreticiler, kendi aralarında anlaşarak birbirlerinin tohumluklarını kendi aralarında değiştirmek suretiyle yenileme yaptıklarını da belirtmişlerdir.

10.1.1.3 Tohumluk Temin Edilen Yerler

Türkiye'deki çeltik tarımının önemli konularından biri de nitelikli tohumluğun bulunabilmesidir. Üreticilerle yapılan görüşmelerde, istenilen zamanda istenilen tohumluğun bulunamadığı anlaşılmıştır. Türkiye bölgesindeki çeltik üreticilerinin % 64.6'sı istediği tohumluğu bulamamaktan yakınmaktadır. Çizelge 10.3'te bölgelere göre çeltik tohumluğu temin edilen yerler görülmektedir.

Çizelge 10.3 Bölgelere Göre Tohumluk Temin Edilen Yerler (%)

Bölgeler	T.Kredi	T.Araştırma	Tüccar	T.İl Md.	Kendimden	Komşudan	Toplam
Trakya	14.3	25.0	5.4	-	44.6	10.7	100.0
G.Marmara	-	-	14.2	-	48.9	36.9	100.0
Karadeniz	-	3.9	15.6	7.8	56.9	15.7	100.0
Güneydoğu	-	-	28.6	-	71.4	-	100.0
Genel	6.3	12.3	11.0	3.9	49.6	16.9	100.0

Tohumluk dağıtımında görev alan kuruluşların üretebildiği tohumluklar yeterli olmadığından üreticiler, Çizelge 10.3'de de görüldüğü gibi daha çok kendi ürünlerinden elde ettikleri veya birbirilerinden temin ettikleri tohumlukları kullanmaktadırlar.

Tohumluk ıslahının yanında dağıtım konusunda da faaliyet gösteren Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü üreticilere, 50'şer kg'lık çuvallar halinde tohumluk dağıtımını yapmaktadır. Genelde bu tohumlukları satın alan üreticinin ertesi yıl elde ettiği ürün diğer üreticilerce de tohum olarak tercih edilmektedir.

1996 yılı verilerine göre Türkiye çeltik tarımının yaklaşık % 40'ının yapıldığı Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nde maalesef çeltik tohumluğu üretim ve ıslah çalışmaları yapılmamaktadır.

10.1.1.4 Kimyevi Gübre Temin Edilen Yerler

Çeltik'te üretim artışı sağlayan girdilerden biri olan kimyevi gübrelerin bölgelere göre temin edilme yerleri Çizelge 10.4'de gösterilmiştir.

Çizelge 10.4 Türkiye'de Çeltikte Kullanılan Gübrelerin Temin Edildiği Kuruluşlar (%)

Bölgeler	Tarım Kredi	Özel Firmalar	Tarım Satış	Toplam
Trakya	62.5	37.5	-	100.0
G.Marmara	64.3	35.7	-	100.0
Karadeniz	62.2	30.3	7.5	100.0
Güneydoğu	22.2	77.8	-	100.0
Genel	59.8	36.2	4.0	100.0

Çizelge 10.4'de görüldüğü gibi Güneydoğu bölgesi haricinde, çeltik üreticilerinin en fazla gübre temin ettikleri kuruluş Tarım Kredi Kooperatifleridir. Bunun en büyük nedeni Tarım Kredi Kooperatiflerinin genelde kredili olarak gübre satışı yapmalarıdır. Özel gübre firmalarında % 30-35 değişen oranlarda gübre dağıtımında söz sahibidirler.

10.1.1.5 Kimyevi Gübre Alımlarında Finansman Durumu

Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan üreticilerin kimyevi gübre satın almak için finansman temin etme kaynakları Çizelge 10.5'de gösterilmiştir.

Çizelge 10.5 Kimyevi Gübre Alımlarında Finansman Kaynakları (%)

Bölgeler	Kredili	Peşin	Toplam
Trakya	68.1	31.9	100.0
G.Marmara	71.4	28.6	100.0
Karadeniz	75.5	24.5	100.0
Güneydoğu	75.4	24.6	100.0
Genel	71.2	22.8	100.0

Türkiye tarımının önemli problemlerinden biri olan finansman yetersizliği, çeltik üreticilerinin de sorunlarındandır. Tüm bölgelerde kredili gübre kullanımı (% 71.2) peşin alımlara (22.8) göre daha fazladır.

10.1.1.6 Kimyevi Gübre Kullanım Durumu

Kimyevi gübrelerin birim alandan alınan verimi arttırdıkları bilinen bir durumdur. Ancak fazla gübre kullanımı da alınan verimi düşürebildiği, gibi ek bir maliyet de getirmektedir. Ayrıca fazla gübre kullanımı çevre kirliliği de yaratmaktadır (Tok, 1992). Bölgelere göre gübre kullanımında nitel ve nicel açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Karadeniz bölgesinde daha çok DAP, Üre ve Kompoze gübreler kullanılırken, G.Marmara'da ise daha çok kompoze (20.20.0 ve 15.15.15) ve A.Nitrat gübreleri kullanılmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da ise gübresiz çeltik tarımı yapanlar çoğunlukta olup dekara gübre kullanımı 10 ila 30 kg arasında değişmektedir. Trakya'da ise genelde A.Sülfat ve A.Nitrat gübreleri kullanılmaktadır.

Çeltik üreticilerine "Toprak tahilili yapıyor musunuz?" şeklinde yöneltilen soruya tüm bölgelerdeki üreticilerin % 88.5 gibi büyük bir çoğunluğu "Hayır" yanıtını vermiştir. Bu da çeltiğe uygulanacak gübrenin bilinçsizce kullanımının bir göstergesidir.

Türkiye'de yapılan çeltik tarımında genel olarak aşırı gübre kullanımının olduğu uzmanlarca söylenmektedir. Bu konu ile ilgili olarak araştırma kapsamında çeltik üreticilerine "Dekara hangi gübreden ne kadar kullanıyorsunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve alınan yanıtlar anket formlarına işlenmiştir. Bu konuyu tarım tekniği yönünden daha iyi açıklayabilmek için Türkiye genelinde çeltikte kullanılan ve uzmanlarca tavsiye edilen gübreleri etkili madde bazında açıklamak daha doğru olacaktır. Çeltikte, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü (Beşer ve ark., 1997) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından (Ülgen ve Yurtsever, 1995) yapılan gübre denemelerinde verim ve kalite açısından kullanılması önerilen gübre dozları etkili madde bazında Çizelge 10.6'da "önerilen" olarak gösterilmiştir. Önerilen dozlar ile anket sonuçlarına göre üreticilerce "kullanılan" gübre miktarları etkili madde cinsinden Çizelge 10.6'da verilmiştir.

Çizelge 10.6 Bölgelere Göre Kimyevi Gübre Kullanımı (Etkili Madde (kg) Cinsinden)

Bölgeler	N		P		K	
	Önerilen	Kullanılan	Önerilen	Kullanılan	Önerilen	Kullanılan
Trakya	16-18	31.3	6-8	10.6	-	4.2
G.Marmara	16-18	20.2	6-8	3.5	-	2.8
Karadeniz	16-18	32.9	8-10	18.7	-	-
Güneydoğu	14-16	3.9	7-9	0.9	-	-
Genel	16-18	29.1	6-10	12.5	-	3.9

Kaynak : Önerilen gübre dozları, "Türkiye Gübre ve Gübreleme Rehberi, 1995" bilgilerinden derlenmiştir.

Bölgelere göre gübre kullanımının etkili madde bazında oldukça farklı olduğu Çizelge 10.6 incelendiğinde görülmektedir. Uzmanlarca önerilen gübre miktarları ile Türkiye'deki çeltik üreticilerince kullanılan gübre miktarları arasında oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Güneydoğu hariç tüm bölgelerde aşırı azot (N) kullanımı bulunmaktadır. Güney Marmara'da yapılan gübreleme ise fosforca fakirdir. Ayrıca Trakya ve Güney Marmara'da ise toprağa ihtiyacı olmadığı halde fazladan potasyum (K) verilmektedir.

Çeltikte azotlu gübrenin fazla kullanılması özellikle Trakya bölgesinde "üst vurma" denilen olayı meydana getirmektedir. Çeltiğin gelişmesini yavaşlatmak ve ekonomik bir verim alabilmek amacıyla bitkilerin üst kısmından, bir kısmını kesmektedirler. Bu işlemden sonra, tekrar bitkilerin gelişmesini sağlamak üzere, azotlu gübreleme yapılmaktadır (Sürek, 1996). Böylece, biçim ve tekrar gübreleme işlemi için fazladan maliyet ortaya çıkmaktadır. Yüksek dozda azotlu gübre kullanmak, aynı zamanda yatmayı, hastalık ve zararlıların gelişmesini kolaylaştırarak, elde edilen ürünün miktarı ve kalitesini düşürmektedir. Azotun yüksek dozda kullanımı çevre kirliliğine de sebep olmaktadır.

Çeltikte yapılan yanlış gübreleme hem ürünün kalitesine, hem birim alandan alınan verimin düşmesine neden olmaktadır. En önemlisi de üreticiye ekonomik yönden maliyet getirmekte dolayısıyla üretici gelirini düşürmektedir. Ayrıca ülke ekonomisini ve çevreyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

10.1.1.7 Zirai İlaç Temin Edilen Yerler

Diğer bitkilerde olduğu gibi çeltik bitkisinde de gelişimi olumsuz yönde etkileyen yabancı otlar, kimyasal maddeler içeren zirai ilaçların kullanılmasını gerektirmektedir. Türkiye’de çeltik tarımı yapılan bölgelere göre zirai ilaç temin edilen yerler Çizelge 10.7’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.7 Türkiye’de Çeltikte Kullanılan Zirai İlaçların Temin Edildiği Kuruluşlar (%)

Bölgeler	Tarım Kredi	Özel Firmalar	Ziraat Odası	Toplam
Trakya	35.7	49.0	15.3	100.0
G.Marmara	40.0	50.0	10.0	100.0
Karadeniz	50.0	50.4	-	100.0
Güneydoğu	Zirai İlaç Kullanımı Yok.			
Genel	43.4	48.4	8.2	100.0

Türkiye’de çeltik tarımı yapılan tüm bölgelerde (Güneydoğu hariç) zirai ilaç kullanılmaktadır. Zirai ilaç kullanımında özel firmaların payı % 50’ler civarındadır. Ziraat Odaları sadece Trakya ve Güney Marmara bölgelerinde çeltiğe zirai ilaç temin etmekte Karadeniz bölgesinde ise ilaç temininde bulunmamaktadır. Tüm bölgelerde olduğu için tarım kredi kooperatifleri zirai ilaç temininde de pazarda etkin bir konumdadırlar.

10.1.1.8 Zirai İlaç Alımlarında Finansman Durumu

Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan üreticilerin zirai ilaç satın almak için finansman temin etme kaynakları Çizelge 10.8’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.8 Zirai İlaç Alımlarında Finansman Kaynakları (%)

Bölgeler	Kredili	Peşin	Toplam
Trakya	65.0	35.0	100.0
G.Marmara	61.8	38.2	100.0
Karadeniz	55.5	44.5	100.0
Güneydoğu	Zirai İlaç Kullanımı Yok.		
Genel	62.2	37.8	100.0

Kimyevi gübrelerde olduğu gibi zirai ilaçların temin edilmesinde kredili satışlara başvurulmaktadır. Tüm bölgelerde kredili zirai ilaç kullanımı peşin alımlara göre daha fazladır.

10.1.1.9 Zirai İlaç Kullanımı

Türkiye genelinde yapılan çeltik tarımında, tavsiye edilen zirai ilaç dozlarının çok üzerinde yabancı ot ilacı kullanıldığı tesbit edilmiştir. İhtiyaçtan fazla kullanılan zirai ilaçlar çevre kirliliği yanında ekonomik yönden maliyetlerin artmasına ve üretici gelirinin azalmasına neden olmaktadır.

Çeltikte kullanılan ve ticari olarak satışı yapılan pek çok zirai ilaç bulunmakla birlikte etkili madde cinsinden üç grup zirai ilaç kullanılmaktadır. Bunlar ;

- *Molinate* içeren ilaçlar (Orlate, Ordram, Agro-Dram),
- *Thiobencarb* içeren ilaçlar (Saturn),
- *Propanil* içeren ilaçlar (Kem-Ray, Surcopur, Hepanil, Agropor)'dır.

Etkili madde cinsinden önerilen zirai ilaç dozları ile kullanılan ilaç dozları arasındaki değişimi görebilmek amacıyla Çizelge 10.9 düzenlenmiştir.

Çizelge 10.9 Bölgelere Göre Zirai İlaç Kullanımı (Etkili Madde (cc) Cinsinden)

Bölgeler	Molinate		Thiobencarb		Propanil	
	Önerilen	Kullanılan	Önerilen	Kullanılan	Önerilen	Kullanılan
Trakya	500	950	500-800	700	900-1545	1785
G.Marmara	500	968	500-800	Kullanılmıyor	900-1545	1367
Karadeniz	500	597	500-800	550	900-1545	1596
Güneydoğu	500	Kullanılmıyor	500-800	Kullanılmıyor	900-1545	Kullanılmıyor
Genel	500	802	500-800	628	900-1545	1656

Kaynak :Önerilen ilaç dozları, Yücer, M.M, 1995“Zirai Mücadele İlaçları”(Tarım İlaçları Sanayici, İthalatçı ve Temsilcileri (TİSİT) Derneği yayınından hazırlanmıştır.

Çizelge 10.9 incelendiğinde önerilen zirai ilaç dozları ile kullanılan zirai ilaç dozları arasında büyük farklılıkların olduğu görülmektedir. Sadece Thobencarb etkili maddeli ilaçların kullanımına tam olarak uyulmaktadır. Molinate etkili madde içerikli ilaçların kullanımında bölgelere göre büyük farklılıklar bulunmaktadır. Propanil etkili maddeli ilaçlarda da (G.Marmara hariç) kullanım fazlalığı bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da ise zirai ilaç kullanımı bulunmamaktadır.

Önerilen dozların üzerinde gerçekleşen zirai ilaç uygulamaları hem ekonomik açıdan ek bir külfet getirerek üretici gelirini azaltmakta, hem de çevre kirliliği yaratmaktadır. Ayrıca, önerilen dozların üzerinde ilaç kullanımını önleyebilmek için üreticilere, uzmanlarca daha fazla tarımsal bilgi verilmelidir.

10.1.1.10 Kredi İhtiyacı

Çeltik yetiştirme diğer bitkilere göre oldukça zahmetli ve masraflıdır. Çeltiğin tarımına başladıktan sonra hasada kadar; arazi hazırlamadan, girdi ve işgücü teminine, dikim ve bakım işlerine kadar çeşitli masraflar yapılmaktadır. Bu araştırma ile, çeltik üreticilerinin, bu masrafları nakit olarak karşılayacak güce sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye genelinde çeltik üreticilerinin % 88.6'sı kredi kullandıklarını ve kredi ihtiyaçlarının bulunduğunu belirtmişlerdir. Üreticilerin % 92.4'ü ise uygulamadaki kredilerin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Çizelge 10.10'da çeltik üreticilerinin krediye ihtiyaç duydukları dönemler gösterilmiştir.

Çizelge 10.10 Çeltikte Krediye İhtiyaç Duyulan Dönemler (%) -

Bölgeler	Girdi Temininde	Çeltik Tarımına Başlarken	Hasatta	Fikri Yok	Toplam
Trakya	65.6	25.3	5.4	3.7	100.0
G.Marmara	71.4	28.6	-	-	100.0
Karadeniz	77.6	12.2	-	10.2	100.0
Güneydoğu	25.0	-	75.0	-	100.0
Genel	59.1	24.9	12.1	3.9	

Çizelge 10.10'dan da anlaşılacağı gibi çeltik üreticileri en çok girdi satın alırken krediye ihtiyaç duymaktadır. Kullanılan girdilerin (tohumluk, gübre, ilaç) fiyatları her yıl

enflasyondan dolayı arttığı ve üreticilerin yeterli sermaye birikimi olmadığı için genellikle çeşitli kuruluşlara borçlanarak kredi temin etmektedirler. Ayrıca gübre sübvansiyonunun (1996 yılı için gübre bedelinin % 50'si) geç ödenmesi üreticileri zor durumda bırakmaktadır. Gübreyi peşin para ödeyerek veya borçlanarak satın alan üreticiler bazı durumlarda hakkettikleri destekleme ödemesini 5-6 ay sonra alabilmektedirler.

Daha önce de açıklandığı gibi, üreticiler genelde tarım kredi kooperatiflerinden girdi temin etmektedirler. Tarım kredi kooperatifleri satışını yaptıkları girdileri veya nakit olarak verdikleri kredileri Eylül sonu vadeli olarak düzenlemektedir. Ancak çeltik hasadı Eylül sonu veya Ekim ayı başında başladığından anılan tarihte üreticilerin eline genelde para geçmemektedir. Bu yüzden normal faiz yerine gecikme faizi ödemektedirler. Tarım kredi kooperatifleri sadece çeltik üreticilerine bir kolaylık sağlayarak kredi vadelerini Ekim ayı sonu itibariyle düzenlemelidir.

10.1.2 İşgücü Temini

Çeltik tarımında işgücü isteği diğer ürünlere göre daha fazladır. Çeltik tarımının başlaması ile birlikte arazi hazırlama ve tavaların yapılmasında makina işgücü ile birlikte insan işgücüne de gereksinim bulunmaktadır. Özellikle geniş arazilerde yapılan çeltik tarımında tavaların düzeltilmesi, sulama suyunun dolup boşalacağı kanalların hazırlanması ve sulama suyunun kontrolü için sürekli işgücü gerekmektedir. Çizelge 10.11'de çeltikte gerekli olan işgücünün temin edildiği kaynaklar açıklanmıştır.

Çizelge 10.11 Türkiye'de Bölgelere Göre Çeltikte İşgücü Temin Edilen Kaynaklar (%)

Bölgeler	Aile	Aile+Yabancı	Yabancı	Kooperatif +Aile	Toplam
Trakya	10.0	18.5	20.0	51.5	100.0
G.Marmara	-	71.4	28.6	-	100.0
Karadeniz	52.0	26.0	22.0	-	100.0
Güneydoğu	62.5	27.5	-	-	100.0
Genel	28.5	30.8	20.8	19.1	100.0

Aile işgücü tüm bölgelerde, daha çok tohumluk, zirai ilaç ve gübrelerin tarlaya verilmesi sırasında kullanılmaktadır. Bu durum fazla işgücü gerektirmediğinden aile işgücü tavalara yapılması, doldurma ve boşaltma kanallarının hazırlanması ve sulama suyu kontrolünü gibi fazla işgücü gerektirmeyen yerlerde Karadeniz ve Güneydoğu haricinde pek kullanılmaz. Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çeltik arazileri genelde küçük ve bol parçalı olduğundan bazı üreticiler tamamen aile işgücünden faydalanmaktadırlar. Çorum ili Kargı ilçesinin bazı köylerinde ise imece şeklinde işgücü kullanılmaktadır.

Trakya bölgesinde yapılan çeltik tarımında ise sulama kooperatifleri faaliyet göstermektedir. Çizelge 10.11'den de anlaşılacağı gibi bu bölgede kooperatif işgücünden yararlanan üreticilerin oranı % 51.5'tir. DSİ ve Köy Hizmetleri tarafından yapılan sulama tesislerinin işletilmesi, sulama kooperatiflerine devredilmiştir. Bölgedeki kooperatifler, büyük masraflar gerektiren arazi tesviyesi, doldurma ve boşaltma kanallarının hazırlanması ve sulama suyunun kontrolü gibi işlemler için köylerinde kurdukları kooperatifler vasıtasıyla 7-8 kişiden oluşan bir ekiple sezonluk olarak anlaşmaktadır. Bu ekibe kalacak yer de temin edildiğinden bu ekip, çeltiğin ekiminden hasadına kadar sürekli arazide kalarak çeltiğin bakımını da yapmaktadır.

Yine tüm bölgelerde görülen dışarıdan işgücü temini ise daha çok büyük arazi sahiplerince tercih edilmektedir. Sezonluk olarak arazinin büyüklüğüne göre çeltikte sürekli yukarıda sayılan işleri yapacak bir ekiple anlaşarak tüm işler ücreti karşılığında bu ekibe yaptırılır.

Çeltik tarımında tüm bölgelerimizde sulama kooperatiflerinin sayısının artması işgücü maliyetlerini azaltacaktır. Dolayısıyla, üretici geliri de artacaktır.

10.1.3 Çeltik Satışı Yapılan Yerler

Çeltik hasadından sonra elde edilen ürünler genelde özel çeltik fabrikaları ve TMO tarafından satın alınmaktadır. Türkiye genelinde çeltiğin satıldığı yerler Çizelge 10.12'de gösterilmiştir.

Çizelge 10.12 Bölgelere Göre Üreticilerce Çeltik Satışı Yapılan Yerler (%)

Bölgeler	Tüccar	TMO	Fabrikada Kırdırma	Toplam
Trakya	73.2	23.2	3.6	100.0
G.Marmara	78.6	14.3	7.1	100.0
Karadeniz	57.8	25.0	19.2	100.0
Güneydoğu	75.0	-	25.0	100.0
Genel	67.7	17.7	14.6	100.0

Türkiye genelinde, çeltik alımlarının en önemli alıcısı özel fabrikalardır. Daha sonra Toprak Mahsülleri Ofisi gelmektedir. Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde özellikle Kastamonu'nun Tosya ilçesi ile Çorum Osmaniye ve Kargı ilçelerinde ise çeltik üreticileri ürünlerini fabrikalarda kırdırma yolu ile kendi olanakları ile pazarlamaktadırlar. Kırdırma ücreti fabrikaya ödenmekte ve kepek ile kabuklar fabrikada kalmakta, üretici ise piriç olarak ürünü almaktadır.

Üreticiler TMO'nun daha fazla pazara girip alımlar yapmasını istemektedirler. Bunun nedeni çeltik fabrikalarının hasat zamanı düşük fiyatlı ithal çeltiği tercih ederek yerli çeltiğe düşük fiyat vermesidir.

10.1.4 Çeltik Üretiminde Kooperatifçilik Durumu

10.1.4.1 Ortak Olunan Kooperatifler

Çeltik üreticilerinin büyük çoğunluğu tarım kooperatiflerine ortaktır. Çizelge 10.13'te Türkiye genelindeki çeltik üreticilerinin ortak olduğu kooperatifler gösterilmiştir.

Çizelge 10.13 Çeltik Üreticilerinin Ortak Oldukları Tarım Kooperatifleri (%)

Bölgeler	TARIM KOOPERATİFLERİ					Toplam
	Tarım Kredi	Tarım Satış	Köy Kalkınma	Birden fazla	Hiç	
Trakya	7.1	5.4	7.1	80.4	-	100.0
G.Marmara	78.6	7.1	-	14.3	-	100.0
Karadeniz	76.5	5.7	7.5	1.9	9.4	100.0
Güneydoğu	-	-	12.5	-	87.5	100.0
Genel	43.0	2.3	6.3	36.9	11.5	100.0

Çizelge 10.13'den de anlaşılacağı üzere, kooperatifçilik en fazla Trakya bölgesinde gelişmiştir. Bu bölgede tarım kooperatiflerine ortak olmayan üretici bulunmayıp, çeltik üreticilerinin % 80.4'ü birden fazla kooperatife (tarım satış, tarım kredi, tarımsal kalkınma) ortaktır.

Türkiye'de çeltik tarımı yapan üreticilerin büyük bir kısmı tarım kredi kooperatifine ortaktır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise kooperatifleşme son derece azdır. Bu bölgedeki çeltik üreticilerinin % 12.5 gibi çok az bir kısmı kooperatif ortağıdır.

10.1.4.2 Çeltik Üreticilerinin Kooperatifçiliğe Bakış Açısı

Türkiye tarımının en önemli eksikliklerinden biri olan örgütlenme yetersizliği çeltik üreticilerini ve dolayısıyla çeltik tarımını da olumsuz yönde etkilemektedir. Çeltik gibi su içerisinde yetişen ve suya ihtiyacı çok fazla olan bir bitkide yapılacak sulamanın sulama kooperatiflerince düzenlenmesi gerekmektedir.

Çiftçi örgütlenmesi, sulamada olduğu gibi diğer alanlarda da kırsal kalkınma için her bakımdan son derece önemli bir araçtır (İnan, 1996). Üreticilerin biraraya gelerek kurdukları kooperatifler sayesinde, ucuz fiyatla girdi temin edilebilir, ürünler daha yüksek fiyatla pazarlanabilir ve ürünlerin uzun süre muhafazası için depolar yapılabilir. En önemlisi ise, örgütlenmeden dolayı birlikte hareket ederek sosyal ve ekonomik yönden büyük bir güç olunabildiği gibi, demokratik bir şekilde seçme ve seçilme gerçekleşeceği için her alanda dayanışma ön plâna çıkacaktır.

Kooperatiflerin güçlü olabilmesi için kurulan kooperatiflerin üreticilerce yönetilmesi ve denetlenmesi gerekir. Devlet veya başka bir kurumun güdümünde kurulan kooperatifler üreticilerin kendi kendini yönetmemesi ve denetlememesi anlamına gelir ki, bu durum toplumsal dayanışma önünde en büyük engeldir. Ancak Türkiye'de faaliyet gösteren tarım kooperatiflerinin büyük çoğunluğu (Tarım Kredi ve Tarım Satış Koop.) devlet güdümünde yürütülen kooperatiflerdir.

Çeltik üreticilerinin tarımsal kooperatifçiliğe bakış açısını öğrenebilmek amacıyla "Ürününüzü kooperatifleşerek pazarlamayı düşünümüsünüz?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve çeltik üreticilerinin % 91.7 gibi büyük bir çoğunluğu bu soruya "Evet" yanıtını vermiştir. Bunun üzerine "Bu konuda size kim yardımcı olabilir?" şeklinde başka

bir soru yöneltmiştir. Bu soru, çeltik üreticilerinin kooperatiflerin yönetiminde kimi görmek istediğini öğrenmek amacıyla sorulmuştur. Alınan yanıtlar Çizelge 10.14’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.14 Çeltik Üreticilerinin Kooperatif Yönetiminde Görmek İstedikleri Kişiler (%)

Bölgeler	Kaymakam	Muhtar	T.İl.Md.	Çeltik Üreticisi	Fikri Yok	Toplam
Trakya	21.4	5.4	46.4	23.2	3.6	100.0
G.Marmara	-	-	85.7	-	14.3	100.0
Karadeniz	43.4	5.7	45.3	3.8	1.8	100.0
Güneydoğu	-	12.5	-	-	87.5	100.0
Genel	34.6	5.4	45.2	11.5	3.3	100.0

Çeltik tarımı yapılan tüm bölgelerde üreticiler, genelde kooperatif yönetiminin başında devlet yetkililerini (Kaymakam, T.İl Md. yetkilileri) görmek istemektedirler. Bu sonuç da üreticilerin yerel önderlere ve birbirlerine olan güvensizliğini göstermektedir. Sadece Trakya bölgesindeki çeltik üreticileri pek yüksek olmayan bir oranda da olsa (% 23.3) yönetimde yöresinden birini görmek istemektedir.

10.1.5 Üreticilerin Çeltik Fiyatları ve Alımlarına Bakış Açıları

Çeltikte üreticilerini ilgilendiren en önemli konulardan birisi de hasat edilen ürünün iyi bir fiyattan satılması ve düzenli bir alıcının bulunmasıdır. Bu bölümde çeltik üreticilerinin ürün satışlarından sonra eline geçen fiyatlardan memnun olup olmadığı ve ürün satışı yaptığı kurumlar hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

10.1.5.1 Çeltik Fiyatları Hakkındaki Düşünceler

Daha önceki bölümlerde de incelendiği gibi devlet tarafından çeltiğe verilen fiyatlar üreticileri pek memnun etmese de, çeltik üreticileri çeltik tarımına devam etmişlerdir. Bundaki en büyük nedenlerden birisi arazilerinin çeltik tarımı için elverişli olması yanında rakip ürünlere göre çeltiğin daha iyi gelir getirmesidir.

Çeltik üreticilerine “neden çeltik tarımı yapıyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiş ve alınan yanıtlar Çizelge 10.15’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.15 Bölgelere Göre Çeltik Tarımı Yapılma Nedenleri (%)

Bölgeler	İyi Gelir Getiriyor	Arazi Koşulları Uygun	Toplam
Trakya	64.3	35.7	100.0
G.Marmara	71.4	28.6	100.0
Karadeniz	59.6	41.4	100.0
Güneydoğu	74.8	25.2	100.0
Genel	63.8	36.2	100.0

Çizelge 10.15’den de anlaşılacağı gibi, Türkiye genelinde çeltik üreticilerinin % 63.8 gibi büyük bir çoğunluğu çeltik tarımı yapmaktan memnun olduğundan “iyi gelir getirdiği için” yanıtını vermiştir. Bundaki en önemli unsur, sulu alanlarda çeltiğe rakip olabilecek alternatifin bulunmamasıdır.

Çeltik üreticileri iyi gelir getirdiği için, çeltik tarımı yapsalar da satışlardan sonra eline geçen fiyatlardan memnun değildirlr. Buna neden olarak harcanan emeğe karşılık elde edilen gelirin daha fazla olması beklentisidir. Üreticilere “eline geçen fiyatlardan memnunmusun?” şeklinde yöneltilen soruya verilen yanıtlar Çizelge 10.16’da görülmektedir.

Çizelge 10.16 Ürün Fiyatlarından Memnun Olma Düzeyi (%)

Bölgeler	Evet	Hayır	Toplam
Trakya	10.7	89.3	100.0
G.Marmara	6.5	93.5	100.0
Karadeniz	3.8	96.2	100.0
Güneydoğu	6.2	93.8	100.0
Genel	8.3	91.7	100.0

Çizelge 10.16’den de anlaşılacağı gibi Türkiye genelindeki çeltik üreticilerinin % 91.7’si eline geçen fiyatlardan memnun değildir. Bunun nedenleri arasında çeltikte belirlenen fiyatların “baş fiyat” olarak belirlenmesi, yurtdışından getirilen pirincin hasat

dönemindeki fiyatlarının genelde yerli üretimi etkilemesi ve TMO'nun yeterli alımlar yapmamasıdır.

Çeltikte TMO tarafından belirlenen fiyatlar, asgari alım fiyatı (taban fiyat) şeklinde değil de “baş fiyat” şeklindedir. Bu sisteme göre baş fiyat en yüksek fiyat olmaktadır. Bu fiyattan birçok kesinti yapılmaktadır. Örneğin rutubet yüksekliği, yabancı madde oranı, zarar görmüş tane oranı, ham tane oranı ve randıman gibi faktörlerin, TMO alım standartlarına uymaması baş fiyatı bazen % 10 oranında düşürmektedir. Bu uygulamayı özel sektörde yapmaktadır. Ancak özel sektörün genelde kendine ait kurutma tesisi bulunduğundan bu tesislerde çeltikler kurutulabildiği için, en önemli sorunlardan “kurutma” sorunu ortadan kalkmakta ve üreticiler ürünlerini daha rahat pazarlayabilmektedirler.

Çeltik üreticilerine “çeltik fiyatlarını kim belirlemeli ?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruda fiyat belirleyici kuruluş olarak borsalar, TMO ve kooperatifler arasında üreticilerin seçim yapması istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar Çizelge 10.17’de görülmektedir.

Çizelge 10.17 Çeltik Üreticilerine Göre Fiyatı Belirlemesi Gereken Kuruluşlar (%)

Bölgeler	TMO	Borsalar	Kooperatifler	Toplam
Trakya	78.6	3.6	17.8	100.0
G.Marmara	14.3	64.3	21.4	100.0
Karadeniz	40.4	36.5	23.1	100.0
Güneydoğu	37.5	41.5	21.0	100.0
Genel	58.5	22.0	19.5	100.0

Türkiye genelindeki çeltik üreticilerinin büyük bir kısmı (% 58.5) çeltik fiyatını TMO'nun belirlemesini istemektedirler. Trakya bölgesindeki üreticilerin çoğu (% 78.6) TMO'nun fiyat belirlemesini istemektedirler. Güney Marmara'daki üreticiler ise fiyatın daha çok Borsalarda (% 64.3) belirlenmesini istemektedirler. Karadeniz bölgesindeki üreticiler ise fiyat belirlemede TMO'yu (% 40.4) tercih etmekte olup borsaların fiyat

belirlenmesini (% 36.5) isteyenler de azımsanmayacak bir orana sahiptir. Güneydoğu'daki üreticiler ise fiyat belirlemede daha çok borsalar'ın etkili olmasını istemektedirler.

10.1.5.2 Çeltik Alımları Hakkındaki Düşünceler

Hasat edilen çeltiğin üreticilerce pazarlanması ve bir alıcısının bulunması önemli konulardan biridir. Üreticiler çeltiklerini genelde özel sektöre ait fabrikalara satmaktadırlar. Bunun en önemli nedenlerinden biri Toprak Mahsülleri Ofisinin alımlardaki bürokratik işlemleri ve standartlara uymayan ürünlerde oldukça fazla yasal kesintiler yapmasıdır. Bu kesintilerin en büyük nedeni ürünün rutubetli olmasıdır. 1996 yılı fiyatları ile 45 bin DM olan kurutma makinasına sahip olamayan üreticiler ürünlerini ilkel yöntemlerle kurutmaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde yapılan kurutmada TMO'nun istediği normlara çabuk inilememektedir. Üreticiler de bir an önce ürünü satıp, parasını değerlendirmek ve borçlarını ödemek istediklerinden özel çeltik fabrikalarını tercih etmektedirler. Özel fabrikaların kurutma makinaları bulunduğundan üreticilerin çeltiklerini satın almakta bir sorun görmemektedirler.

Bu konuda özellikle Trakya bölgesindeki birçok köydeki üreticiler biraraya gelerek (sulama kooperatiflerinin olduğu yerlerde) kurutma makinaları satın almışlardır. Bu makinaları imece usulü kullanarak ürünlerini kurutmakta ve pazarlık güçlerini artırmaktadırlar. Karadeniz bölgesinde ise kurutma konusu çok önemlidir. Kurutma makinalarına sahip üretici veya kooperatif bulunmadığından üreticiler mecburen özel sektöre bedeli karşılığında ürünlerini kurutturmaktadırlar.

Üreticilerin TMO yerine özel çeltik fabrikalarını tercih etmelerinin bir diğer nedeni TMO'nun bazen ürün bedellerini ödemediği gecikmelerdir. Özel çeltik fabrikaları genelde TMO piyasaya girdiği zaman TMO'dan biraz daha yüksek bir fiyat vererek ürünlerini satın almakta ve ürün bedelinin 1/3'ünü peşin ödemektedirler. Geri kalan 2/3'lük ürün bedeli ise genelde 1 veya 1.5 ay içinde ödenmektedir.

10.1.6 Diğer Özellikler

Bu bölümde Türkiye'de çeşitli bölgelerde çeltik tarımı yapan üreticilere çeltik tarımında önemli olan birkaç konu üzerindeki görüşleri sorulmuştur.

10.1.6.1 Ekim Nöbeti

Çeltikte toprağın yapısının uzun yıllar bozulmadan (tuzlulaşmadan) korunmasını ve düzenli verim alınmasını sağlayan önemli bir konu da ekim nöbetidir. Aynı tarlaya sürekli çeltik ekilmesi verimi düşüren, yabancı otları artıran bir uygulamadır.

Uzmanlarca çeltik tarımında önerilen ekim nöbeti 2 veya 3 yıldır. 2 veya 3 yıl üstüste çeltik tarımı, daha sonraki yılda yem bitkisi, örneğin fiğ ekilebilir. Fiğ baklagil bitkisi olduğu için köklerinde bol miktarda azot bileşikleri vardır. Baklagil kökleri topraktaki azot bileşiklerini artırır. Bu bileşikler çeltik bitkisi tarafından kolayca alınır (Sezer, 1996).

Türkiye’de çeltikte uzmanlarca önerilen ekim nöbetine uyulup uyulmadığını öğrenebilmek amacıyla, çeltik üreticilerine “Aynı tarlaya kaç yıldır çeltik ekiyorsunuz ?” şeklinde bir soru yöneltilmiş, alınan yanıtlar Çizelge 10.18’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.18 Bölgelere Göre Çeltik Tarımında Uygulanan Ekim Nöbeti (yıl)

Bölgeler	Ekim Nöbeti (yıl)	Açıklamalar
Trakya	6.3	Aynı tarlaya 3 ile 15 yıldır çeltik ekiliyor
G.Marmara	4.3	Aynı tarlaya 2 ile 6 yıldır çeltik ekiliyor
Karadeniz	24.1	Aynı tarlaya 3 ile 40 yıldır çeltik ekiliyor
Güneydoğu	17.1	Aynı tarlaya 2 ile 30 yıldır çeltik ekiliyor

Çizelge 10.18 incelendiğinde Türkiye genelinde yapılan çeltik tarımında ekim nöbetine hiç uyulmadığı görülmektedir. Bunun en büyük nedenlerini şöyle sıralayabiliriz.

- Çeltik sulanan arazilerde en yüksek geliri sağlayan bitkilerden biridir.
- Arazi çeltiğe hazırlandıktan sonra ertesi yıl başka bir ürüne hazırlamak zor, zahmetli ve pahalı olmaktadır.
- Uzun yıllar çeltik ekilen arazilerde toprak tuzluluğu oluşmakta bundan dolayı da hiçbir ürün o arazide istenilen verimi verememektedir. (örneğin İpsala’da 15 yıl çeltik ekilen bir tarlada ayçiçeği ekilmiş ve sulama yapıldığı halde dekara 37 kg ürün alınmıştır.

10.1.6.2 Tarım Makinaları Kullanımı

Bölgelere göre çeltik tarımı incelendiğinde tarım makinaları konusunda da birtakım problemlerin olduğu görülmektedir. Bu problemlerin büyük çoğunluğu Türkiye tarımının önemli sorunlarından biri olan sermaye birikiminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Birçok üreticinin çeltik tarımı yapacak yeterli tarım makinası bulunmamaktadır. İhtiyaç duyulan tarım makinaları ortak kullanım ile ücreti karşılığı üreticilerce birbirlerinden temin edilebilir. Türkiye genelinde tarım makinaları kullanım düzeyini tespit edebilmek amacıyla, çeltik tarımı yapan üreticilere “yeterli tarım makinanız var mı?” diye sorulmuş, alınan yanıtlar Çizelge 10.19’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.19 Bölgelere Göre Çeltikte Yeterli Tarım Makinalarına Sahip Olma Düzeyi

Bölgeler	Evet	Hayır	Toplam
Trakya	55.4	44.6	100.0
G.Marmara	57.1	42.9	100.0
Karadeniz	30.8	69.2	100.0
Güneydoğu	-	100.0	100.0
Genel	47.6	53.4	100.0

Türkiye genelindeki çeltik üreticilerinin yeterli zirai alet ekipmanlara sahip olmadığı Çizelge 10.19 incelendiğinde görülmektedir. İşletmelerin sahip olmadığı alet-ekipmanlar bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Karadeniz bölgesinde en önemli tarım makinası traktördür. Üreticilerin birçoğu “yeterli tarım makinanız varmı ?” sorusuna “traktörüm yok” derken, Güneydoğu’da “tarım makinalarının çok yetersiz olduğu söylenmiş”, Trakya’da ve Güney Marmara’daki üreticiler ise “Lazer” aletinin bulunmadığını söylemektedirler. Lazer denilen alet, bilgisayar yardımıyla toprağı tesviye eden ve istenilen eğimi ve düzlüğün oluşmasını sağlayan bir alettir. Bu alet 1996 yılı fiyatları ile 55 000 DM tutarındadır. Sermaye birikimi yeterli olmayan üreticilerin bu aleti satın almaları son derece güçtür. Araştırma esnasında lazer aletine sahip olan 1-2 üretici ile de görüşülmüştür. Bu üreticilerden birinin 6000 dekar, birinin ise 2450 dekar çeltik arazisi bulunmaktadır. Bu üreticiler, laser aleti sayesinde çeltik tavalarını daha büyük

yapabildiklerini, dekara daha az tohumluk kullandıklarını, sulama suyunu daha tasarruflu kullandıklarını ve işgücünden önemli ölçüde tasarruf ettiklerini belirtmişlerdir.

Çeltik üreticileri, tarım makinaları konusunda sürekli arayış içerisinde. Tarım makinalarını, teknik özelliklerini tam olarak bilmeden uzmanlara danışmadan satın almaktadırlar. Bunu tespit edebilmek için üreticilere, “satın aldığınız tarım makinalarını kim tavsiye etti” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar Çizelge 10.20’de görülmektedir.

Çizelge 10.20 Zirai Alet-Ekipman Satın Almada Danışılan Kişi ve Kurumlar (%)

Bölgeler	DANIŞILAN KİŞİ ve KURUMLAR				
	Arkadaşım	Özel Firmalar	T.İl Md.	Kimseye sormuyorum	Toplam
Trakya	64.2	7.1	3.8	24.9	100.0
G.Marmara	78.6	6.7	14.3	0.4	100.0
Karadeniz	31.4	23.5	5.9	39.2	100.0
Güneydoğu	12.5	25.0	5.2	57.3	100.0
Genel	49.2	14.3	6.1	30.4	100.0

Çizelge 10.20’den de anlaşılacağı gibi çeltik üreticileri, tarım makinalarını satın alırken genelde ya kimseye sormamakta ya da arkadaş ve komşularına danışmaktadırlar.

10.1.6.3 Sulama Suyu Temin Edilen Yerler

Çeltikte sulama suyu oldukça önemli bir konudur. Genel olarak sulama suyu temin edilen yerler ; nehirler, barajlar, göller, dereler ve artezyenlerdir. Çizelge 10.21’de bölgelere göre sulama suyu temin edilen yerler görülmektedir.

Çizelge 10.21 : Bölgelere Göre Sulama Suyu Temin Edilen Yerler (%)

Bölgeler	Artezyen	Nehir	Baraj	Göl ve Gölet	Dere	Toplam
Trakya	9.0	57.1	30.3	3.6	-	100.0
G.Marmara	64.3	-	-	-	35.7	100.0
Karadeniz	15.4	57.7	7.7	-	19.2	100.0
Güneydoğu	37.5	-	-	62.5	-	100.0
Genel	16.9	47.8	16.2	11.4	7.7	100.0

Bölgelere göre sulama suyu temin edilen yerlerde oldukça farklılıklar bulunmaktadır. Trakya bölgesinde en önemli sulama suyu kaynağı olarak Meriç nehri (57.1) ve Altinyazı barajı (30.3) gelmektedir. Güney Marmara'da ise yeraltı suyunun yükseklerde ve bol olmasından dolayı artezyenler ve dereler en önemli sulama kaynağı olmaktadır. Karadeniz bölgesinde ise Kızılırmak nehri en önemli sulama kaynağıdır. Samsun ilinin Bafra ve Terme ilçelerinde de artezyenler önemli su kaynağı olmakta olup Bafra ilçesindeki sulama barajlarından da çeltiğe sulama suyu sağlanmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da ise en önemli su kaynağı göletlerdir.

10.1.6.4 Birim Alandan Verimler

Üreticilerin çeltik'ten aldıkları dekara verimler Çizelge 10.22'de gösterilmiştir.

Çizelge 10.22 Bölgelere Göre Çeltik Verimleri (kg/da)

Bölgeler	Ortalama Verim
Trakya	661
G.Marmara	672
Karadeniz	631
Güneydoğu	325
Genel	640.9

Çizelge 10.22'den de anlaşılacağı üzere dekardan en yüksek çeltik verimi Trakya ve G.Marmara bölgelerimizde alınmaktadır. Trakya bölgesinde kullanılan tohumluk çeşitlerinden dekara verim ortalaması yaklaşık 800-900 kg olan "Rocca" çeşidi tohumluk, dekara verim ortalaması 500-600 kg olan "Baldo" çeşidi tohumluğa göre daha yüksek verim getirdiği için ortalamayı yükseltmektedir. Eğer bu bölgede "Rocca" çeşidi tohumluğun ekilişi daha da artarsa gerek birim alandan alınan verim gerekse üretim artabilecektir.

Güney Marmara'da ise yaygın olarak "Baldo" çeşidi tohumluğun tarımı yapılmakta olup bu bölgemizde bu tohumluk çeşidinden ortalama 650-850 kg verim alınmaktadır. Trakya bölgesine göre Baldo çeşidi tohumluğun bu bölgede daha fazla verim vermesinin en büyük nedenlerinden biri Güney Marmara'da özellikle Gönen ilçesinde 1996 yılına kadar muntazam şekilde uygulanan münavebedir. Tarım İlçe Müdürlüğü ve çeltik

komisyonunun ortaklaşa çalışarak 2 yıl çeltik tarımından sonra zorunlu münavebe uygulamaları neticesinde Baldo çeşidi çeltikten yüksek verimler alınmıştır. Ancak söz konusu yıldan sonra münavebe zorunluluğu kaldırılmıştır. Bunun nedeni bu bölgede çeltiğe rakip ürün olan domatese özel sektörece verilen düşük fiyatlardır. Üreticilerin baskısı neticesinde bu bölgede çeltikte münavebe kaldırılmıştır. Bundan sonraki yıllarda münavebeye uyulmayacağı araştırma esnasında yetkililerden öğrenilmiştir. Sürekli çeltik tarımı yapılmasından dolayı toprak tuzlaşması olayı şu anda bu bölgede sorun olmamaktadır. Ancak gelecek yıllarda bu önemli bir sorun olabilir ve dekardan alınan verimleri de olumsuz yönde etkileyebilir.

Karadeniz bölgesinde ise ortalama verim yaklaşık 631 kg'dır. Bu bölgemizde de dekara verimi artıran Krasnodarsky-424 çeşidi tohumluğun yüksek verimli olmasıdır. Bu tohumluk çeşidinin dekara ortalama verimi 700-800 kg'dır.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise dekara verim ortalaması Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bunun en büyük nedenleri arasında yerel çeltik tohumu çeşitlerinin kullanılması, modern alet-ekipmanların kullanılmaması ve üreticilerin tarımsal bilgi düzeyinin yetersiz olması gelmektedir.

Türkiye genelinde toplam 294 adet çeltik üreticisi ile yapılan anket sonuçlarına göre dekardan alınan ortalama verim, resmi rakamlara göre Türkiye ortalamasının yaklaşık 110 kg üzerindedir. Halbuki Türkiye'de en iyi istatistiği tutulabilen bitki çeltiktir. Ekiliş alanları eksiksiz doğru tutulmuş olsa da üreticiler, dekardan alınan verimleri doğru olarak açıklamamaktadırlar. Bunun en büyük nedeni üreticilerin halen "vergi alırlar" düşüncesi ile eksik beyanda bulunmalarıdır.

10.1.7 Bölgelere Göre Çeltik Maliyetleri ve Rakip Ürünlere Göre Avantajları

10.1.7.1 Bölgelere Göre Üretim Maliyetleri

Bu araştırmanın metod kısmında da yer aldığı gibi, yapılan örnekleme sonucunda, Türkiye'nin çeltik tarımı yapılan 98 köyünde çeltik üreticilerinin, 1996 yılındaki çeltiğe ne kadar masraf yaptıkları tespit edilmiştir. Bu veriler kullanılarak 1996 yılında 1 kg çeltiğin maliyeti bölgelere ve toplam maliyet içindeki paya göre hesaplanmış ve Çizelge 10.23'de gösterilmiştir.

Çizelge 10.23'den de anlaşılacağı gibi çeltik bitkisinde en önemli masraf unsuru tarla kirasıdır. Tarla kirasının toplam masraflar içerisindeki payı bölgelere göre % 24.1 ile % 38.8 arasında değişmektedir. Çizelge 10.24'de de bölgelere göre üretim maliyetlerindeki en düşük ve en yüksek değerler verilmiştir.

Çizelge 10.23 Bölgelere Göre Çeltik'te Üretim Masraflarının Dağılımı

Masraf Unsurları	Dekara Yapılan Masraflar (milyon TL) ve Toplam Maliyet İçindeki Oranı (%)							
	Trakya	% Pay	Güney Marmara	% Pay	Karadeniz	% Pay	Güneydoğu	% Pay
Tarla kirası	7 000	31.9	5 000	24.5	5 000	24.1	5 000	38.8
Ruhsatiye (Sihhi Tedbir)	28	0.1	30	0.1	15	0.07	25	0.2
Gübre bedeli	1 500	6.9	1 350	6.6	1 100	5.3	413	3.2
Gübreleme işçiliği	150	0.7	75	0.4	200	0.9	50	0.4
Tohumluk bedeli	1 200	5.5	800	3.9	900	4.3	480	3.7
Su bedeli	750	3.4	750	3.7	800	3.9	500	3.9
Sulama işçiliği	250	1.1	350	1.7	500	2.4	500	3.9
Zirai ilaç bedeli	2 000	9.1	2 000	9.8	1 500	7.2	-	-
Zirai ilaç işçiliği	200	0.9	300	1.5	400	1.9	-	-
Sürüm	800	3.7	1 000	4.9	750	3.7	-	-
Tavaların hazırlanması	700	3.2	1 000	4.9	750	3.7	-	-
Kanalların hazırlanması	500	2.3	500	2.4	500	2.4	-	-
Ekim	100	0.5	200	0.9	100	0.5	50	0.4
Hasat	1 000	4.6	1 000	4.9	1 500	7.4	1 200	9.3
Havalandırma ve kurutma	200	0.9	500	2.4	600	2.9	300	2.3
Çuvallama	200	0.9	500	2.4	200	0.9	200	1.6
Harman yerine taşıma	150	0.7	250	1.2	400	1.8	400	3.1
Ürünün ambara taşınması	100	0.5	250	1.2	500	2.4	300	2.3
Ürünün pazara taşınması	100	0.5	65	0.3	175	0.8	300	2.3
Bekçi ücreti	50	0.2	50	0.2	150	0.7	150	1.2
Çuval ve ip masrafı	320	1.4	150	0.7	300	1.4	100	0.8
Diğer masraflar	500	2.3	500	2.3	500	2.4	500	3.9
TOPLAM	17 798	-	16 620	-	16 882	-	10 468	-
Masrafların normal faizi (% 20)	3 560	16.3	3 324	16.2	3 376	16.5	2 094	16.3
Genel idare giderleri (% 3)	534	2.4	499	2.4	507	2.5	314	2.4
Masrafların genel toplamı	21 892	100.0	20 443	100.0	20 765	100.0	12 876	100.0
Dekardan alınan ürün (kg)	661		672		631		325	
1 kg Çeltiğin maliyeti (TL/kg)	33 130		30 414		32 866		39 593	

Çizelge 10.24 Bölgelere Göre Çeltiğin Üretim Maliyetleri (TL/kg)

Bölgeler	İşletme (n)	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	% 95 Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
Trakya	56	31 016	39 412	33 130	32 714	33 546
G.Marmara	6	27 088	34 259	30 414	28 384	32 444
Karadeniz	33	27 693	39 288	32 866	31 765	33 725
Güneydoğu	3	36 617	42 106	39 593	37 451	41 735
Genel	98	27 088	42 106	33 385	32 524	33 518

Çizelge 10.24'den de anlaşılacağı gibi zirai ilaç kullanımının olmamasına ve gübre kullanımının da az olmasına karşılık en yüksek maliyetlere Güneydoğu Anadolu bölgesinde rastlanmaktadır. Bunun en büyük nedeni dekara verimin düşüklüğüdür. Diğer bölgelerimizde dekardan 631-661 kg'lara kadar çeltik verimi alınırken, bu bölgemizde dekardan alınan ortalama verim 325 kg'dır.

Üretim maliyetlerinin işletme büyüklük gruplarına göre dağılımı yapıldığında çok küçük işletmelerdeki (0-10 da) üretim maliyetlerinin Türkiye ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir. İşlenen çeltik arazisi büyüdükçe maliyetler de düşmektedir. Çizelge 10.25'de işletme büyüklük gruplarına göre çeltiğin üretim maliyetleri gösterilmiştir.

Çizelge 10.25 İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Çeltik Maliyetleri (TL/kg)

Toplam Arazi	İşletme (n)	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	% 95 Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
0-10 da	18	38 789	42 106	39 302	38 712	39 892
11-25 da	27	36 521	40 855	38 491	37 925	39 057
26-50 da	18	34 002	37 727	35 595	35 069	36 121
51-100 da	22	31 565	37 923	34 868	33 968	35 768
101 +	13	27 088	35 650	32595	31027	34163
Genel	98	27 088	42 106	36 513	35 935	37 091

10.1.7.2 Çeltiğin Rakip Ürünlere Göre Avantajları

Çeltik sulama olanağı bulunan arazilerde, üreticileri ekonomik yönden en iyi memnun eden ürünlerden birisidir. Çizelge 10.23'de de görüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu bölgesi haricinde çeltiğin 1996 yılı maliyeti bölgelere göre 30-33 bin TL arasındadır. 1996 yılı içerisinde de üreticiler, çeltiklerini ortalama 42-50 bin TL civarında satmışlardır. Maliyet fiyatının üzerinde yaklaşık % 40-50 gibi bir kâr oldukça iyidir. Hasat zamanından sonra çeltiğini 2-3 ay gibi bir süre bekleten üreticiler ise 55-60 bin TL gibi bir fiyatla satış yapmışlardır.

Sulu koşullarda, çeltiğe rakip olabilecek ürünler şekerpancarı, mısır ve ayçiçeğidir. Bu ürünlerin 1996 yılı maliyetleri çeltik'le ve dekara net getirileri karşılaştırmalı olarak Çizelge 10.26'da gösterilmiştir.

Çizelge 10.26 : Çeltiğe Rakip Olan Ürünlerin 1996 Yılı Maliyet ve Satış Fiyatları (TL)

Ürün Adı	1996 yılı maliyeti	1996 yılı satış fiyatı	Dekara net kâr
Çeltik	33 385*	44 000*	7 016 515
Şekerpancarı	3 255	4 400	6 870 000
Mısır (elle hasat)	15 591	18 000	1 927 200
Mısır (makina ile hasat)	13 401	18 000	3 679 200
Ayçiçeği (Sulu)	24 500	33 000	2 337 500

Kaynak : Özkan, 1996, "Trakya Bölgesinde Tarımsal Ürünlerin 1996 Yılı Maliyetleri" Kırklareli Atatürk Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü

*Çeltik maliyetleri ve satış fiyatları Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan 294 üreticinin ortalamasıdır.

Çizelge 10.26'dan da anlaşılacağı gibi çeltik sulanan alanlarda dekara en yüksek getiriyi sağlayan ürünlerden birisidir. Çeltiğe en yakın rakip olarak şekerpancarı görülmekte ise de şekerpancarını Şeker Şirketine teslim eden üretici ürün bedelini hemen alamamaktadır. Bazı yıllar 6-7 ay hatta 10 ay sonra şekerpancarının bedelini alabilmektedir. Çeltikte ise ürün bedelinin tamamı en geç 1-2 ay içerisinde alınabilmektedir.

10.1.8 Bölgelere Göre Çeltik Tarımındaki Sorunlar

Bu bölümde çeltik bitkisinin yetiştirilmesinden, pazarlanmasına kadar üreticilerin karşılaştığı en önemli sorunlar incelenecektir. Yapılan araştırma sonucunda, Türkiye genelinde çeltik tarımında karşılaşılan en önemli sorunlar su yetersizliği, ithal pirincin gelmesi, girdilerin pahalı olması ve fiyat yetersizliği olarak belirlenmiştir. Bu özelliklerin bölgelere göre ağırlıkları Çizelge 10.27’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.27 Bölgelere Göre Çeltik Tarımında Yaşanan En Önemli Sorunlar (%)

Bölgeler	Girdilerin pahalılığı	İthalat	Fiyat yetersizliği	Su yetersizliği	Toplam
Trakya	23.2	30.4	12.5	33.9 *	100.0
G.Marmara	14.3	42.9	35.7	7.1	100.0
Karadeniz	57.8	13.5	26.9	1.8	100.0
Güneydoğu	37.5	-	50.0	12.5	100.0
Genel	36.6	24.4	22.9	16.1	100.0

* Trakya bölgesindeki su yetersizliği faktörü, temiz su yetersizliği olarak düşünülmelidir. Sanayi tesislerinin atıklarından dolayı sulama suları etkilenecek kirlilik üretimi etkiler hale gelmiştir.

Çizelge 10.27’den de anlaşılacağı gibi Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan üreticiler en önemli sorunu girdilerin pahalılığı olarak görmektedirler. İkinci olarak, ithal pirincin fiyatlarının düşük olması yerli üretim pirinç fiyatlarını etkilemektedir. Bu yüzden yerli üretim çeltik fiyatları rekabet nedeniyle istenilen fiyatlardan satılamamaktadır. Su yetersizliği pek bir sorun olmamakla özellikle Trakya bölgesinde başlayan plânsız sanayileşme hareketi bölgedeki diğer ürünlerin tarımını etkilediği gibi çeltik tarımını da olumsuz yönde etkilemektedir.

10.2 Çeltik İşleyen Fabrikalara Ait Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde, Türkiye’nin çeltik tarımı yapılan bölgelerinde faaliyet gösteren çeltik fabrikalarından elde edilen araştırma bulguları değerlendirilecektir. Zaten çeltik tarımının yapılmadığı yerlerde çeltik fabrikaları da kapanmış veya makinaları sökülerek çeltik bölgelerindeki yeni kurulan veya yenilenen fabrikalara taşınmıştır.

Yapılan araştırmalar neticesinde Türkiye genelinde faaliyet gösteren eltik fabrikalarının 33 tanesinin Marmara bölgesinin Trakya kesiminde, 26 tanesinin de Marmara bölgesinin Güney kesimi ile Karadeniz bölgesinde bulunduğu tesbit edilmiştir.

10.2.1 Mevcut Tesisler ve Kuruluş Yerleri

Saha alışmaları ile eltik fabrikalarının tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bazı fabrikaların bilgi vermeye yanaşmaması, bazı fabrikalara ise birkaç defa gidildiği halde yöneticilerinin bulunamaması ve bazılarının da faaliyetlerini durdurmaları nedenlerinden dolayı Türkiye genelinde faaliyet gösteren 59 adet fabrikadan ancak 32'si ile görülebilmiştir.

Türkiye genelinde 33 fabrika ile en fazla fabrikaya sahip olan Trakya bölgesindeki fabrikalar daha çok Edirne ilinin Uzunköprü ve İpsala ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Edirne ilinde faaliyet gösteren eltik fabrikalarının 18 tanesi Uzunköprü, 7 tanesi İpsala, 5 tanesi Keşan ve 3 tanesi de Meriç ilçesinde bulunmaktadır.

Diğer bölgelerimizdeki eltik fabrikaları ise ağırlıklı olarak Samsun ve orum ilinde bulunmaktadır. Samsun ilinde faaliyet gösteren eltik fabrikalarının 6 tanesi Terme, 8 tanesi Bafra ilçesinde, orum ilinde faaliyet gösteren eltik fabrikalarının 1 tanesi Kargı, 4 tanesi de Osmani ilçesinde bulunmaktadır. 2 adet fabrika Kastamonu'nun Tosya ilçesinde 5 tanesi de Balıkesir ilinin Gönen ilçesinde bulunmaktadır.

Türkiye genelindeki eltik fabrikalarının bazıları ise tamamen kapalı durumdadır. Bu fabrikaların kapalı olmasının nedenleri arasında, ekonomik ömürlerini tamamlamaları, teknolojik yönden geri kalmaları ve başka alanlarda faaliyet göstermeleridir.

10.2.2 Çeltik İşleme Tesislerinin Genel Durumu

Türkiye genelinde faaliyet gösteren eltik fabrikalarının bazıları hariç, büyük bir kısmı rekabet ve üretim azalması nedeniyle ilave tesisler kurarak yeni ürünlerin üretimine başlamışlardır. Trakya bölgesindeki fabrikaların büyük çoğunluğu ayçiçeği yağı ve karma yem, Karadeniz ve diğer bölgelerdeki fabrikalar ise un ve karma yem üretimine ağırlık vermişler. Bu nedenle Türkiye genelinde faaliyet gösteren 59 fabrikadan gerçek anlamda eltik işleme ile uğraşan 20'ye yakın işletme bulunmaktadır. Bunlar da bölgede üretilen

çeltik ile yetinmeyip hem ithal ettikleri çeltikleri işlemekte ve hem de ithal pirinç ticareti yapmaktadırlar.

Türkiye genelinde faaliyet gösteren çeltik fabrikalarının hukuki statüleri incelendiğinde;

- 16 tanesinin (% 27.1.) Anonim Şirket,
- 14 tanesinin Limited Şirket (% 23.7),
- 11 tanesinin İsim (% 18.6),
- 10 tanesinin Adi Ortaklık (% 16.9),
- 7 tanesinin Kollektif Şirket (% 11.9),
- 1 tanesinin de (% 1.7) Köy Kalkınma Kooperatifi'ne (Edirne) ait olduğu görülmektedir.

Trakya bölgesindeki küçük ölçekli çeltik fabrikalarının tamamına yakın bir kısmı kendi arazilerinde ürettikleri çeltiği işlemektedir. Bu fabrikaların sahipleri veya yöneticileri aynı zamanda çeltik üreticisi olup işledikleri arazi miktarları oldukça fazladır. İpsala bölgesindeki üretici ve teknik elemanlarla yapılan görüşmelerde İpsala'da 1996 yılında ekilen çeltiğin (96 488 da) tahminen % 40'ının 10 veya 15 çeltik fabrikası sahibine ait olduğu bildirilmiştir. Örneğin hem üretici hem de fabrika sahibi olan bir üretici ile görüşüldüğünde 1996 yılında 6000 dekar çeltik işlediği öğrenilmiştir. Bu kadar çeltik arazisi işleyen bu üretici Türkiye'deki toplam çeltik ekilişinin yaklaşık % 1.1'ini sadece kendisi işlemektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren çeltik fabrikalarının tamamına yakını yerli teknoloji ile kurulup işletilmektedir. Bunun yanında tamamen modern teknoloji (Japon yöntemi) kullanan tesisler de bulunmaktadır. Ancak bunlar sayıca (1-2) azdır.

Genel olarak işlenen çeltiklerin pirinç randımanı % 60-65 civarındadır. Kalan kısmını kırık piriç, ham tane, kepek ve kavuz oluşturmaktadır. Kırık pirinç ve ham taneler pirinç unu ve malt üretiminde, kepek ise hayvan yemi üretiminde kullanılmaktadır. Kavuz toksik etkiye sahip olduğundan bazı işletmeler tarafından deterjan sanayiine gönderilmekte bir kısım işletme ise enerji elde etmek amacıyla yakıt olarak kullanılmaktadır.

10.2.3 Kurulu ve Kullanılan Kapasiteler

Türkiye genelinde bulunan 59 adet çeltik fabrikasının kurulu kapasiteleri ülke ihtiyacının çok üzerindedir. Sayı ve kurulu kapasitenin oldukça fazla olmasına rağmen halen çeltik fabrikası kurulmaktadır. Yeni kurulan ve halen çalışan çeltik fabrikaları sermaye yönünden ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, en fazla 6 ay tam kapasitede çalışmaktadırlar. Yılın geri kalan 6 ayı pek çok fabrika ya eksik kapasite ile çalışmakta ya da kapanmaktadır.

Çizelge 10.28 Trakya Bölgesinde Bulunan Çeltik Fabrikalarının Kurulu (ton) ve 1996 Yılında Kullanılan Kapasiteleri (%)

Bölgeler	Sıra No	İl ve İlçe	Firmanın Adı	Kurulu Kapasite	Kullanılan Kapasite	Kapasite Kullanım Oranı
TRAKYA	1	Edirne-U.köprü	Tezcanlar Koll.Şti	21 000	5 000	23.8
	2	Edirne-U.köprü	Emin Çeltik Ltd.Şti	15 000	2 000	13.3
	3	Edirne-U.köprü	Yunus Gıda Ltd.Şti	18 000	1 500	8.3
	4	Edirne-U.köprü	Aksoylar Koll.Şti	24 000	5 000	20.8
	5	Edirne-U.köprü	Birlik Çeltik Ltd.Şti	36 000	10 000	27.8
	6	Edirne-U.köprü	Ataşlar Çeltik Ltd.Şti	15 000	2 000	13.3
	7	Edirne-U.köprü	Yağcı Kardeşler A.Ş	15 000	3 000	20.0
	8	Edirne-U.köprü	Buzcular A.Ş	45 000	8 000	17.8
	9	Edirne-U.köprü	Kale Tarım A.Ş	7 200	4 000	55.6
	10	Edirne-U.köprü	Uz-El Çeltik	21 000	5 000	23.8
	11	Edirne-U.köprü	Akel Çeltik A.Ş	21 000	14 000	66.6
	12	Edirne-U.köprü	Erkler Gıda A.Ş	12 000	6 000	50.0
	13	Edirne-U.köprü	Özbuzcu A.Ş	18 000	5 000	27.8
	14	Edirne-U.köprü	Tanoğlu	15 000	3 000	20.0
	15	Edirne-U.köprü	Başel San. Ltd.Şti	9 600	Bilgi yok.	?
	16	Edirne-U.köprü	Öz-Kayalı	21 000	6 000	28.6
	17	Edirne-U.köprü	Fuat Çakır Çeltik Fab.	6 000	Bilgi yok.	?
	18	Edirne-U.köprü	Mert Çeltik Fabrikası	7 000	Bilgi yok.	?
	19	Edirne-Meriç	Öden Gıda Ltd.Şti	18 000	6 000	33.3
	20	Edirne-Meriç	Yalçın Koll.Şti	8 000	Bilgi yok.	?
	21	Edirne-Meriç	Alaattin Kara Çeltik Fab.	8 000	Bilgi yok.	?
	22	Edirne-İpsala	Önalın Çeltik A.Ş	10 000	5 000	50.0
	23	Edirne-İpsala	Başer A.Ş	18 000	5 000	27.8
	24	Edirne-İpsala	Sezerler Koll.Şti	4 500	Bilgi yok.	?
	25	Edirne-İpsala	Yetiş Gıda A.Ş	45 000	20 000	44.4
	26	Edirne-İpsala	Çeltik Ticaret Ltd.Şti	8 000	1 500	18.8
	27	Edirne-İpsala	Serhat Çeltik Ltd.Şti	21 000	3 000	14.3
	28	Edirne-İpsala	Akalın Tar. Ür.Ltd.Şti.	6 000	Bilgi yok.	?
	29	Edirne-Keşan	Sın-Kan Ltd.Şti	4 500	Faal değil	0
	30	Edirne-Keşan	Kale Tarım Ltd.Şti	1 800	Bilgi yok.	?
	31	Edirne-Keşan	Yörükoğulları A.Ş	4 500	Faal değil.	0
	32	Edirne-Keşan	Yetiş Dış Ticaret A.Ş	10 000	5 000	50.0
	33	Edirne-Keşan	Edirne Köy-Koop.	1 500	Faal değil	0
		TOPLAM		495 600	147 000	% 29.7

Çizelge 10.28 ve 10.29'da Türkiye'de kurulu bulunan çeltik fabrikalarının buldukları yerler ile kurulu ve kullanılan kapasiteleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çizelge 10.28 Trakya bölgesindeki çeltik fabrikalarını, Çizelge 10.29 ise G.Marmara ve Karadeniz bölgesindeki çeltik fabrikalarını göstermektedir.

Çizelge 10.28 incelendiğinde Trakya bölgesindeki fabrikaların ortalama % 29.7 kapasite ile çalıştıkları tespit edilmiştir. Yaklaşık % 70'lik bir kullanılmayan (atıl) bir kapasite bulunmaktadır. Sadece Uzunköprü'de kurulu bulunan 18 adet çeltik fabrikasının toplam kapasitesi 327 bin tondur. Bu kapasite, Türkiye'nin neredeyse tüm çeltiklerini işleyebilecek bir büyüklüktür. Araştırma süresince kurulması devam eden çeltik fabrikalarının bulunduğu gözlenmiş, bu fabrikalara çeşitli resmi kurumlarca teşvik ve kredilerin verildiği öğrenilmiştir. Hatta 1997 yılı içerisinde hiç çeltik tarımı yapılmayan Tekirdağ iline de (İşcanlar Koll.Şti tarafından) çeltik fabrikası yapıldığı ve 1998 yılında faaliyete geçeceği öğrenilmiştir.

Çizelge 10.29'dan da anlaşılacağı gibi G.Marmara ve Karadeniz Bölgelerinde de çeltik fabrikaları atıl kapasite ile çalışmaktadır. G.Marmara % 41.9'luk kapasite kullanım oranı ile Türkiye'deki çeltik fabrikaları arasında en fazla kapasite kullanım oranına sahip bölgemizdir. Ancak araştırma için gerek Karadeniz bölgesine gerekse Güney Marmara bölgesine gidildiğinde yeni çeltik fabrikalarının da kurulmak üzere olduğu hatta bazılarının inşaat halinde olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye genelinde faaliyet gösteren çeltik fabrikaları genelde çeltik hasadının başladığı Eylül ayının sonu itibariyle çeltik alımlarına ve işlemeye başlarlar. Ekim ve Ocak ayları oldukça yüksek kapasitelerde çalışan fabrikalar daha sonraki aylar çok düşük kapasitelerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Birçok çeltik fabrikasının başka bir ticari faaliyeti bulunmaktadır. Örneğin Trakya'daki çeltik fabrikaları genelde bitkisel yağ, un ve yem sanayiinde faaliyet gösterirken, Karadeniz'deki fabrikalar un ve yem sanayiinde faaliyet göstermektedirler.

Çizelge 10.29 G.Marmara ve Karadeniz Bölgesindeki Çeltik Fabrikalarının Kurulu (ton) ve 1996 Yılında Kullanılan Kapasiteleri (%)

Bölgeler	Sıra No	İl ve İlçe	Firmanın Adı	Kurulu Kapasite	Kullanılan Kapasite	Kapasite Kullanım Oranı
G.MARMARA	1	Balıkesir-Gönen	Demirciler Çeltik Fab.	15 000	5 000	33.3
	2	Balıkesir-Gönen	Marmara Çeltik Fab.Ltd.Şti	18 000	9 400	52.2
	3	Balıkesir-Gönen	Gönen Çeltik Fab.	12 000	4 000	33.3
	4	Balıkesir-Gönen	Sarıköy Çeltik Fab.A.Ş	15 000	6 000	40.0
	5	Balıkesir-Gönen	Gökbayrak Çeltik Fab.A.Ş	15 000	7 000	46.7
				TOPLAM	75 000	31 400
KARADENİZ	1	Samsun-Bafra	Tahirağaoğulları Çeltik Fab	6 000	2 750	45.8
	2	Samsun-Bafra	Altinkaya Pirinç Fab.Ltd.	9 000	4 000	44.4
	3	Samsun-Bafra	Kızılırmak Çeltik Fab.	9 000	3 800	42.2
	4	Samsun-Bafra	Özmenler Çeltik A.Ş	9 000	3 500	38.9
	5	Samsun-Bafra	Bafra Çeltik Fab.Koll.Şti	5 400	1 500	27.8
	6	Samsun-Bafra	Altınova Pirinç Fab.A.Ş	7 500	2 000	26.7
	7	Samsun-Bafra	Gavuzoğlu Çeltik Fab.A.Ş	15 000	4 500	30.0
	8	Samsun-Bafra	Erdoğanlar Çeltik Kol.Şti	18 000	5 000	27.8
	9	Samsun-Terme	İsmailoğlu Çeltik Fab.	3 000	500	16.7
	10	Samsun-Terme	Pirsan Çeltik Fab.A.O.	15 000	3 000	20.0
	11	Samsun-Terme	Aksoylar Koll.Şti	20 000	6 000	30.0
	12	Samsun-Terme	Görgeç Gıda A.O	18 000	5 000	27.8
	13	Samsun-Terme	Anadolu Çeltik Fab.A.O	15 000	4 500	30.0
	14	Samsun-Terme	Terme Çeltik Fab.A.O	12 000	3 800	31.7
	15	Çorum-Osmancık	Derindereler Çeltik A.O	18 000	5 000	27.8
	16	Çorum-Osmancık	Bilginler Çeltik A.O	20 000	2 000	10.0
	17	Çorum-Osmancık	Bereket Çeltik A.O	8 000	2 500	31.3
	18	Çorum-Osmancık	Güven Tarım Ltd.Şti	10 000	1 750	17.5
	19	Çorum-Kargı	Özeller Çeltik A.O	5 000	1 000	20.0
	20	Kastamonu-Tosya	Büyükbektaş A.O	15 000	4 000	26.7
	21	Kastamonu-Tosya	Tosya Çeltik Fab.A.O	15 000	Faal Değil	0
			TOPLAM.....	252 900	66 100	% 26.1

10.2.4 Çeltik Fabrikalarının Ekonomik Yapısı Hakkında Genel Bilgiler

Çeltik fabrikası sahipleri ve işletmecilerine firmalarının ekonomik yapıları hakkında birtakım sorular yöneltilmiş ve alınan yanıtlar çeşitli konu başlıklarında değerlendirilmiştir.

10.2.4.1 Finansman Sağlama ve Ürün Bedeli Ödeme Durumu

Çeltik fabrikaları, çeltik hasadı ile birlikte üreticilerin ürünlerini satın almak için nakit finansmana ihtiyaç duyarlar. Türkiye genelinde faaliyet gösteren çeltik fabrikalarının büyük bir kısmı (% 68.3) öz sermayeleri ile finanse etmektedirler. Geriye kalan (% 32.8) fabrikaların finansman teminlerinde öz ve kısa vadeli yabancı sermaye kullandıkları tespit

edilmiştir. Öz sermaye kullanılmasının en büyük nedeni ürünün piyasada bollaşması ile birlikte ilk 2-3 ay ürün fiyatlarının pek fazla artmamasıdır. Fabrikaların da genelde rakipleri çok olduğundan yabancı sermaye için ödenecek faiz yükü altına girmeyi düşünmemektedirler.

Ürün bedeli ödeme şekli ise genelde TMO'nun alım ve ürün bedeli ödeme şekline göre belirlenmektedir. Genelde TMO peşin para alımlar yapıyorsa ürün bedeli TMO'ya göre biraz daha yüksek belirlenir ve üreticilerin TMO yerine çeltik fabrikalarını tercih etmeleri sağlanır. TMO peşin para alımlar yapmıyorsa, ürün fiyatı TMO'nun fiyatları civarında hatta bazen altında belirlenir. Genel olarak ürün bedelinin 1/3'ü peşin geri kalan 2/3'ü ise 1 veya 1.5 ay içerisinde ödenir.

10.2.4.2 Ürün İşleme ve Pazarlamadaki Sorunlar

Çeltik fabrikaları genelde yerli teknoloji ile kurulmuştur. Ürün işlemede çok önemli sorunlar bulunmamakla beraber en önemli sorun, nemli ürün gelmesidir. Üreticilerden satın alınan çeltikler genelde nemli olduğundan fabrikalarda bulunan kurutma makinalarında kurutulmaktadır. Kurutma makinaları doğal kurutmaya göre bazen ürüne zarar verebilmektedir. Ayrıca fabrikalara fazladan elektrik enerjisi maliyeti getirmektedir.

Tüketicilerin de şikayetçi oldukları standart olmayan ürün çeltik fabrikalarının da en büyük sorunlarından biridir. Bunun en büyük nedeni fotosel makinalarının fabrikaların çoğunda bulunmamasıdır. Fotosel makinası, satın alınan çeltiklerin fabrikada işlenirken ışığa göre tanelerini ayıran makinedir. Bu makina sayesinde ürünler, kalitelerine göre daha teknik ve hatasız bir şekilde sınıflandırılabilir. Bu makinalar ekstra maliyet getirdiğinden (1996 yılı fiyatları ile 55 bin sterlin) fabrikalar bu makinaları satın alamamaktadırlar.

Ürün işleme aşaması bittikten sonra fabrikalar için pazarlama aşaması başlar. Çeltğin işlenmesi sonucu elde edilen pirinçler genelde İstanbul Rami'de bulunan "Gıda Toptancıları Çarşısı"ndaki toptancılar tarafından satın alınır. Bazı fabrikalar (Önalanlar, Buzcular, Emin Çeltik vb.) burada toptancılık da yapmaktadırlar. Bazı fabrikalar ise genelde aracılara kullanarak ürünlerini yurt çapında pazarlamaktadırlar.

Pazarlama da ayrı sorunlar bulunmaktadır. Genel sorun toptancılara satışı yapılan pirinçlerin bedelinin fabrika sahiplerine geç ödenmesidir. Fabrika sahipleri çeltik

üreticilerinin ürün bedellerini 1, 1.5 ay içerisinde öderken, işleyip pirinç haline getirdikleri ürünün bedelini en erken 2 ay içerisinde alabilmektedirler. Bunun nedeni olarak pirinç toptancılarının ithal pirinç vadelerinin genelde 2 ay olduğunu belirterek yerli üretim pirince de aynı koşullarda ürün bedeli ödemek istemeleridir. Dolayısıyla ithal pirinç çeltik üreticilerini olumsuz yönde etkilediği gibi, çeltik fabrikası sahiplerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

10.3 Türkiye Genelinde Pirinç Ticareti Yapan Toptancılarla İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Türkiye genelinde çeltik fabrikaları pirinçlerinin ve yurtdışından getirilen ithal pirinçlerin pazarlandığı en büyük toptancı çarşısı olan İstanbul Rami ile İstanbul'un çeşitli semtlerinde faaliyet gösteren ve "özellikle pirinç ticareti yapan" 8 adet toptancı ve ithalatçıdan bilgi alınmıştır.

Bu firmalara daha çok ürünleri pazarladıkları perakendecilere yönelik faaliyetleri hakkında sorular yöneltilmiş ve alınan yanıtlar aşağıdaki konu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

10.3.1 Toptancıların Pirinç Alım ve Satımları Hakkında Genel Bilgiler

Pirinç toptancıları genel olarak sadece pirinç alım-satımı yapmamakta, "kuru bakliyatlar" denilen nohut, kuru fasulye, mercimek, bulgur vb. ürünlerin de ticaretini yapmaktadırlar. Bu firmaların bazıları pirinç çeltik olarak direkt üreticiden alıp kendilerine ait fabrikalarda işleyerek piyasaya arz etmektedirler. Öte yandan, sermaye yönünden güçlü olan firmalar daha çok ithalat yaparak, piyasaya ithal pirinç arz etmektedirler. İthalatta aracı firmalar kullanıldığı gibi direkt ithalat yapan firmalar da bulunmaktadır.

Toptancı ve ithalatçı firmaların yurtiçi satışları genellikle tüm ülke geneline olmaktadır. Genelde yurt çapına dağılmış toptancı ve bölge bayilikleri kanalı ile pirinçler satılmaktadır. Ürün satışlarının yarısına yakın bir kısmı, 50'şer kg'lık çuvallarla yarısı da 1 ve 2'şer kg'lık ambalajlar halinde yapılmaktadır. Bazı firmalar pirinçlerini büyük hipermarketler (Migros, Carrefour, Continent vb) kanalıyla pazarlamakta, bazıları ise kendi olanaklarını kullanarak satış yapmaktadırlar. Büyük hipermarketler bazen firmalardan aldıkları pirinçleri kendi markası ile de satmaktadırlar. Müşteri potansiyelinin

çok fazla olduğu bu hipermarketlerde toptancıların mal satması bazı fedakârlıkları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, vadeler hipermarketlerin istediği şekilde yapılabilmekte ya da hipermarketler toptancılardan ürününü satmak için “stand kirası” adı altında bazı ücretler talep etmektedirler.

Genel olarak pirinç piyasasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bunun en büyük nedeni sermaye yönünden güçlü olan her firmanın dilediğince ithalat yapabilmesidir. Bu yüzden pirinç piyasasında fiyatlar, genelde rekabete göre belirlenmektedir. Rekabet etkili olsa da satışlarda maliyetlerin altında ürün satışı genelde yapılmamaktadır. Pirinç piyasasında, genelde basın ve TV yoluyla reklâm yaptıran firmalar sayıca azdır. Bazı firmalar kısa aralıklarla genelde radyoyu kullanarak reklâm faaliyetinde bulunmaktadırlar. Pazarlama araştırması yaptıran birkaç firmaya da rastlanmıştır.

10.3.2.2 Toptancıların Yerli ve İthal Pirinçler Hakkındaki Görüşleri

Toptancılar pirinç ticaretinden geçimlerini sağladıklarından, satılan pirincin yerli veya ithal olması onları pek etkilememektedir. Ancak kaliteli yerli pirincin satışının ithal pirincin satışına göre çok kolay olduğunu tüm toptancılar ifade etmişlerdir.

Toptancılar, ithal pirinçlerin piyasada tutulmalarının en büyük nedeninin fiyatının ucuzluğu yanında ürünlerin standart olması, yani ambalajın içinde kırıklı pirinç, kırmızı taneli pirinç gibi tüketicinin gözüne hoş görünmeyen pirinçlerin bulunmamasının olduğunu belirtmişlerdir. Yerli pirinçlerin üretiminin artırılmasının Türkiye’ye ithal pirinç girişini azaltacağını hatta yerli pirinçlerin yurtdışına daha fazla ihraç edilebileceği de toptancılar tarafından belirtilmektedir.

Devletin pirinç konusunda kararlı bir üretim politikası izlemesi gerektiği konusu da ayrıca belirtilmiştir.

10.4 Pirinç Tüketicilerinden Elde Edilen Bulguların Değerlendirilmesi

Pirinç, genellikle herkes tarafından tüketilen bir gıda maddesidir. Bu araştırmanın 7.bölümünde genel hatları açıklanan Türkiye pirinç tüketiminin boyutlarını, tüketici düzeyinde inceleyebilmek amacıyla araştırmaya tüketiciler de dahil edilmiştir. Bu konunun araştırma ile olan ilgisi, 1996 yılı rakamlarıyla Türkiye pirinç tüketiminin yaklaşık yarısının yurt dışından ithal edilen pirinçlerden karşılanması nedeniyle. Tüketicilerin

alışverişlerinde yerli ve ithal pirinç arasında tercih yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa bu nedenlerin neler olduğu tüketici düzeyinde yapılan saha çalışması ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Pirinç tüketimi ile ilgili bilgileri elde etmek için, 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/8'inin yaşadığı İstanbul ili seçilmiştir. İstanbul'un seçilme nedeni Türkiye'nin her bölgesinden insanın İstanbul'da yaşamasıdır. Dolayısıyla burada yapılacak anketler, Türkiye geneli ile ilgili yorumlar yapılmasını kolaylaştıracaktır. Pirinç tüketicilerine çeşitli sorular yöneltilmiş ve karşılığında alınan yanıtlar aşağıdaki konu başlıklarına göre değerlendirilmiştir.

10.4.1 Tüketim Sıklığı

Anket uygulanan tüketicilerin tamamı, pirinç satın aldıklarını belirtmişlerdir. Anket sorularında yer almasa da tüketicilerin pirinç satın alma nedenleri içinde en önemli nedenin "pilav" yapmak üzere olduğu tüketicilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çizelge 10.30'da da görüleceği gibi tüketiciler en çok ayda bir pirinç satın almakta, daha sonra 15 günde bir pirinç satın almaktadırlar.

Çizelge 10.30 : Pirinç Satınalma Sıklıkları

Satınalma sıklığı	Sayı	Oran (%)
Haftada bir	114	19.0
15 günde bir	198	33.0
Ayda bir	264	44.0
3 ayda bir	9	1.2
6 ayda bir	8	1.3
Yılda bir	7	1.5
Toplam	600	100.0

10.4.2 Satınalma Miktarları ve Satınalma Yerleri

Pirinç tüketicilerinin % 39.2'lik büyük bir bölümü genel olarak bir defada 1 kg'lık ambalajda pirinç satın almaktadırlar. Bunu bir defada 2 kg'lık ambalajda satın alanlar izlemektedir.

Pirinç satışlarında en çok tercih edilen miktar olan 1 kg'lık ambalajın, aslında 850-900 gr'lık torbalardan oluştuğu yapılan incelemeler sonucunda anlaşılmıştır. Genelde ambalajlı satışların yapıldığı süper ve hipermarketlerde ambalajlar 850-900 gr'lık torbalardan oluşmakta, semt pazarlarında ise pirinçler satıcılar tarafından 1 kg'lık torbalara doldurulmaktadır.

Bu şekilde yapılan ambalajlamanın nedeni pirinç toptancılarına sorulduğunda, tüketicilerin semt pazarlarında 1 kg olarak hazırlanan ambalajlardaki fiyatlarla süper ve hipermarketlerdeki fiyatları çok iyi karşıladığını ve ambalajın 1 kg'mış gibi algılandığını belirtmişlerdir. Bu şekilde tüketicilerce, semt pazarı dışında satın alınan pirinçlerin fiyatları ile semt pazarı fiyatlarının yaklaşık aynı seviyelerde olduğunun düşünüldüğü varsayımı pirinç toptancılarında oluşan bir görüştür.

Çizelge 10.31 : Bir Defada Satın Alınan Pirinç Miktarları (%)

Satınalma miktarı	Sayı	Oran
1/2 kg	14	2.3
1 kg	235	39.2
2 kg	218	36.3
4 kg	85	3.8
5 kg	19	14.2
10 kg	6	3.2
50 kg	23	1.0
Toplam	600	100.0

Tüketicilerin pirinç satın alma yerleri incelendiğinde en fazla pirinç satın alınan yerin süpermarketler (% 47.3) olduğu görülmektedir. Süpermarketleri, hipermarketler (% 27.4) ve semt pazarları (% 14.0) izlemektedir. Pirinç satın alırken bakkalların tercih edilmesi (% 8.8) ise en son tercih edilen yer olarak dikkati çekmektedir.

Çizelge 10.32 : Pirinç Satınalma Yerleri

Satınalma Yeri	Sayı	Oran (%)
Bakkal	53	8.8
Süpermarketler	284	47.3
Hipermarketler	164	27.4
Semt pazarı	84	14.0
Toptancılar	12	2.0
Diğer	3	0.5
Toplam	600	100.0

10.4.3 Pirinç Satınalmayı Etkileyen Faktörler

Tüketicilerin pirinç satın almalarını etkileyen en önemli özelliklerden en önemli dört tanesi belirlenerek tüketicilerce bu özellikleri sıralaması istenmiştir. Tüketicilerin bu özelliklere verdikleri yanıtlar Çizelge 10.33’de görülmektedir.

Çizelge 10.33 : Satın Alınan Pirinçte Tercih Edilen Özellikler

Özellikler	1.Tercih		2.Tercih		3.Tercih		4.Tercih	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Temiz ve dolgun taneli olması	497	82.8 ✓	86	14.3	12	2.0	5	0.9
Kırıklı olmaması	65	10.8	413	68.9 ✓	86	14.3	34	5.8
Ambalajının iyi olması	6	1.0	54	9.0	385	64.2 ✓	155	25.8
Fiyatının ucuz olması	32	5.4	47	7.8	117	19.5	406	67.7 ✓
TOPLAM	600	100.0	600	100.0	600	100.0	600	100.0

Tüketiciler pirinç satın alırken temiz ve dolgun taneli pirinç satın almaları en önemli tercih (% 82.8) olarak görülmektedir. Tüketiciler temiz ve dolgun taneli pirinci “kaliteli pirinç” olarak görmektedirler. Daha sonra kırıklı olmaması, ambalajının iyi olması gibi konular önem arz etmektedir. Pirinç satın almada en son tercih fiyatının ucuz

olmasıdır. Bunda en büyük neden pirincin önemli bir gıda maddesi olması nedeniyle tüketiminin yüksek olmasındandır.

10.4.4 Kişi Başına Pirinç Tüketimi

Kişi başına pirinç tüketimi, bir defada satın alınan pirinç miktarı ile satın alma sıklığı ile çarpılıp elde edilen rakamın ailede yaşayanların sayısına bölünmesi ile bulunmuştur. Elde edilen bu rakam yıllık tüketime çevrilmiştir. Araştırmanın metod bölümünde de belirtildiği gibi İstanbul ilinde tüm sosyal sınıflar dikkate alındığında ortalama pirinç tüketimi yıllık 9.1 kg olarak bulunmuştur. Değişik sosyal sınıflarda kişi başına pirinç tüketim miktarları Çizelge 10.34’de verilmiştir.

Çizelge 10.34 Değişik Sosyal Sınıflarda Kişi Başına Yıllık Pirinç Tüketimi (kg/yıl)

Sosyal Sınıflar *	Pirinç Tüketimi
A	11.9
B	11.8
C1 - C2	8.8
D - E	7.3
Genel Ortalama	9.1

* Araştırmanın 3. bölümü olan Materyal ve Metod bölümünde sosyal sınıflar tanımlanmıştır

Çizelge 10.34 incelendiğinde İstanbul’daki pirinç tüketimi ortalamasının, Türkiye ortalamasının yaklaşık 1.5 kg üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye pirinç tüketimi ortalaması 1995 yılı verilerine göre 7.5 kg’dır. Ancak bu rakam, ülke üretiminden tohumluk için ayrılan paya ithalat-ihracat farkının eklenmesiyle bulunan tüketime ayrılan miktarın, ülke nüfusuna oranlanmasıyla bulunduğundan gerçek pirinç tüketiminin boyutlarını yansıtmamaktadır.

Tüm sosyal sınıflar beraberce incelendiğinde tümünün de pirinç tüketimlerinin Türkiye ortalamasına yakın ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da özellikle düşük gelir gruplarının bulunduğu D ve E gruplarında dahi pirinç tüketiminin yüksek olduğunu

göstermektedir. Yani bir başka deyişle pirinç, lüks mal sınıfına değil temel mallar sınıfına giren bir gıda maddesidir. Zaten bu grupta olanlar, pirinç yerine ikâme edilebilecek bulgur ve makarna yerine kırıklı ve fiyatı ucuz olan pirinci tercih etmektedirler.

İstanbul'daki pirinç tüketiminin yüksek olmasının başka bir nedeni de tüm ithalatçı firmaların öncelikli olarak İstanbul'a pirinç vermeleridir. İstanbul büyük bir şehir olduğu için bu firmalar ürünlerini satmakta pek zorlanmamaktadırlar.

10.4.5 Sosyal Sınıf - Tüketim Arasındaki İlişki

Kişi başına pirinç tüketiminde sosyal sınıflar arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tüketici sosyal sınıfları, ortalama pirinç tüketim miktarları açısından birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bunun için aşağıdaki iki hipotez kullanılmıştır.

$$H_0 : \mu_A = \mu_B = \mu_C = \mu_{D-E}$$

H_A : En az iki sosyal sınıfın ortalama kişi başına tüketim miktarı farklıdır.

Tüm gruplar arasında, istatistiksel açıdan bir fark olup olmadığını test edebilmek için A, B, C ve D-E sosyal sınıflarında kişi başına ortalama pirinç tüketim miktarları (populasyon aritmetik ortalamaları) varyans analizine tabi tutularak alternatif hipotez lehine kanıt aranmıştır.

Yapılan varyans analizi sonucuna göre sosyal sınıflar arasında pirinç tüketimi açısından istatistiki olarak (F değeri = 31.9, $\alpha = 0.01$) anlamlı bir fark bulunmuştur. Daha sonraki aşamada ise hangi grupların birbirinden farklı olduğu Bonferroni testiyle ortaya çıkarılmıştır.

Çizelge 10.35 Sosyal Sınıf - Tüketim Miktarı Arasındaki Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sınıf	A	B	C	D - E	Ortalama
A					0.99
B					0.98
C	*	*			0.74
D - E	*	*	*		0.61

Çizelge 10.35'den de anlaşılacağı üzere, pirinç tüketimi açısından A, B ve C sosyal sınıfları D-E sosyal sınıfından, A ve B sosyal sınıfı da C sosyal sınıfından farklı olarak ortaya çıkmıştır. Yaşam standartı oldukça yüksek olan A sınıfı ile A kadar olmasa da yine de yüksek sayılabilen B sosyal sınıfları pirinç tüketimi açısından diğer sınıflardan ayrılmaktadır. Bu sınıfların yıllık pirinç tüketimi ortalamaları da diğer sınıflara göre belirgin bir şekilde yüksektir.

10.4.6 Tüketicilerin İthal ve Yerli Pirinçler Karşısındaki Tutumları

Tüketicilerin ithal ve yerli pirinçlere karşı olan tutumlarını tesbit edebilmek için çeşitli sorular yardımıyla yerli ve ithal pirinçler hakkındaki düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla tüketicilere, pirinç satın alırken ithal ve yerli pirinçleri hangi özelliklerine göre ayırt edip etmedikleri yönünde sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar çizelgelerde yorumlanmıştır.

10.4.6.1 Pirinç İhtiyacının Yurtiçi veya Yurtdışından Sağlandığının Bilinme Düzeyi

Araştırmaya dahil olan tüketicilere ilk olarak, Türkiye'deki pirinç üretiminin kendine yeter olup olmadığını bilip bilmediği sorulmuş ve alınan yanıtlar Çizelge 10.36'da gösterilmiştir.

Çizelge 10.36 : Türkiye Pirinç İhtiyacının Bir Kısımının
Yurtdışından Sağlandığının Bilinme Oranı

Biliyor mu ?	Sayı	Oran
Evet	355	59.2
Hayır	245	40.8
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.36'dan da anlaşılacağı gibi tüketicilerin yarısından fazlası ülkemizde pirinç ithal edildiğini bilmektedirler. Tüketicilerle yapılan anketler esnasında pirinç ithalatını bilenlerin genelde 30 yaşın altında olanlar ve eğitim düzeyi yüksek olan kişiler olduğu

izlenimi edinilmiştir. Bunun istatistiki açıdan önemli olup olmadığının test edilebilmesi için tüketicilerin yaş ve eğitim seviyeleri ile pirinç ihtiyacının bir kısmının ithalat yoluyla karşılanması arasında khi-kare analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 10.37’de gösterilmiştir.

Çizelge 10.37 : Pirinç İhtiyacının Karşılanma Yerinin Yaş ve Eğitim Düzeyi İle İlişkisi

Test Edilecek Özellik	Khi-Kare (λ) Değeri	Önem Düzeyi	Sonuç
Yaş - Pirincin Yurtdışından Geldiğini Bilme	17.4	0.01	Önemli
Eğitim - Pirincin Yurtdışından Geldiğini Bilme	30.7	0.01	Önemli

Yapılan khi-kare analizi (contingency table), eğitim düzeyi yüksek olanların eğitim düzeyi düşük olanlara göre ve 30 yaş altındakilerin 30 yaş üzerindekiğine göre Türkiye pirinç ihtiyacının bir bölümünün yurtdışından sağlandığını bildiklerini göstermektedir.

10.4.6.2 Satın Alınan Pirincin Yerli veya İthal Olmasının Bilinme Düzeyi

Pirinç satın alırken bilinçli olarak yerli veya ithal pirinç seçiminde bulunup bulunmadıklarını öğrenmek amacıyla tüketicilere “Satın aldığınız pirincin ithal veya yerli pirinç olmasına dikkat ediyormusunuz ?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar Çizelge 10.38’de görülmektedir.

Çizelge 10.38 : Satın Alınan Pirincin Yerli veya İthal Olmasının Bilinme Düzeyi (%)

Dikkat Etme Durumu	Sayı	Oran
Evet	369	61.5
Hayır	177	29.5
Fikri yok	54	9.0
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.38’de görüldüğü gibi tüketicilerin % 61.5 gibi büyük bir kısmı pirinç satın alırken yerli pirinç veya ithal pirinci bilerek satın almaktadır. Yalnız bu bilerek satın alma, tercih etme gibi algılanmamalıdır. Satılmayı etkileyen en önemli neden yerli veya

ithal pirinç olmasa da yine de fiyatın iki ürün arasında belirleyici bir özellik olduğu unutulmamalıdır.

Satın alınan pirincin ithal olup olmamasına dikkat eden ve etmeyen tüketiciler arasında gelir, eğitim, çeşit tercih etme, tüketim miktarı, oturduğu semt, tüketicinin yaşı ve nereden pirinç satın aldığı gibi faktörler ayırma analizi (discriminant) ile ortaya çıkarılmıştır. Yapılan ayırma analizi anlamlı çıkmış olup iki grubun fonksiyon değerleri ve grup ortalama değerleri ile karşılaştırılarak hangi faktörün, hangi grup özellik açısından ayırdığını ortaya koymaktadır. Buna göre pirinç satın alırken yerli ya da ithal pirinç olmasına dikkat etmeyen tüketicilerin çeşit farkı da gözetmediği yüksek bir değerde ortaya çıkmıştır. Dikkat eden tüketiciler ise gelir, yaş ve satın aldığı yer özellikleri açısından dikkat etmeyenlere göre ayrılmıştır. Eğitim ve tüketim tam bir şekilde ayrılmamasına rağmen değer olarak dikkat edenlere çok yakın çıktığından dolayı bu özellikleri de dikkat edenler açısından yorumlamak daha doğru olacaktır. Aynı şekilde oturduğu semt özelliği de dikkat etmeyenlerin değerine çok yakın çıkmıştır. Bunu da bu açıdan değerlendirmek gerekecektir.

Cizelge 10.39 Ayırma Fonksiyonları ve Grup Ortalama Değerleri

Özellikler	Fonksiyon Değerleri
Pirinç çeşidi	- 0.81255
Tüketici geliri	0.43101
Tüketicinin yaşı	0.34253
Pirinç satın alınan yer	0.32624
Oturduğu semt	- 0.29865
Eğitim durumu	0.15028
Tüketim miktarı	0.14370
1.Grup	0.18764
2.Grup	- 0.39127

10.4.6.3 Fiyatın, Yerli ve İthal Pirinç Tercih Etme Düzeyine Etkileri

İthal pirinçler, yerli pirinçlere göre daha ucuz olduğu için satınalma ile tercih etme arasında farklar bulunabilmektedir. Fiyatların, ithal ve yerli pirinçlerde eşit olması durumunda tüketicilerin davranışlarını öğrenebilmek için “Yerli pirincin fiyatı ile ithal pirincin fiyatı aynı olursa tercihiniz ne olur ?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar Çizelge 10.40’da görülmektedir.

Çizelge 10.40 : Yerli pirincin fiyatı ile ithal pirincin fiyatı aynı olursa

Tercihler	Sayı	Oran
Yerli pirinç tercih ederim	434	72.3
İthal pirinç tercih ederim	26	4.3
Farketmez	103	17.2
Fiyat önemli değil ben yerli pirinç tercih ederim	37	6.2
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.40’da da görüleceği gibi tüketicilerin % 72.3 gibi büyük bir kısmı fiyatların aynı olması durumunda yerli pirinç tercih edeceğini belirtmiştir. Bu da ithal pirinçlerin yerli pirinçlere göre daha ucuz olmasının satışlarda ithal pirince büyük avantajlar sağladığının bir göstergesidir.

10.4.6.4 Pirinç Satınalmada Çeşit Tercih Etme Düzeyi ve Tercih Edilen Çeşitler

Pirinç piyasalarında çok farklı çeşitler tüketicilerin tercihlerine sunulmaktadır. Bu çeşitlerin bir kısmı yurtiçinde üretilen çeşitler (Baldo, Rocca, Ribe, Venerya vs.) olup, bir kısmı da yurtdışından ithalat yoluyla getirilen çeşitlerdir (Calrose, Kansas, Jasmine vs.)

Yukarıda isimleri sayılan bu çeşitler arasında tüketicilerin tercih yapıp yapmadıklarını öğrenebilmek amacıyla “Pirinç satın alırken çeşit farkı gözetiyormusunuz ?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve hemen arkasından “Hangi çeşitleri tercih ediyorsunuz” şeklinde bu soruyu tamamlayıcı bir soru daha yöneltilmiştir. Çizelge10.41 ve 10.42’de bu sorulara verilen yanıtlar görülmektedir.

Çizelge 10.41 : Çeşit Tercih Etme Durumu (%)

Çeşit Farkı	Sayı	Oran
Evet	465	77.5
Hayır	135	22.5
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.41’de görüldüğü gibi tüketicilerin % 77.5 gibi büyük bir kısmı pirinç satın alırken çeşit tercihinde bulduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 10.42 : Tercih Edilen Çeşitler (%)

Çeşitler	Sayı	Oran
Baldo	477	79.5
Ribe	10	1.7
Rocca	8	1.3
Jasmine	16	2.7
Calrose	32	5.3
Çeşit önemli değil	57	9.5
Toplam	600	100.0

Tercih edilen çeşitler arasında ilk sırayı % 79.5 gibi büyük bir oranla “Baldo” çeşidi almıştır. Baldo’nun tercih edilmesinde en büyük neden Çizelge 10.33’de de görülebileceği gibi, tüketicilerin pirinç satın alırken tercih ettikleri ilk özelliğin temiz ve dolgun taneli olmasıdır. Baldo çeşidi de dolgun taneli ve camsı bir yapıya sahiptir. Ayrıca baldo çeşidi ülkemiz pirinç piyasalarında çok uzun yıllardır varolmasından dolayı tüketicilerce artık çok iyi bilinen bir çeşittir. Burada önemli bir konu olarak belirtilmesi gereken yurtdışından da Baldo ithalinin yapıldığıdır.

10.4 7 Tüketicilerin İthal ve Yerli Pirinç Tercih Etmelerinin Altında Yatan Temel Faktörler

İthal ve yerli pirinçlerin tercih edilmelerindeki temel nedenleri ortaya çıkarabilmek için yerli pirinçlerle ithal pirinçler arasında çeşitli yargılar hakkında fikirleri istenmiştir.

Tüketicilerin bu yargılara katılma düzeylerinin yer aldığı ifadeler “Aşağıdaki fikirlere ne kadar katılıyorsunuz” şeklinde sorularak 1’den 5’e kadar numara verilmesi istenmiştir. Burada ;

- 1 Kesinlikle katılıyorum
- 2 Katılıyorum
- 3 Fikri yok
- 4 Katılmıyorum
- 5 Kesinlikle katılmıyorum, anlamında değerlendirilmiştir.

Tüketicilere, 9 farklı fikire katılıp katılmama düzeyleri sorulmuş ve alınan yanıtlar Çizelge 10.43’de verilmiştir.

Tüketicilerin satın aldıkları pirinci seçerken yerli veya ithal olmasının tercih edilmesinin altında yatan temel faktörleri bulabilmek amacıyla “Faktör analizi” yapılması gereği duyulmuştur. Ancak öncelikli olarak anket bulgularının faktör analizine uygun olup olmadığı test edilmiştir. Bu amaçla uygulanan Bartlett’in küresellik testi çok önemli düzeyde (582.3) çıkmasına rağmen, ikinci bir ölçü olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri de faktör analizine uygun bir değer (0.622) bulunmuştur.

Çizelge 10.43 : Tüketicilerin İthal ve Yerli Pirinç Tercih Etmelerinin Altında Yatan Temel Faktörleri Tesbit Edebilmek İçin Yöneltilen Sorular ve Yanıtları

Yargı	Ortalama Puan	% 95 Güven Aralığı	
		Alt Sınır	Üst Sınır
Yerli pirinç ithal pirince göre daha lezzetlidir.	1.89	1.80	1.97
Yerli pirinç ithal pirince göre daha pahalıdır.	2.43	2.35	2.51
Yerli pirinç ithal pirince göre daha çabuk pişer.	2.43	2.35	2.50
İthal pirinç yerli pirince göre daha çabuk lapalaşır.	2.66	2.57	2.74
İthal pirinçlerin kalitesi şüphelidir.	3.65	3.20	4.10
Pirinç satın alırken ambalaj önemli değildir.	2.86	2.75	2.97
Fiyata bakmam pahalı da olsa tadı iyi olanı alırım.	1.97	1.88	2.06
Satın alırken pirincin kalitesine bakmam en ucuzunu alırım.	4.23	4.15	4.30
Aldığım pirincin ucuz ve yerli pirinç olmasına dikkat ederim.	2.69	2.57	2.81

Çizelge 10.43’de verilen 9 farklı yargı ile ilgili değerlere faktör analizi uygulandığında “eigenvalue” değerleri 1’den büyük olan 4 faktör grubu elde edilmektedir. Buna göre 1.grupta (2, 3, 1, 4), 2.grupta (8 ve 7), 3.grupta (5 ve 6) ve 4.grupta (9) no’lu değişkenler toplanmaktadır.

Çizelge 10.44 Tüketicilerin Alışverişlerde İthal ve Yerli Pirinç Seçimleri İle İlgili Faktör Analizi Sonuçları

Yargılar	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör	4.Faktör
2 (Yerli pirinç ithal pirince göre daha pahalıdır.)	0.75409	0.7086	-0.6485	0.01193
3 (Yerli pirinç ithal pirince göre daha çabuk pişer.)	0.70245	0.8170	-0.12365	0.08621
1 (Yerli pirinç ithal pirince göre daha lezzetlidir.)	0.64381	0.14172	0.36811	-0.09504
4 (İthal pirinç yerli pirince göre daha çabuk lapalaşır.)	0.61599	-0.7217	-0.3174	0.21781
8 (Satın alırken pirince bakmam en ucuzunu alırım.)	-0.6518	-0.83717	0.08946	0.05653
7 (Fiyata bakmam pahalı da olsa tadı iyi olanı alırım.)	0.05745	0.82772	0.12317	0.06239
5 (İthal pirinçlerin kalitesi şüphelidir.)	0.14027	0.09192	-0.78799	0.33443
6 (Pirinç satın alırken ambalaj önemli değildir.)	0.04732	0.12613	0.73427	0.41289
9 (Aldığım pirincin ucuz ve yerli olmasına dikkat ederim.)	0.13456	-0.0417	-0.02859	-0.88875
Eigen Value	2.13895	1.42650	1.25477	1.01433
Varyans %	23.8	15.8	13.9	11.3
Kümülatif Varyans %	23.8	29.6	53.6	64.8

Faktör analizi sonuçlarından da anlaşılacağı gibi tüketiciler, pirinç satın alırken yerli pirinç tercih etmektedirler. Bunun nedenleri arasında yerli pirinçlerin ithallere oranla daha lezzetli olması, daha çabuk pişmesi ve lapalaşma özelliğinin ithallere oranla daha az olmasıdır. Tüketicilerin büyük çoğunluğu yerli pirinçlerin ithallere göre daha pahalı olduğunu bilmektedirler.

Pirinç satın almada fiyat öncelikli bir konu olmamaktadır. Tüketiciler de ucuz pirinçlerin damak zevklerine uymadıkları yönünde bir eğilim olduğu faktör analizi sonucunun negatif çıkmasından (-0.83717) anlaşılmaktadır.

Tüketiciler ithal pirinçleri pek tercih etmeseler de kaliteleri hakkında pek bir fikirlerinin bulunmadığı faktör analizi sonucunun negatif değer (-0.78799) çıkmasından anlaşılmaktadır.

10.4.8 Diğer Özellikler

Bu grupta yer alan sorular tüketicilerin pirinç satın alırken dikkat ettikleri diğer özellikleri öğrenebilmek amacıyla sorulmuştur. Örneğin tüketicilerin TSE belgesi arayıp aramadığı, pirinç satın alırken pilavlık pirinçle dolmalık pirinci hangi özelliklere göre satın alındığı, mevsimlere göre pirinç tüketiminin değişip değişmediği ve marka tercihi olup olmadığı gibi birtakım genel özelliklerdir.

10.4.8.1 TSE Belgesi Aranma Düzeyi

Pirinç, çeşitli standartlarda üretilmek zorunda olan bir gıda maddesidir. Standartlara uygun yapılan üretim ve paketleme sayesinde tüketiciler de aldatılmamış olurlar. Çizelge 10.45 tüketicilerin pirinç satın alırken TSE standartlarına dikkat edip etmediğini bize göstermektedir.

Çizelge 10.45 : Pirinç Satın Alırken TSE Belgesi Aranma Düzeyi

TSE Aranıyormu ?	Sayı	Oran
Evet	199	33.2
Hayır	401	67.8
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.46'dan anlaşılacağı üzere tüketicilerin büyük çoğunluğu TSE standartlarına göre pirinç satın almamaktadırlar. Tüketicilerimiz bu konuda daha bilinçli olmalıdırlar.

Bu araştırma başlangıcında ve devamında elde edilen gözlemler ve duyular, satışların TSE standartlarına göre yapılmadığı yolundadır. Konu ile ilgili elde edilen bilgiler, satış fiyatı ucuz olan pirinçlerle satış fiyatı pahalı olan pirinçlerin karıştırılarak piyasaya sürüldüğü ve bu yolla haksız kazanç elde edildiğidir. Hatta bunu üreticiler, çeltik fabrikaları, toptancılar ve ithalatçıların büyük çoğunluğu söylemektedir. Bu konuda yetkililer tarafından yapılan denetimler sıklaştırılmalı, kanuni yollara başvurularak haksız rekabet yapanlar hakkında yasal yollara başvurulmalıdır.

10.4.8.2 Mevsimlere Göre Pirinç Tüketiminin Durumu

Pirinç tüketiminin mevsimlere göre değişip değişmediği araştırılmış ve sonuçlar Çizelge 10.47’de verilmiştir.

Çizelge 10.47 : Mevsimlere Göre Pirinç Tüketiminin Durumu

Özellikler	Sayı	Oran
Yazın daha fazla pirinç tüketirim	46	7.7
Kışın daha fazla pirinç tüketirim	314	52.3
Değişmez	240	40.0
Toplam	600	100.0

Pirinç tüketimi mevsimlere göre pek değişmemekle beraber, kış aylarında azda olsa yaz aylarına göre daha fazla pirinç tüketildiği anlaşılmaktadır. Hatta tüketiciler, özellikle Ramazan aylarında daha fazla pirinç tükettiklerini ifade etmişlerdir.

10.4.8.3 Satın Alınan Pirinçte Pilavlık-Dolmalık Tercih Yapılma Durumu

Pirinç sadece pilav yapımında kullanılan bir gıda maddesi değildir. Köftelerde, yemeklerde, dolmalarda, vb. pek çok yerde kullanılmaktadır. Araştırmaya başlamadan önce pirinç satış yerlerinde yapılan incelemelerde “pilavlık pirinç” ve “dolmalık pirinç”lerin ayrı ayrı satıldığı tesbit edilmiştir. Bunun üzerine tüketicilere “Pirinç satın alırken pilavlık ve dolmalık tercihiniz var mıdır ?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar Çizelge 10.48’de görülmektedir.

Çizelge 10.48 : Satın Alınan Pirinçte Pilavlık-Dolmalık Tercih Yapılma Durumu

Özellikler	Sayı	Oran
Pilavlık pirinci daha dolgun taneli alırım, dolmalık pirinci daha kırıklı alırım	422	70.3
Her ikisi içinde dolgun taneli pirinç kullanırım	131	21.8
Her ikisi içinde kırıklı pirinç kullanırım	19	3.2
Fikri yok	28	4.7
Toplam	600	100.0

Çizelge 10.48’de de görüldüğü gibi tüketiciler pirinç satın alırken pilavlık için “daha dolgun taneli” dolmalık için ise “kırıklı pirinç” tercih etmektedirler.

10.4.8.4 Pirinç Satın Alırken Marka Tercih Yapılma Durumu

Tüketicilerin pirinç satın alırken bilinçli olarak marka seçimi yapıp yapmadıkları öğrenilmek istenmiştir. Alınan yanıtlar Çizelge 10.49’da görülmektedir.

Çizelge 10.49 Pirinç Satın Alırken Marka Tercih Yapılma Durumu

Marka Tercih Yaparmısınız	Sayı	Oran
Evet	312	52.0
Hayır	288	48.0
Toplam	600	100.0

Piyasada tercih edilen özel bir markanın bulunmadığı alınan yanıtlardan anlaşılmaktadır. Marka tercih edenler (% 52), etmeyenlere göre (% 48) biraz daha fazladır. Ancak belirgin bir üstünlük yoktur. Bunun en büyük nedeni pirinç firmalarının tüketicilere dönük tanıtım ve reklâm etkinlikleri yapmamalarıdır. Toptancı ve ithalatçılarla yapılan görüşmelerde pirinçte az bir kâr marjı bulunduğundan tanıtım ve reklâm hizmetlerine gerek duyulmadığı belirtilmiştir.

11. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çeltik dünya nüfusunun yarısından fazlasının besin maddesini oluşturan önemli bir üründür. Tüm dünyada olduğu gibi yurdumuzda da çeltiğin işlenmiş hali olan pirincin tamamı insan beslenmesinde kullanılmaktadır. Türkiye’de buğdaydan sonra en çok tüketilen tahıl pirinçtir. Türkiye’nin sulanabilen birçok bölgesi çeltik için uygun bir ekolojiye sahip olmasına rağmen üretim, Trakya ve Karadeniz bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerde üretimi yapılan çeltiğin verimi dünya ortalamasının çok üzerindedir.

Türkiye’de yapılan çeltik tarımı 1936 yılında çıkarılan 3039 sayılı Çeltik Ekim Kanunu ile düzenlenmektedir. Kanunun çıktığı yıllarda sulama suyu olanaklarımız günümüze göre elverişli değildi, ayrıca kanunun çıkmasında en önemli etken sıtma hastalığı olmuştur. Ancak günümüzde su kaynaklarımız daha düzenli bir haldedir ve sıtma hastalığı neredeyse tarihe karışmıştır. Kaldı ki sıtma hastalığı ile çeltik tarımının pek bir ilgisi de yoktur. Türkiye’de en fazla sıtmalı hasta Şanlıurfa ilindedir ve bu ilde hiç çeltik tarımı yapılmamaktadır. Sıtmanın yayılmasının önlenmesi, çeltik alanlarının daraltılması yerine, sağlık tedbirlerinin yerine getirilmesi ve sivri sinekler ile devamlı mücadele yapılması ile mümkündür.

Çeltik Ekim Kanununun yürürlüğe girmesinin üzerinden 60 yıldan fazla geçmesine rağmen, çeltik tarımı halen bu kanun maddelerine göre yürütülmektedir. Çeltik tarımı yapılan diğer ülkelerde böyle bir kanun bulunmamaktadır. Ancak günümüzde bu kanunun tamamıyla kaldırılması güç görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, çeltikte üretimi doğrudan etkileyen sulama suyunun sürekli sağlanması konusudur. Ülkemizde tarımsal altyapı yatırımları yeterli olmadığından çeltikte düzenli sulama suyu gereksinimi sağlayan su kaynakları yeterli değildir. Örneğin, Trakya bölgesinde en önemli su kaynağı Meriç nehri olmasına rağmen bu nehirde bazı yıllar su sıkıntısı olabilmektedir. Bu nedenle çeltik komisyonları su dağıtımında önemli görevler alabilmektedir.

Bu konuda atılabilecek en önemli adım, üreticilerin kendi aralarında örgütlenerek sulama altyapı olanaklarını kendilerinin yapmaları ve geliştirmeleri olacaktır. Bu amaçla özellikle Trakya bölgesinde kurulan ve faaliyet gösteren sulama kooperatiflerinin sayı ve faaliyet olarak etkilerini hissettirmeleri için devletin teşvikler getirmesi gerekmektedir. Bu kooperatifler sulama suyu dağıtımını yanında sulama altyapılarını düzenleme ve geliştirme konusunda devletçe teşvik edilmelidir. Yeni baraj ve göletlerin yapımında devlet-

kooperatiflerle işbirliği yapabilir. Bu tesislerinin yapımını devlet üstlenip, tesislerin işletmesi ve bakımını kooperatiflere devredebilir. Bu sayede çeltik tarımı bölgenin sulama olanaklarına göre kanun yerine, kooperatiflerin kontrolü altında yürütülebilir.

Çeltik verimi yüksek olmasına rağmen çeltik üretimi, ülkemiz insanının ihtiyacını karşılayamamaktadır. Yıllara göre değişmekle birlikte genelde, üretimi yapılan 250-300 bin ton çeltikten elde edilen 150-200 bin ton pirinç yetmediğinden bir o kadar daha pirinç yurtdışından ithalat yoluyla getirilmektedir. Türkiye’de kişi başına pirinç tüketimi gün geçtikçe artmaktadır. 1980 yılında 3.2 kg olan tüketim miktarı 1995 yılında yaklaşık 2.5 kat artarak 7.5 kg’a ulaşmıştır. Ancak bu artış miktarı ithalatın da artmasına yol açmıştır. 1980 yılında 3 bin ton pirinç ithal edilerek karşılığında 3 milyon dolar ödenmişken, 1995 yılında 300 bin ton pirinç ithal edilerek karşılığında 110 milyon dolar döviz yurtdışına ödenmiştir.

Türkiye, çeltik ve ondan elde edilen pirinçte net ithalatçı konumda olan bir ülkedir. Nüfusun yıllık % 2'lere varan yüksek bir oranda artması ve buna paralel olarak pirinç tüketiminin de artması buna karşılık üretimin 1970’li yılların seviyesinde olması, Türkiye’de pirinç açığının ve dolayısıyla ithalatın her yıl artmasına neden olmaktadır. İthalat her geçen yıl artarak devam etmektedir. Çeltik üretiminde uygulanan yanlış ve tutarsız tarım politikaları sonucu bu üründe kendine yeterli olabilecek olan Türkiye, maalesef ithalat bağımlısı olmuş ve bunun sonucunda en fazla pirinç ithal eden ülkeler arasına girmiştir.

Pirinç ithalatının artmasının Türkiye açısından olumsuz bir yönü de, çeltik fabrikalarının düşük kapasitelerle çalışmalarıdır. İthalat çeltik yerine pirinç şeklinde yani nihai ürün olarak yapıldığından ülke sanayisine hiçbir katkısı bulunmamaktadır. Halbuki çeltik, pirinçten ayrılma aşamalarında pek çok sanayiye (kimya, yem, malt sanayi vb.) kaynak olmaktadır. Pirinç yerine çeltik şeklinde ithalat teşvik edilmeli bu sayede atıl kapasitede çalışan çeltik fabrikalarına daha yüksek kapasitelerde çalışabilme olanakları sağlanmalıdır.

Çeltik tarımı, Türkiye’nin birçok yerinde yapılmasına rağmen, gerek ekiliş alanı gerekse üretim miktarı bakımından Marmara bölgesi ilk sırayı almaktadır. İkinci sırada Karadeniz bölgesi yer almaktadır. Yaklaşık 48 bin hektar ekiliş ve 261 bin ton üretim ile

Marmara ve Karadeniz bölgeleri Türkiye çeltik ekilişinde % 89.4, üretiminde ise % 92.3 oranında pay almaktadır.

1996 yılı verilerine göre, Türkiye’de yaklaşık 500 köyde 19000 üretici, çeltik üretmiştir. Bu 500 köyün 79’u Marmara bölgesinin Trakya kesiminde, 86’sı Güney Marmara bölgesinde, 247’si Karadeniz bölgesinde ve 38’i Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Geriye kalan köylerin büyük bir kısmı İç Anadolu’da olmak üzere Türkiye geneline dağılmıştır.

Çeltik hasadından sonra üreticiler ürünlerini başta özel fabrikalar olmak üzere, aracılar ve TMO kanalı ile pazarlamaktadırlar. Çeltikte 1960’lı yıllardan beri Toprak Mahsülleri Ofisi üzerinden destekleme alımları yapılmaktadır. Bazı yıllar bu alımlar çeşitli nedenlerle yapılmasa da genelde TMO çeltik alımı yapmaktadır. Ancak TMO alımları, toplam üretimin az bir kısmını oluşturmaktadır. 1980-1996 yılları arası alımlar ortalaması üretimin % 5.9’u civarında gerçekleşmiştir. Devlet, alıcısı çok olan çeltik gibi ürünlerde özel sektörün daha büyük bir pay almasını istemekte ve bu yüzden müdahale alımları yerine fiyat belirleyerek az miktarlarda alım yapmaktadır.

Çeltik’te gerek tarımsal yapıyı iyileştirmeye dönük, gerekse üretim artışı sağlayacak tarım politikaları izlenememiştir. Türkiye’de çeltik tarımı yapan işletmelerin pek çok sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar daha çok yapısal niteliktedir. Türkiye genelindeki çeltik işletmelerinin arazileri küçük ve parçalı, tarım makineleri yönünden eksik, tarımsal bilgi ve kooperatifçilik düzeyleri yetersiz, tarımsal girdilerin bilinçsizce kullanıldığı, işletmelerden oluşmaktadır. Ayrıca çeltik tarımı yapan işletmeler hasat sonrası ürünlerini istedikleri fiyattan pazarlayamamaktan yakınmaktadırlar. Yine de tüm bu sorunlara karşın dekara çeltik verimi ortalaması dünya ortalamasının oldukça üzerindedir.

Türkiye’de yapılan çeltik tarımında plânlı bir üretim ve verimlilik politikası da bulunmamaktadır. Bu konuda önemli bir uygulama gibi gözüken, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan, verimliliği artırma ve yurtiçi üretimi teşvik yönünde 1997 yılında faaliyete geçmesi beklenen “Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi” bulunmaktadır. Proje hazırlıklarına 1996 yılında başlanan bu proje 1997-2001 yılları arasında çeltik ekiliş alanlarını ve dolayısıyla üretimini yaklaşık % 50 oranında artırmayı hedeflemektedir. İyi plânlanan ve hedefleri açısından önemli olan bu projenin 1997 yılında başlaması öngörölmüş iken, yapılan incelemelere göre hiçbir uygulamanın yapılmadığı

anlaşılmaktadır. Projenin uygulama birimleri ve teknik elemanları (İl Müdürlükleri, Araştırma Enstitüleri) dahi projeden habersizdirler. Proje ile, 1997 yılında yurtiçinde üretilen çeltiklere 20000 TL/kg “Yurtiçi Üretimi Teşvik Primi” adı altında ödenmesi gereken prim tutarının ödenmediği, çeltik hasadının tamamlanması ile anlaşılmaktadır.

“Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi” oldukça iyi niyetlerle plânlanmış bir proje olmasına rağmen uygulamasının olmaması ve hiç bir çalışmanın dahi yapılmaması çeltik üretiminin kağıt üzerinde artırılmayacağına bir göstergesidir. Aslında bu proje ciddi bir şekilde uygulansa, kısa vadede Türkiye çeltik üretimi artış gösterebilecektir. Uzun vadede ise yeni çeltik alanları çeltik tarımına açılabilir. Zaten GAP projesinin devreye girmesi ile Türkiye çeltik üretiminin 1996 yılı rakamlarına göre 2 katına çıkması plânlanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi’nin tamamlanması ile çeltik üretimimizde de artışlar beklenmektedir. GAP bölgesindeki çeltik ekim alanının 38217 hektar olması öngörülmüştür. Üretim miktarının ise 141 838 ton pirinç olacağı tahmin edilmektedir (TZOB, 1997). Bu da yaklaşık 230-240 bin ton çeltik demektir ki bu miktar şu anda Türkiye’de üretilen çeltik miktarına eşittir. Ancak GAP projesinde de akılcı politikalar izlenmeli, pazarlama değeri yüksek olan ve ülkenin gerçekten ihtiyacı olan çeltik gibi ürünlerin üretilmesi için teşvikler uygulanmalıdır.

Üreticileri ve dolayısıyla çeltik üretimini etkileyen en önemli konulardan birisi de çeltiğin uygun fiyatlarla pazarlanabilmesidir. Yapılan incelemeler sonucu 1980-1996 yılları arasında TMO tarafından çeltiğe verilen fiyatların, reel olarak ülkemizde kronik bir şekilde seyreden enflasyondan pek etkilenmediği görülmüştür. Anılan yıllar arasında çeltik fiyatları bazı yıllar 1980 yılındaki seviyesinin (35 TL/kg)¹ altına düşmüş, bazı yıllar da bu seviyenin üzerine çıkmıştır. Ancak son yıllarda 1980 yılının üzerinde (47 TL/kg) seyretmiştir. Buna karşılık çeltik tarımında kullanılan zorunlu girdilerin fiyatları, çeltik fiyatlarından daha fazla artmıştır. Çeltik fiyatları reel olarak, söz konusu yılların sonunda yaklaşık 1.3 kat artmasına karşılık çeltik tarımında en fazla kullanılan girdilerden biri olan motorinde bu artış 1980’e göre 1996 yılında 2.1 kat, (1980 yılı reel fiyatı 25.3 TL/kg, 1996 yılı reel fiyatı 53.8 TL/kg) olarak gerçekleşmiştir. Yine çeltik tarımında en fazla kullanılan gübre olan A.Sülfat’ta bu

¹ Fiyatlar, reel fiyatlar olup 1980 yılındaki fiyatları esas alınmıştır.

artış 4.2 kat (1980 yılı reel fiyatı 5.5 TL/kg, 1996 yılı reel fiyatı 23.1 TL/kg) olarak gerçekleşmiştir.

Üreticiler, hasat zamanı genelde TMO'nun belirlediği fiyatlar civarındaki fiyatlardan ürünlerini aracılar, tüccarlara ve bir kısmı da TMO'ne satmaktadırlar. TMO'nun alım yapmadığı veya ürün bedellerini gecikmeli ödediği yıllarda, fiyatlar spekülâtif bir şekilde düşmektedir. Ayrıca özellikle hasat zamanı yurtdışından gelen çeltik ve pirinçler yerli üretim fiyatlarını düşürebilmektedir. Devletin üreticiyi koruyucu yönde buna karşı çıkması, en azından hasat zamanı olan Eylül sonundan başlayarak Ocak ayına kadar ithalatı yasaklaması veya fon ve vergi gibi enstrümanlarla ithal maliyetini 3-4 aylık bir süre için yükseltmesi gerekmektedir.

Türkiye'de 1996 yılı verilerine göre çeltik tarımı yapılan 500 köyün 450'si, 19000 üreticinin 18500'ü çeşitli örnekleme teknikleri kullanılarak araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre;

- Çeltik işletmelerindeki ortalama arazi genişliği 25-30 dekar civarında olup ortalama parsel sayısı 5'dir. Parsel sayısı Karadeniz bölgesinde özellikle Çorum ve Kastamonu'da 9-10'lara kadar varmakta, üreticiler çok küçük arazilerde çeltik tarımı yapmaktadırlar. Buna bir de tavaların küçüklüğü eklenince çeltik tavalarını çevreleyen tirlerden dolayı büyük arazi kaybı meydana gelmektedir. Daha fazla işgücüne gerek duyulmakta ve maliyetler artmaktadır.

- Türkiye tarımının önemli bir sorunu olan tarım işletmelerinin önemli bir kısmını oluşturan küçük ve cüce işletmeler, sahip oldukları arazi varlıklarının çok parçalı ve dağınık olmasından ötürü ancak geçimlik tarım yapabilmektedirler. Toprak üzerindeki nüfus baskısı ile miras yasalarımızın öngördüğü eşit bölüşüm gibi nedenlerle işletme toprakları parçalanmanın etkisi altındadır (Yıldırak vd., 1995). Çeltik işletmeleri de söz konusu sorundan etkilenmekte ve işletme başına düşen arazi miktarı gün geçtikçe azalmakta, parça sayısı artmaktadır. Bunun tarımımıza olan etkilerini azaltabilmek için diğer ürünlere göre daha çok özen isteyen ve geniş arazilerde sulama olanağı bulunduğu daha yüksek verimler alınabilecek çeltik gibi ürünlerde arazi toplulaştırılması için yasal tedbirler alınmalıdır.

- Araziyi tesviye edici tarım makinalarının yetersizliği, çeltikte önemli bir konu olan sulama suyunun yeterli ve tüm arazide eşit seviyede olmasını engelleyen faktörlerden

biridir. Halen yaygın olarak kullanılan traktör arkasına takılan bıçaklar yeterli ve istenilen düzlemeyi yapamamaktadır. Bilgisayar teknolojisi ile çalışan lazer makinası çeltikte istenilen düzlemeyi yapabilmekte, tavaların daha büyük yapılabilmesini ve sulama suyunu daha ekonomik kullanmayı sağlamaktadır. Bu makineler pahalı olduğu için sayıları oldukça sınırlıdır. Bu makinelerin sayıya artabilmesi için devletin çeşitli teşvikler vermesi yanında en önemlisi üreticilerin biraraya gelerek bu makineleri kooperatifleşerek satın alıp ortak kullanmalarıdır.

- Çeltik tarımı yapan işletmelerde kooperatifçilik yaygın değildir. Çeltik tarımı yapılan bölgelerimizden sadece Trakya bölgesinde sulama suyunun dağıtımında faaliyet gösteren sulama kooperatifleri bulunmaktadır. Halbuki çeltik kısa sürede bozulmayan bir ürün olduğundan hasat sonrası hemen pazarlanmasına gerek yoktur. Üreticilerin biraraya gelerek kendi aralarında ürünlerini de pazarlamak kooperatifler kurmaları pazarlık güçlerini arttırabileceği gibi kooperatifleşme sayesinde belki de ürünlerini işleyecek tesisleri de kurmalarını sağlayabilecektir. Kooperatifleşen üreticiler, diğer kooperatiflerle de ilişkiler kurarak her alanda işbirliğini geliştirme olanağını sağlayabilirler.

- Türkiye genelinde yapılan çeltik tarımında üreticilerin tarımsal girdi kullanımında yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Bazı girdiler yanlış kullanılmakta bazı girdiler ise zamanında kullanılmamaktadır. Ancak en önemli konu ise aşırı girdi kullanımudur. Özellikle gübre ve zirai ilaçta önerilen miktarların üzerine çıkılarak gerek üretim maliyetleri artmakta, gerekse de topraklara gereğinden fazla zararlı maddeler karışmaktadır. Araştırma dahilinde yapılan saha çalışmalarında güneydoğu haricinde tüm bölgelerde Azot (N), Fosfor (P) ve Potasyum (K) gibi kimyevi gübrelerin bünyelerinde yer alan elementlerin önerilen dozların çok üzerinde kullanıldıkları tesbit edilmiştir. Özellikle azot kullanımının fazlalığı Trakya bölgesinde bitki boyunun istenilenden fazla büyümesine neden olmaktadır. Fazla büyümeyi engellemek için çeltikler, başak çıkarmadan elle kullanılan biçme aleti (kosa) ile biçilmekte, bu durum ekstra maliyet getirmekte ve beklenen verimi düşürmektedir. Aynı şekilde zirai ilaç kullanımı da fazladır. Özellikle Molinate terkipli zirai ilaçların kullanımı Türkiye genelinde, önerilen dozun yaklaşık 2 katı kullanılmaktadır.

- Günümüzde farklı gelişmişlik düzeyine sahip olsa da, hemen her ülkede kırsal kesimde yaşayan üreticilerin tarımsal gelirlerinin artırılması ve dolayısıyla yaşam

standartlarının yükseltilmesi tarım politikalarının ana hedeflerindedir. (TZOB, 1997). Çoğu ürün gibi çeltikte de üreticiler bu ürüne yaklaşık 7-8 ay yatırım yaparak hasad zamanı bu yatırımlarının karşılığını alabilmektedirler. Ancak bu yatırımların finansmanı büyük oranda yabancı sermayeden kaynaklanmaktadır. Çünkü tarımsal üretimin genel özelliklerinden biri olan sermayenin devir hızının yavaş olması yüzünden tasarruf yoluyla sermaye birikimi, çeltik tarımında son derece güçtür. Bu yüzden çeltik işletmelerinin genelde öz sermayeleri yetersiz olduğundan özellikle tarımsal girdilerin temininde yabancı sermayeye başvurulmaktadır. Yabancı sermaye için en önemli kaynak ise Tarım Kredi Kooperatifleridir. Türkiye genelinde çeltik tarımı yapan işletmelerin % 71.2'si gübre alımlarında yabancı sermaye kullanmaktadır. Bu üreticilerin % 59.8 gibi büyük bir çoğunluğu gübrelere Tarım Kredi Kooperatiflerinden temin etmektedirler. Aynı şekilde zirai ilaçta da üreticilerin % 62.2'lik kısmı yabancı sermaye kullanmakta ve % 43.4 gibi büyük bir bölüm zirai ilaçlarını Tarım Kredi Kooperatiflerinden temin etmektedirler.

- Çeltik tarımında işgücü isteği diğer ürünlere göre daha fazladır. Çeltik tarımında genel olarak aile işgücü ile yabancı işgücü kullanılmaktadır. Trakya bölgesinde ise kooperatif işçiliği yaygındır. Çeltik tarımında sulama kooperatiflerinin ülke genelinde yaygınlaşması işgücü maliyetlerini azaltacaktır. Sulama kooperatiflerinin kurulması devletçe teşvik edilmesi yerinde bir uygulama olacaktır.

- Çeltik tarımının daha teknik koşullarda yapılması için çeltik tarımında tarımsal yayım faaliyetlerine daha fazla önem verilmelidir. Uzmanlarca çeltik tarımında 2 veya 3 yılda bir ekim nöbeti yapılması önerilmişken, Türkiye genelinde yapılan çeltik tarımında bu önerilere hiç uyulmadığı görülmüştür. Bazı bölgelerde örneğin Karadeniz bölgesinde ortalama ekim nöbeti 24 yıla kadar çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak topraklarda tuzlulaşma ve organik madde bakımından eksiklikler görülebilmektedir. Bu konuda etkili tarımsal yayım faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

- Çeltik sulu koşullarda ve oldukça zahmetli yetişen bir bitki olmasına rağmen kendisine rakip olabilecek ürünlerden daha fazla gelir getiren bir bitkidir. Yapılan araştırmada 1996 yılında dekardan en fazla net gelir (7 016 515 TL) çeltikten elde edilmiştir. Çeltikten sonra şekerpancarı (6 870 000 TL), mısır (3 679 200) ve ayçiçeği (2 337 500) en yüksek gelirleri getirmektedir. Görüldüğü gibi, çeltik tarımı diğer ürünlere göre daha kârlıdır. Çeltiğin en yakın rakibi şekerpancarı olmasına rağmen bu üründe

devletçe ödemelerin peşin yapılmayıp, zamana yayılması cazibesini azaltmaktadır. Bu yüzden çeltik tarımı üreticilerce rakip ürünlere göre daha çok tercih edilmektedir.

- Türkiye’de çeltik işleyen fabrikalarının önemli sorunları bulunmaktadır. Yapılan araştırmada, çeltik fabrikalarının büyük çoğunluğunun yerli teknoloji kullandıkları tesbit edilmiştir. Bu fabrikaların en önemli sorunu ise atıl kapasite ile çalışmalarıdır. Türkiye genelinde sayıları tesbit edilebilen 59 çeltik fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikaların kurulu kapasiteleri yaklaşık 750 bin tondur. Yani 1996 yılı Türkiye çeltik üretiminin 3 katı kurulu kapasite bulunmaktadır. Ortalama çalışılan kapasite ise Trakya bölgesindeki fabrikalarda % 29.7, diğer bölgelerimizdeki fabrikalarda % 26.1’dir. Sayı ve kurulu kapasitenin oldukça fazla olmasına rağmen halen çeltik fabrikası kurulmaktadır. Yeni kurulan ve halen çalışan çeltik fabrikaları sermaye yönünden ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, hammadde yetersizliğinden ötürü en fazla 6 ay tam kapasitede çalışmaktadırlar. Yılın geri kalan 6 ayı pek çok fabrika ya çok düşük kapasitelerle çalışmakta ya da kapanmaktadır.

- Çeltik fabrikalarının büyük bir kısmı (% 68.3) çeltik alımlarında öz sermayelerini kullanmaktadırlar. Ürün bedeli ödeme şekli ise TMO’nun alım ve ürün bedeli ödeme şekline göre belirlenmektedir. Genelde TMO peşin alımlar yapıyorsa, ürün bedeli TMO’ya göre biraz daha yüksek belirlenir ve üreticilerin TMO yerine çeltik fabrikalarını tercih etmeleri sağlanır. TMO peşin para ile alım yapmıyorsa, ürün fiyatı TMO’nun fiyatları civarında hatta bazen altında belirlenir. Genel olarak ürün bedelinin 1/3’ü peşin, geri kalan 2/3’ü ise 1 veya 1.5 ay içerisinde ödenir.

- Çeltik fabrikaları ürünü işledikten sonra elde ettikleri pirinçleri genelde İstanbul Rami’deki toptancılara veya bölgesel toptancılara pazarlamaktadırlar. Fabrika sahiplerinin bu konudaki en önemli sorunu, üreticilerden alınan çeltiğin bedelinin en geç 1.5 ay içerisinde ödenmesine rağmen, işleyip pazarladıkları pirinçlerin bedelini 1-2 ay sonra alabilmeleridir. Ayrıca ithal pirincin gelmesi ve yerli üretim pirince göre çok daha ucuz fiyatlarla piyasalara girmesi, çeltik fabrikalarının ürünlerini bazen değerinin altında pazarlamasına neden olmaktadır.

- Pirinç toptancıları ise genel olarak sadece pirinç alım-satımı yapmamakta, “kuru bakliyatlar” denilen nohut, kuru fasulye, mercimek, bulgur vb. ürünlerin de ticaretini yapmaktadırlar. Bu firmaların bazıları pirinci çeltik olarak direkt üreticiden alıp kendilerine ait fabrikalarda işleyerek piyasaya arz etmektedirler. Sermaye yönünden güçlü olan

firmalar daha çok ithalat yaparak, piyasaya ithal pirinç arz etmektedirler. İthalatta aracı firmalar kullanıldığı gibi direkt ithalat yapan firmalar da bulunmaktadır.

- Toptancı ve ithalatçı firmaların yurtiçi satışları tüm ülke geneline olmaktadır. Genelde yurt çapına dağılmış toptancı ve bölge bayilikleri kanalı ile pirinçler satılmaktadır. Bazı firmalar pirinçlerini büyük hipermarketler kanalıyla pazarlamakta, bazıları ise kendi olanaklarını kullanarak satış yapmaktadırlar.

- Genel olarak pirinç piyasasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bunun en büyük nedeni sermaye yönünden güçlü olan her firmanın dilediğince ithalat yapabilmesidir. Bu yüzden pirinç piyasasında fiyatlar, genelde rekabete göre belirlenmektedir. Rekabet etkili olsa da satışlarda maliyetlerin altında ürün satışı pek yapılmamaktadır.

- Türkiyede çeltiğe uygulanabilecek bilinçli ve tutarlı tarım politikaları, geniş bir tüketici kitlesi tarafından tüketilen pirincin daha fazla tüketimini de sağlayabilir. Pirinç tüketicileri daha çok yerli pirinç tüketmek istemektedirler. Yerli pirince olan talep, bu ürünün fiyatının ithal pirince oranla daha fazla olmasına neden olmaktadır. Türkiye pirinç ihtiyacının tamamının yerli pirinçlerle karşılanamaması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin genelde tüketicilerce en fazla tüketilen ve talebi yoğun olan Baldo çeşidi pirinçler, yurtdışından ithal edilen Baldo pirinçlerle karıştırılarak satılabilmektedir. Bazı firmalar ise Baldo çeşidi pirinç ile daha ucuz olan Rocca çeşidi pirinci karıştırarak piyasaya pazarlamaktadırlar. Tüm bu yöntemler haksız kazanç sağlama ve tüketicilerin aldatılması anlamına gelmektedir.

- Pirinç tüketicileri ile yapılan anket sonuçlarından elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin büyük bir çoğunluğu (% 44) ayda bir kez pirinç satın almakta, satın almalarında daha çok süpermarketler (% 47.3) tercih edilmektedir. Daha çok 1 ve 2 kg'lık ambalajlar tercih edilmektedir.

- Tüketicilerin büyük bir çoğunluğu (% 82.8) pirinç satın alırken temiz ve dolgun taneli pirinçleri tercih etmektedirler. Tüketicilerin pirinç satın almalarında gelir düzeyinin önemi yapılan varyans analizi ile ortaya çıkmıştır. Gelir düzeyi yüksek olanlar (11.9 kg/yıl) gelir düzeyi düşük (7.3 kg/yıl) olanlara göre daha fazla pirinç tüketmektedirler.

- Türkiye pirinç ithalatının bir bölümünün yurtdışından sağlandığını tüketicilerin bilip bilmediği öğrenilmek istenmiş ve bu amaçla khi-kare analizi yapılmıştır. Yapılan khi-kare analizi ile eğitim düzeyi yüksek olanların eğitim düzeyi düşük olanlara göre ve 30 yaş

altındakilerin 30 yaş üzerinelere göre Türkiye pirinç ihtiyacının bir bölümünün yurtdışından sağlandıkları tesbit edilmiştir.

- Tüketicilerin pirinç satın alırken daha çok Baldo çeşidini (% 79.5) tercih ettikleri tespit edilmiştir. Baldo çeşidi ise Türkiye’de yetişen yerli bir çeşittir. Pirinç satın alırken yerli ya da ithal pirinç olmasına dikkat etmeyen tüketicilerin çeşit farkı da gözetmediği yapılan discriminant (ayırma) analizi ile tesbit edilmiştir.

- İthal ve yerli pirinçlerin tercih edilmelerindeki temel nedenleri ortaya çıkarabilmek için yerli pirinçlerle ithal pirinçler arasında çeşitli yargılar faktör analizi uygulanarak test edilmiştir. Faktör analizi sonucunda tüketicilerin pirinç satın alırken daha çok yerli çeşitleri tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bunun nedenleri arasında yerli pirinçlerin ithallere oranla daha lezzetli olması, daha çabuk pişmesi ve lapalaşma özelliğinin ithallere oranla daha az olması önemli nedenler arasındadır. Pirinç satın alırken fiyatta belirleyici bir unsurdur. Tüketiciler de ucuz pirinçlerin damak zevklerine uymadıkları yönünde bir eğilim olduğu faktör analizi sonucunun negatif çıkmasından anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkemizin döviz kaybının önlenmesi bakımından pirinç üretiminin artırılması zorunludur. Sahip olduğumuz tarımsal kaynaklar üretimin artırılmasını sağlayacak düzeydedir. Aynı zamanda bu araştırma kapsamında yapılan incelemeler de Türkiye çeltik veriminin ve dolayısıyla üretiminin uygun teknolojiler ve tutarlı üretim politikaları uygulanarak daha da artabileceğini göstermiştir.

Çeltik üretiminin ülke ihtiyacını karşılayabilmesi için aşağıdaki önlemlerin alınması yerinde olacaktır.

- Çeltik üreticisi üzerinde olumsuz bir etki yapan pirinç ithalatından alınan fonların, iç piyasada fiyatların düşmesini önleyecek bir düzeyde tutulması sağlanmalıdır.

- Çeltik ürününün pazarlama aşamasında üreticilerin karşılaştığı güçlükleri önleyebilmek için TMO alım merkezlerinin zamanında açılması ve çeltik alım fiyatının çeltik hasadından önce belirlenmesi, üreticilerin mağduriyetlerini önleyecek bir uygulama olacaktır.

Çeltikte destekleme alımları devam ettirilmelidir. Destekleme fiyatları belirlenirken dünya fiyatlarına dikkat edilmeli, dünya piyasalarındaki düşük fiyatlar dikkate alınarak bu fiyatlara yakın fiyatlar açıklanmamalıdır. Daha çok sosyal yönü olan ve üretimin artışı ile birlikte devamlılığını sağlayıcı fiyatlar belirlenmelidir.

- Üretim sonrasında destekleme yerine, üretim aşamasında destekleme tercih edilmelidir. Bu amaçla yerli çeltik üretimini teşvik edici, dünya fiyatları ile uyumlu, nitelikli tohumluk, zirai ilaç, bilinçli gübre kullanımını teşvik edici düşük faizli krediler kullanılmalıdır.

- Pirinç standartlarına göre satış yapmayan firmalar iyi denetlenmelidir. Çünkü bazı firmaların ucuz fiyatla satın aldıkları pirinçleri daha pahalı fiyatlarla satılan pirinçlerle karıştırarak haksız kazanç elde ettikleri pirinç piyasalarında sürekli konuşulmaktadır. Bunu önleyebilmek için TSE standartlarına uymayan firmalar uyarılmalı, tüketicilerin bu yolla aldatılması önlenmelidir.

- Çeltikte uygulanan tarım politikaları, günlük politikalar yerine tutarlı ve bilinçli belli plân ve programlar dahilinde olmalı, Türkiye sıkça değişen hükümetler gibi tarım politikaları da değişmemelidir.

- AB ülkelerinde uygulanan tarım politikalarına uyum için çeltikte de bu ülkelerde uygulanan politikalara paralel politikalar izlenmeli, olabildiğince bu ülkelerde fiyat politikaları uygulanmaya çalışılmalıdır.

- Çeltik üretiminin kısa vadede artırılması için daha çok sosyal yönü olan fiyatlar tesbit edilmeli, bu fiyatlar belirlenirken çeltik sanayicileri de düşünülerek yerli üretimi teşvik amaçlı üreticilere doğrudan ödemeler gibi teşvik primi uygulamasına geçilmelidir.

KAYNAKLAR

Aksoy, Ş. ve ark., 1996, "Trakya Bölgesinde Bitkisel Sıvı Yağ ve Margarin Sanayii Sektör Analizi ; Ekonomik Yapı, Darboğazlar ve Çözüm Önerileri, TÜBİTAK-TOGTAG 1312 nolu proje, Ankara

Anonim, 1992, "Tarımsal Ürünlerde Destekleme Politikaları" İzmir Ticaret Borsası Yayınları Yayın No : 46, İstiklal Matbaası, İzmir

Anonim, 1996a "Tohumluk Programı 1996" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Şubat 1996, Ankara

Anonim, 1996b "Çeltik Üretimini Geliştirme Projesi" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, , Ankara

Anonim, 1997a, "1997 Çeltik Ekim Protokolü" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ocak 1997, Ankara

Anonim, 1997b "Çeltik Ekiliş Alanları Bilgileri" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Bitkisel Üretim Geliştirme Genel Müdürlüğü Kayıtları, Ankara

Anonim, 1997c "Tohumluk Programı 1997" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Şubat 1997, Ankara

Arıkan, R., 1995, "Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma", Tutubay Yayınları, Ankara

Arın, S., 1987, "Meriç Havzasında Yapılan Çeltik Tarımının Mekanizasyon Sorunları ve Çözüm Önerileri", 3. Uluslararası Tarımsal Mekanizasyon ve Enerji Simpozyumu, İzmir

Arın, S., 1990, "Trakya'da Çeltiğin Serpme Ekimi ve Fideden Üretimin Mekanizasyonu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", 4.Uluslararası Tarımsal Mekanizasyon ve Enerji Kongresi, Adana

Beşer, N., 1995 "Çeltik Tarımı ve İkinci Ürün Olarak Yetiştirilmesi" 2.Ürün Semineri, Mayıs 1995, Antalya

Beşer, N., 1996, "Çeltik Tarımı", Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne

Beşer, N., 1997, "Türkiye'de Çeltik Üretiminde Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Yolları"

Büyükabacı, M., Tok, H.H., 1992, "The Optimization of Soil, Plant and Enviromental Originated Data For The Soil Fertilization in Thrace Region", Academic Computing In Macintosh Environment III, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir,

CAP, Monitor, 1995, "Rice" 1995 Agra Europe (London) Ltd., İngiltere

Cochran, W.C., 1963 "Sampling Techniques, 2nd ed., A Wiley International Edition,

Çiçek, A., Erkan, O., 1996,"Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri" Gaziosmanpaşa Ün.Ziraat Fak.Yayımları, No:12, Ders Notları Serisi :6, TOKAT

Dağlıoğlu, O., 1995, "Çeltikten Pirince" Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No : 231, Derleme No : 25, Tekirdağ

DPT, 1995, "Tarımda Yapısal Uyum, Destekleme ve Uluslararası Piyasalara Entegrasyon", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı ÖİK Raporu, Ankara

DPT, 1996, "1996 Yılı Programı", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1996-2000), Ankara

DPT, 1997, "1997 Yılı Programı", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1997-2000), Ankara

DTM, 1996, "Avrupa Birliği ve Türkiye" Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara

DTM, 1997, "Dış Ticaret İstatistikleri Bilgi İşlem Kayıtları" Ankara

FAO, 1995, "FAO Trade Yearbook 1994" Vol 48., Rome

FAO, 1995, "FAO Production Yearbook 1995" Vol 49, Rome

Eraktan, G., 1988 "Türkiye'de Tarım Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve AT Karşısındaki Durumu", Alkar Matbaacılık, Ankara

Eraktan, G., 1989, "Tarım Politikası I", A.Ü Ziraat Fakültesi Yayınları No : 1163, Ders Kitabı No : 329, Ankara

Gençtan, T., Emeklier, Y., Çölkesen, M., Başer, İ., 1995 "Sıcak İklim Tahılları Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri" IV. Türkiye Ziraat Mühendisliği Kongresi, T.C Ziraat Bankası Kültür Yayınları, No : 26, Ankara

Günaydın, 1996, "Çeltikte Kararname Skandalı" 23.2.1996 Tarihli Günaydın Gazetesi, s.5, İstanbul

Büyükabacı, M., Tok, H.H., 1992, "The Optimization of Soil, Plant and Environmental Originated Data For The Soil Fertilization in Thrace Region", Academic Computing In Macintosh Environment III, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir,

CAP, Monitor, 1995, "Rice" 1995 Agra Europe (London) Ltd., İngiltere

Cochran, W.C., 1963 "Sampling Techniques, 2nd ed., A Wiley International Edition,

Çiçek, A., Erkan, O., 1996,"Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklemeye Yöntemleri" Gaziosmanpaşa Ün.Ziraat Fak.Yayımları, No:12, Ders Notları Serisi :6, TOKAT

Dağhoğlu, O., 1995, "Çeltikten Pirince" Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No : 231, Derleme No : 25, Tekirdağ

DPT, 1995, "Tarımda Yapısal Uyum, Destekleme ve Uluslararası Piyasalara Entegrasyon", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı ÖİK Raporu, Ankara

DPT, 1996, "1996 Yılı Programı", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1996-2000), Ankara

DPT, 1997, "1997 Yılı Programı", 7.Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1997-2000), Ankara

DTM, 1996, "Avrupa Birliği ve Türkiye" Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara

DTM, 1997, "Dış Ticaret İstatistikleri Bilgi İşlem Kayıtları" Ankara

FAO, 1995, "FAO Trade Yearbook 1994" Vol 48., Rome

FAO, 1995, "FAO Production Yearbook 1995" Vol 49, Rome

Eraktan, G., 1988 "Türkiye'de Tarım Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve AT Karşısındaki Durumu", Alkar Matbaacılık, Ankara

Eraktan, G., 1989, "Tarım Politikası I", A.Ü Ziraat Fakültesi Yayınları No : 1163, Ders Kitabı No : 329, Ankara

Gençtan, T., Emeklier, Y., Çölkesen, M., Başer, İ., 1995 "Sıcak İklim Tahılları Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri" IV. Türkiye Ziraat Mühendisliği Kongresi, T.C Ziraat Bankası Kültür Yayınları, No : 26, Ankara

Günaydın, 1996, "Çeltikte Kararname Skandalı" 23.2.1996 Tarihli Günaydın Gazetesi, s.5, İstanbul

Güneş, T., 1971 "Türkiye Çeltik Ekonomisi" A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları Yayın No : 509, Bilimsel Araştırmalar ve İncelemeler Yayın No : 291, Ankara

Gündoğdu, S., 1996, "Ekmeklik Unlara Farklı Oranlarda Katılan Pirinç Kepeğinin, Unun Kimyasal Özellikleri ile Ekmek Kalitesi Üzerine Etkileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Tekirdağ

IRRI, 1995, "World Rice Statistics 1993-94" International Rice Research Institute, Philippines

Işıklı, E., Oktay, E., 1979 "Çeltiğin Türkiye Tarım Ekonomisindeki Yeri ve Önemi" 16-21 Nisan 1979 tarihli Çeltik Araştırma Tekniği" E.Ü.Z.F Dergisi, No : 16/1, İzmir

İGEME, 1996, "Dünya Ticaretindeki Gelişmeler", İhracatı Geliştirme Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, Ankara

İnan, İ.H., 1984, "Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinde Bütünleşme Sorunları", XI.Türk Kooperatifçilik Kongresi 19-21 Aralık 1984, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No : 57, Ankara

İnan, İ.H., 1994, "Tarım Ekonomisi", 3.Baskı, Hasad Yayıncılık, İstanbul

İnan, İ.H., Özdemir, G., Kubaş, A., 1995, "Sulama Alanlarında Çiftçi Örgütlenmesi ve Örgütlü Katılımın Önemi" Sulu Tarımda Katılım ve Yönetim Sempozyumu, 15-16 Haziran 1995, Tekirdağ

İnan, İ.H., Gaytancıoğlu, O., 1996, "Türkiyede Ayrışma Tarımı ve Bitkisel Yağ Sanayinin Ekonomik Yapısı" T.Ü Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Cilt 5, Tekirdağ

İnan, İ.H., Kumkale, İ., 1996, "Tarımda Yeni Bir Üretici Örgütlenme Modeli : Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği", Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi 6-9 Kasım 1996, Ankara

İzmir Ticaret Borsası, 1997, "1996 İktisadi Raporu" İzmir Ticaret Borsası Yayınları, Yayın No : 63, İzmir

Karabağlı A., Alpkent., N., "Türk Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu ve Gümrük Birliği İle İlişkisi", MPM Yayınları Yayın No : 573, Ankara

İ.C. İKİŞİM VE İKTİSADİ KURULU
DOKÜMAN İŞLERİ VE YATIRIM MENKUL

Ülgen, N., Yurtsever, N., 1995, "Türkiye Gübre ve Gübreleme Rehberi" Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü Müd. Yayınları, Genel Yayın No : 209, Teknik Yayın No : 66, Ankara

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., 1995, "Tarımsal Nüfus ve Yapısal Dönüşüm" IV. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, T.C Ziraat Bankası Kültür Yayınları Yayın No : 26, Ankara

Yurdakul O., Koç, A.A., "Tarım Ürünleri Pazarlaması" Ç.Ü.Z.F Genel Yayın No : 127, Ders Kitapları Yayın No : 39, Adana

Yücer, M.M., 1995, "Zirai Mücadele İlaçları", Tarım İlaçları Sanayici İthalatçı ve Temsilcileri Dereneği (TİSİT), İstanbul

Zeigler, R.S., 1996, "Rice Research and Development Policy : A First Encounter", International Rice Research Institute, Philippines

